KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ*FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GÜNDELİK YAŞAM BİÇİMLERİNDEKİ FARKLILAŞMALARIN MEKANSAL DEĞİŞİME ETKİLERİ, İZMİT ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS

Mimar Özleyiş Karakuş Kolcu

Anabilim Dalı: Mimarlık

Danışman: Prof. Dr. Kamuran ÖZTEKİN

KOCAELİ, 2011

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GÜNDELİK YAŞAM BİÇİMLERİNDEKİ FARKLILAŞMALARIN MEKANSAL DEĞİŞİME ETKİLERİ, İZMİT ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Özleyiş KARAKUŞ KOLCU

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 16 MAYIS 2011

Tezin Savunulduğu Tarih: 21 HAZİRAN 2011

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Kamuran ÖZTEKİN

(.....)

Üye
Yrd.Doç.Dr. M.Murat ULUĞ

(.....)

Üye
Doç.Dr. Neşe GURALLAR

(.....)

KOCAELİ, 2011

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Toplumsal yaşam, tüm süreçleri ile bir bütündür. Bu bütün, sosyal ve siyasal alandaki gelişmeler aracılığı ile olduğu gibi ekonomik alandaki gelişmeler aracılığı ile de farklılaşmaktadır. Üretim ve tüketim ilişkilerindeki değişimlerin ortaya çıkardığı ekonomik farklılaşmalar, toplumsal yaşamda dolayısıyla bireyin yaşamında da büyük değişikliklere neden olmaktadır ve mekansal olarak kent ve kensel yaşama ait süreçlerde de kendini göstermektedir.

Tez çalışması kapsamında, üretim ve tüketim ilişkilerinde meydana gelen farklılaşmaların toplumsal yaşamdaki izleri sürülmektedir. Bu bağlamda, üretim-tüketim ilişkilerindeki farklılaşma ve bu farklılaşmanın toplumsal yaşamda sebep olduğu dönüşümler incelenmektedir. Bu inceleme, evrensel sistemler ile yerellik arasındaki bağların oluşum süreçlerinin araştırılması ile devam ettirilmektedir. Evrenselliğin ve yerelliğin, kentsel yaşam içerisinde varolabilen iki farklı yapı olması nedeniyle bu çalışma kendisine yer olarak kenti belirlemiştir. Toplumsal yaşama ait dönüşümlerin mekansallıkları, kent ve kentsel/kamusal alanlar üzerinden açıklanmaktadır. Çalışma, İzmit kenti özelinde, yeme içme biçimleri aracılığıyla mekansal değişimlerin izlerini sürmektedir.

Gerek yüksek lisans öğrenimim boyunca gerekse tez çalışması sürecinde, bana desteğini esirgemeyerek muazzam bir güç veren danışmanım Prof.Dr.Kamuran Öztekin'e; bütün tasarım ve mimarlık dünyasının keşfine kapı aralayan Yrd.Doç.Dr. M. Murat Uluğ'a, jüri sunumumda yer almayı kabul ederek çalışmama ait değerli katkılarda bulunan Doç.Dr. Neşe Gurallar'a, tasarımın bir dünya kavrayışı üzerinden gerçekleşebileceğinin yolunu gösteren Mimar Y. Kenan Güvenç'e; tartışmalar açarak bu süreçte beslenmeme aracılık eden Yrd.Doç.Dr. Elif Yeşim Özgen Kösten'e; yüksek lisans öğrenimim süresince karşılaşmalarımda maddi manevi desteklerini esirgemeyen tüm yüksek lisans öğretim üyelerine ve araştırma görevlilerine; enerjileriyle bana güç veren öğrenci arkadaşlarıma; Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi idari personeline ve çalışanlarına; bugüne ulaşmamda sonsuz emekleri olan anneme ve babama; sevgili eşime sonsuz minnet duygularımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR....i
İÇİNDEKİLER....ii
ŞEKİLLER DİZİNİ....iii
SİMGELER....v
ÖZET....vi
ABSTRACT....vii
1. GİRİŞ....1
2. TOPLUM - KİTLE VE TÜKETİM İLİŞKİSİ....5
2.1. Tüketimin Üretilmesi....10
2.1.1. Tüketimin ürün kurgusu....15
2.1.2. Tüketimin tüketici kurgusu....19
2.2. Tüketimin Toplum Üzerindeki Kurgusu....22
3. EVRENSEL SİSTEMLER VE YERELLİK....25
3.1. Sistem ve Yöntem....25
3.2. Mekansallık-Yordam ve Sistemlerin Meşruiyeti....30
4. KENTSEL YAŞAM VE KAMUSAL ALAN....35
4.1 Kent ve Kentsel Yaşam....35
4.1.1 Kentin hafızası ve kentin zamanı....38
4.1.2. Kentin mekansallığı....40
4.2. Kamusal Alan....42
4.2.1. Kavramsal çerçeve....43
4.2.2. Kamusal alanların dönüşümü....45
5. İZMİT KENTİNDE YEME İÇME KÜLTÜRÜ....49
5.1. İzmit Kenti Üzerine Tarihsel Analiz....49
5.2. Bağlam ve Yakın Çevre Analizi....51
5.3. İzmit Kentinde Yeme İçme Kültürünün İncelenmesi....54
5.3.1. Yeme içme kültürü üzerine kavramsal ve tarihsel analiz....56
5.3.2. Yeme içmenin toplumsal yaşamdaki izleri....59
5.3.3. İzmit kentinde yeme içme biçimleri....64
5.3.3.1. Kendi bağlamını oluşturan yeme içme biçimleri....64
5.3.3.2. Bağlamından yalıtılmış yeme içme biçimleri....73
5.3.3.3. Geçici oluşan yeme içme biçimleri....76
6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER....79
KAYNAKLAR....81
ÖZGEÇMİŞ....84

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1: Toplumsal yaşam süreçlerinin oluşturduğu katmanlı yapıyı gösteren bir şema 5
Şekil 2.2: Ilya Prigogine'nin açılımını gösteren bir şema 6
Şekil 2.3: Toplumsal yaşamdaki farklılaşmaların süreçler aracılığı ile kavranabileceğini gösteren bir şema 7
Şekil 2.4: Iberall'ın insan toplulukları ile ilgili aktardıklarını gösteren bir şema 8
Şekil 2.5: Iberall'ın madde fazları aracılığı ile tanımladığı ekonomik alan-toplumsal yapı ilişkisini gösteren bir şema 9
Şekil 2.6: Braudel' in ekonomik ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiye ait açılımlarını gösteren bir şema 10
Şekil 2.7: Baudrillard'ın ve Lefebvre'in açılımını yaptığı üretim – tüketim süreçlerini gösteren bir şema 13
Şekil 2.8: Ürün – tüketici karşılaşmasının değişimini gösteren bir şema 15
Şekil 2.9: Ürün – Gösterge arasındaki ilişkiyi ve ürünün bağımsızlaşmasını gösteren bir şema 18
Şekil 2.10: Tüketim kurgusunun bireye yönelik oluşturduğu ihtiyaç manipülasyonu sürecini gösteren bir şema 20
Şekil 2.11: Toplumsal yaşam ve kitlesel yaşam arasındaki nitelik farklarını gösteren bir şema 24
Şekil 5.1: 'Eşik kent' ve 'iklim eşiği' olarak İzmit'in konumunu gösteren şemalar 52
Şekil 5.2: Karayolu ve Demiryolu ulaşım ağının İzmit'teki konumunu gösteren bir şema 53
Şekil 5.3: İzmit Marina'daki balıkçı teknelerine ait bir fotoğraf (deniz tarafı) 66
Şekil 5.4: İzmit Marina'daki balıkçı teknelerindeki yeme içme biçimine ait bir fotoğraf 66
Şekil 5.5: Kapanönü Çarşısı'nın kent içerisindeki konumunu gösteren bir şema 68
Şekil 5.6: Kapanönü Çarşısı ve kentsel zemin sürekliliğini gösteren fotoğraf ve şema 69
Şekil 5.7: Kapanönü Çarşısı' na ait fotoğraflar 69
Şekil 5.8: Kapanönü Çarşısı' ndaki yeme içme biçimlerine ait fotoğraflar 70
Şekil 5.9: İzmit Yürüyüş Yolu güzergahını gösteren bir şema 70
Şekil 5.10: İzmit Yürüyüş Yolu'na ait bir fotoğraf 71
Şekil 5.11: İzmit Yürüyüş Yolu kafelerine – lokantalarına ait bir fotoğraf 72
Şekil 5.12: İzmit' te yayalaştırılmış sokak lokantalarına ait fotoğraf 72
Şekil 5.13: İzmit' te başlıca AVM' lerin konumlarını gösteren bir şema 74
Şekil 5.14: AVM' lerde yiyecek ve içeçek ile ilgili reklam panolarına ait fotoğraflar 75
Şekil 5.15: AVM' lerde self servis ve satış bankolarına ait fotoğraflar 76
Şekil 5.16: Yeni Cuma Camii Parkı'nın içerisinde konumlanmış büfeye ait bir fotoğraf 77

Şekil 5.17: Fevziye Camii' nin yanındaki belediyeye ait çay bahçesini gösteren bir fotoğraf.....77
Şekil 5.18: Halkevi yakınındaki yol üstü çay ocağına ait bir fotoğraf.....78

SİMGELER

Kısaltmalar

AVM	Alış veriş merkezi
D100	100 numaralı devlet karayolu
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
vb.	ve buna benzer
yy.	Yüzyıl

GÜNDELİK YAŞAM BİÇİMLERİNDEKİ FARKLILAŞMALARIN MEKANSAL DEĞİŞİME ETKİLERİ, İZMİT ÖRNEĞİ

Özleyiş KARAKUŞ KOLCU

Anahtar Kelimeler: Üretim, Tüketim, Tüketici, Toplumsal, Kitlesel, Evrensel, Yerel, Kent, Kamusal Alan, Mekansal, Yeme İçme Kültürü.

Özet: Üretim ilişkileri, Sanayi Devrimi ile birlikte sistematik bir hal almıştır. Emek, ücret, mesai gibi araçlarla kontrol edilmeye başlanan insan toplulukları, ekonomik alanda kurulmakta olan yeni bir düzenin parçası haline gelmişlerdir. Bundan böyle Ürün- tüketici karşılaşması farklı biçimlerde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu yeni karşılaşma biçimi; tüketimin, ürün ve tüketiciye ait bütün ilişkileri, yeniden üretmesiyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu yeniden üretim, tüketime ait bir kurgu olarak nitelendirilmektedir. Bu kurgu, tüketiciye ait ihtiyaçların ve ihtiyaçlara ait taleplerin önceden tasarlanması ile sağlanmaktadır. Üretim-tüketim ilişkilerinde ortaya çıkan bu farklılaşma toplumsal yaşamın da dönüşümüne neden olmuş; yeni durumda toplumsal yaşamdan değil, kitleden sözedilebilmeye başlanmıştır.

Kitlesel olan evrensel sistemlerden beslenmektedir. Kitlesel davranışların açığa çıkma olanağı bulduğu kentler, sadece evrensel sistemlerden değil, aynı zamanda yerelliklerden de beslenmektedir. Günümüzde evrensel ve yerel arasındaki ilişkiden beslenen toplumsal yaşam, kent içerisinde farklı türden mekansallıkların açığa çıkmasına neden olmaktadır.

Kentsel yaşam aracılığı ile açığa çıkan mekansallıklar dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün en iyi okunabildiği yer olan kamusal alanlar, günümüzde, kontrol altında tutulan alanlar halini almıştır. Kamusal alan kişisel bir deneyim alanı haline gelmiştir.

Günümüz kentlerinde, tüketime ait evrensel sistemlerin ve toplumsal yaşama ait yerel nitelikteliklerin bir arada bulunması nedeniyle İzmit kenti özelinde farklı niteliklerdeki mekansal incelemeler bu kapsamda ele alınmıştır. Mekansallıkların açığa çıkarılabilmesi için, yaşamsal bir faaliyet olan yeme içme kültürüne ait biçimler araç olarak kullanılmaktadır. İzmit kentinde farklılaşmış yeme içme biçimleri ve bu biçimlere ait mekansal değişimler başlıklar altında incelenmiştir.

THE AFFECTS OF CHANGING EVERYDAY LIFE FORMATS INTO SPATIAL CHANGES, İZMİT AS AN EXAMPLE

Özleyiş KARAKUŞ KOLCU

Keywords: Production, Consumption, Consumer, Social, Mass, Global, Local, City, Public Space, Spatial, Nutrition Culture

Abstract: With the Industrial Revolution, production became systematic. The human groups which have been controlled by the terms like fee, labor, wages became a part of a new growing system. Product-consumer encounter has occured in a different way anymore. This new encounter style emerged by re-production of the relationships that belongs to product and consumer around the issue of consuming. That re-production qualifies as a fiction that is associated with consumption. This fiction is provided by designing the consumer's needs and demands of these needs. the differentiation in production-consumption relations causes a change of social life. In this new situation social life can not be mentioned; but mass can be.

Mass benefits from global systems. The cities in which the mass behaviors have the opportunity to arise, benefit from either global systems and localities. Today the social life that is fed by the relationship between global and local, causes different kind of spatial in cities.

The spatial which has been emerged by urban life has transformed. Today, the public spaces as a proof of this transformation, became spaces which are controlled. Public space transformed into personal experience space.

The global systems of consuming and the local qualities of social life keeps together in today's cities. By focusing on the city of İzmit, different spatial studies is considered in this context. The forms of nutrition culture as a survival act is used to disclose spatial. The differentiated nutrition forms and the spatial changes that belongs to these forms in İzmit are examined under titles.

1. GİRİŞ

Toplumsal yaşam, birbirinden ayrıştırılamaz süreçlerden oluşması nedeniyle bütünsel nitelik taşıyan bir yapı olarak tanımlanabilmektedir. Sosyal, siyasal ve ekonomik alanlara ait her gelişme, toplumsal yaşamda farklı süreçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu süreçlerin birikimi ile toplumsal yaşam katmanlaşmakta ve 'birey' in içerisinde bulunduğu 'kültür' oluşmaktadır. Toplumsal yaşamın hangi evresinde olursa olsun, sürekli oluşmakta olan bu kültür, bireylere ait ortak bir hafızanın inşasına da işaret etmektedir. Söz konusu hafızanın inşasında, 'yer' ve 'zaman' kavramlarının etkin rollere sahip oldukları söylenebilir. Örneğin, bu araştırmanın mekansal farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla araç olarak kullandığı yeme içme kültürü, yeme içmenin gerçekleştiği coğrafyaya ve zamana göre farklılık göstermektedir. Sıcak bölgelerdeki yemeklerin lezzetine katılan acı baharat miktarı ile soğuk bölgelerdeki yemeklere katılan acı baharat miktarının aynı olmaması, farklı toplumsal yaşamlara dolayısıyla farklı kültürlerin varlığına işaret etmekte iken; söz konusu bölgelerde yaşayan insanların damak tadlarındaki farklılık ise içerisinde bulundukları kültürlere ait ortak bir hafızanın varlığına işaret etmektedir.

Toplumsal yaşamın, ekonomik alandaki farklılaşmalar ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilmektedir. Ekonomik alandaki herhangi bir farklılaşma üzerinden toplumsal yaşama ait nitelikler okunabilir. Örneğin; ekonomik olarak üretim biçiminin değişmesi, o toplumdaki bireylerin yaşamlarında bazı dönüşümlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Dağınık olarak yaşayan toplulukların tarımsal üretime başlamaları, söz konusu toplulukların yerleşik hayata geçmelerine ait bir evreyi de beraberinde getirmiştir. Bu durum mekansal olarak farklılaşmaya da işaret etmektedir; 'yerleşiklik' mekansal olarak toplulukların yaşamaları için kendi mekanlarını oluşturmaları anlamına gelmekte iken üretilen ürünün paylaşılması için pazaryerlerinin ortaya çıkması ise farklı bir ölçekte mekansal farklılaşmaya örnek teşkil etmektedir.

Toplumsal yaşam ile ekonomik gelişmeler arasındaki doğrudan bağlantıya ait en önemli kırılma noktalarından biri Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi ile birlikte üretimde makinaların kullanılmaya başlanması, üretime ait sistematik bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Makinalaşmış üretim; ürünün, üretim bandında seri olarak üretilmesini sağlamakla kalmamış, bireyin 'işgücünün' gündeme gelmesine ve farklı mekansal durumların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Örneğin, işgücü olarak değerlendirilmeye başlanan birey, ücret, mesai gibi kavramlarla kontrol edilmeye başlanmış ve bu kontrol bireyin, çalışma saatleri içerisinde toplu olarak üretimin yapıldığı mekanlarda bulunmasını gerektirmiştir. Söz konusu toplu üretim mekanları olan fabrikalar, Sanayi Devrimi ile birlikte işliklerden farklı bir mekan tipolojisi ortaya çıkarmıştır. Tek amacın üretimin verimliliğini arttırmak olduğu Sanayi Devrimi sonrası dönemde, işgücünün kontrolü yalnızca fabrikalar içerisinde kalmamış, bireyler, iş dışındaki yaşamlarında da kontrol edilmeye başlanmıştır. İşçi konutları, söz konusu kontrol mekanizmasına ait toplu yaşam önerisi sunan mekansal oluşumlardır.

Sanayi Devrimi ile birlikte üretimin sistematik hale gelmesi, ilerleyen süreçte üretim fazlasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, üretimin varolduğu her evrede zaten mevcut olan tüketim kavramının da tıpkı üretim gibi sistematik bir hal alması gerektiği düşüncesini beraberinde getirmiş; kavramın Sanayi Devrimi öncesindeki dönemlerden farklı olarak yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu tanım kapsamında tüketim, Sanayi Devrimi sonrasındaki dönemde 'yeniden üretim' süreci halini almış ve bilinen maddi üretim süreçlerinden farklılaşmıştır. Yeniden üretim süreci içerisinde üretilen, ürünün tüketilmesi için gerekli olan tüm ilişkilerdir. Bu durum, mekansal olarak da farklılaşmalara neden olmuştur. Örneğin, daha önce bahsedilen, Sanayi Devrimi öncesi dönemde, bireyin sosyalleştiği ve ürünün paylaşımının yapıldığı pazaryerleri yerini 'pazarlama tekniklerine' bırakmıştır. Ürün, artık tüketicisi ile doğrudan karşılaşamamaktadır. Dolayısıyla pazaryerleri mekansal olarak işlevlerini yitirmiştir.

Üretim ve tüketimin söz konusu süreçler içerisinde yeniden yapılandırılması ile bireysel ve toplumsal yaşamda dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Maddi üretim süreçlerinden farklı olarak, 'tüketim' adı altında hammaddesi olmayan başka türden bir üretimin yapılıyor olması toplumsal yaşamın geçmiş ve gelecekten bağımsız hale gelmesine neden olmuştur. Örneğin, birey artık kendisinin de içerisinde yoğurulduğu kültürel yapıya ait izler taşıyan bir giyim tarzı yerine, o an talebin en yoğun olduğu bir tarzı seçmektedir. Dolayısıyla toplumsal yaşam, talepler ve taleplerin yoğunluğu ile ölçülmeye başlanmıştır. Talepler ise tüketime ait yeniden üretim sürecinin hammaddesidir. Taleplerin oluşturduğu yoğunluğa ait güncellik, toplumsal yaşam için önemli bir hale gelmiştir. Toplumsal yaşam, söz konusu güncellik aracılığı ile tüm süreçlerinden arındırılmaya başlanmış ve yerini, gücünü güncel olmasından alan bir kitlesel yaşama bırakmıştır. Gelinen noktada, farklı kültürler içerisinde yoğurulmuş olmalarına rağmen bireylerin beğenileri aynı olabilmektedir.

Üretim süreçleri ile toplumsal yaşam arasındaki ilişkiden doğan dönüşüm, toplumsal yaşamın her evresinde görülmektedir. Temelinde ekonomik sistemin yer aldığı bir 'sistemler bütünü', toplumsal yaşam üzerinde bir kurallar dizgesi oluşturmaktadır. Söz konusu kurallar, toplumsal yaşamın akışına dair bir güzergah belirlemektedir. Ekonomi, hukuk, tıp, mimarlık vb. disiplinlerde beliren bu sistemler, toplumsal yaşamı düzenlemenin araçları olarak kullanılmaktadır. Evrensel olarak kabul edilmiş bu kuralların, her toplumsal yapıya uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Toplumsal yaşamın ait olduğu coğrafya ile de koparılamaz bir ilişkisi bulunmaktadır. Bir 'yer' e ait olarak kurulan toplumsallık, aynı yaşam içerisindeki evrensel sistemler ile bağlar kurarak sürekliliğini sağlamaktadır. Evrensel sistemler ve yerellikler birbirlerine yaklaşma eğilimi içerisindedirler. Kentler, bu iki farklı yapının, birbiri ile bağlar kurabilmesinin en önemli 'ortam' larıdır.

Kentler; birbirine hiç benzemeyen, her karşılaşmada, belirli zaman kavrayışı ile farklı bir mekansallığa dönüşebilen yaşam alanlarıdır. Yaşanılan her karşılaşma, bireye ait bir deneyime yol açmaktadır. Deneyimlere ait birikim, bireylerde oluşmakta olan hafızaya işaret etmektedir. Birey ve toplum arasındaki bağ, bu hafızadan beslenmektedir. Kente ait mekansal nitelikler birey-toplum-kent ilişkisi bütününde ortaya çıkmaktadır. Kentler, kişisel yaşamın gerçekleştiği mahremiyet

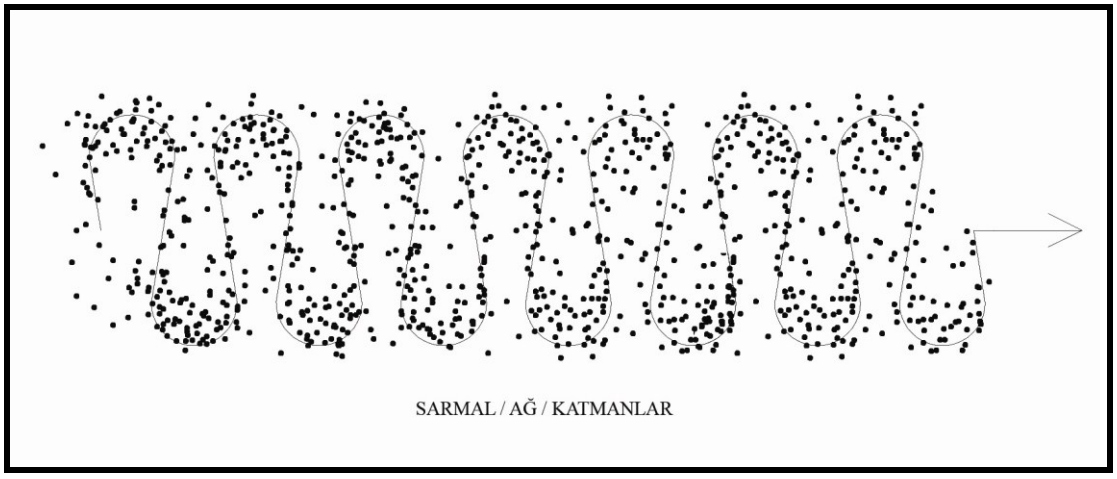
alanı ile toplumsal yaşamın gerçekleştiği kamusal alanların bir arada bulunduğu ortamlar olup, kente ait farklılaşmalar kamusal alanlar üzerinden okunabilmektedir.

Bu tez çalışmasında, insanın yaşamsal gereksinimlerinden biri olan yeme içme kültürü, ekonomik alandaki gelişmeler nedeniyle toplumsal yaşamda ve toplumsal yaşama ait mekansal niteliklerde meydana gelen farklılaşmaların açığa çıkarılması için bir araç olarak ele alınmıştır. Ekonomik farklılaşmaların gerek birey gerekse toplumsal yaşam üzerinde gerçekleştirdiği dönüşümler, yeme içme kültürüne ait süreçleri de etkilemektedir. Yeme içme kültürü, toplumsal yaşama ait tüm durumları sürdürme eğiliminde olmasına karşın, temelinde 'tüketmek' düşüncesinin bulunduğu kitlesel oluşum yeme içmeye ait tüm durumları yeniden biçimlendirmektedir. Gelinen noktada, yeme-içme kültürü, hızla hazırlanabilecek ve tüketilebilecek yiyecek ve içeceklerin ortaya çıkması ile bir faaliyet halini almıştır. Bu durum, mekansal niteliklerin de dönüşümüne neden olmaktadır. Örneğin, yiyeceklerin yapımı sırasında kullanılan mutfaklar nitelik değiştirmişlerdir. Yemeğin yapımı için her türlü donanımı içermesi gereken ve içerisinde bulunduğu kültüre göre farklılık gösteren mutfaklar, artık endüstriyel olarak üretilebilen eşyalar halini almıştır. Dolayısıyla artık mutfak, mekansal bir durumu değil, paket program olarak her toplumda inşa edilen bir aracı ifade etmektedir.

Çalışma kapsamında; toplumsal yaşamı yeniden biçimlendirdiği düşünülen ekonomik gelişmelerin yani üretim ve tüketim ilişkilerinin izlediği süreç incelenmekte, toplumsal yaşamı oluşturan evrensellik ve yerelliklerin birlikteliği tartışılmaktadır. Bu tartışma sonucunda kentsel yaşamda açığa çıkan farklılaşmaların mekana etkileri kamusal alanlar üzerinden ele alınmakta ve İzmit kenti özelinde yeme içme biçimlerine ait açılımlar ile örneklenmektedir. Yöntemsel olarak; seçilen örnekler, farklı mekansallıkları içerdiği düşünülen kategorilere ayrılarak irdelenmektedir.

2. TOPLUM - KİTLE VE TÜKETİM İLİŞKİSİ

Toplumsal yaşamın, kendisini oluşturan bireylerle birlikte, belli bir yere ve zamana ait, üretim ve tüketim ilişkilerinin gerçekleştiği, sosyal ilişkilerle örülü ortak bir hafıza olduğu söylenebilmektedir. Toplumsal yaşam, belirli bir yer-zaman bilgisini, ekonomik ve sosyal ilişkilere ait bir çok süreci bünyesinde barındırmakta ve bu süreçlerin katmanlaşması ile bütüncül bir niteliğe sahip olmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal yaşam, dondurulmuş bir mükemmel 'an' ile değil, bütüncül niteliğine ait katmanların hepsi ele alındığında kavranabilmektedir.



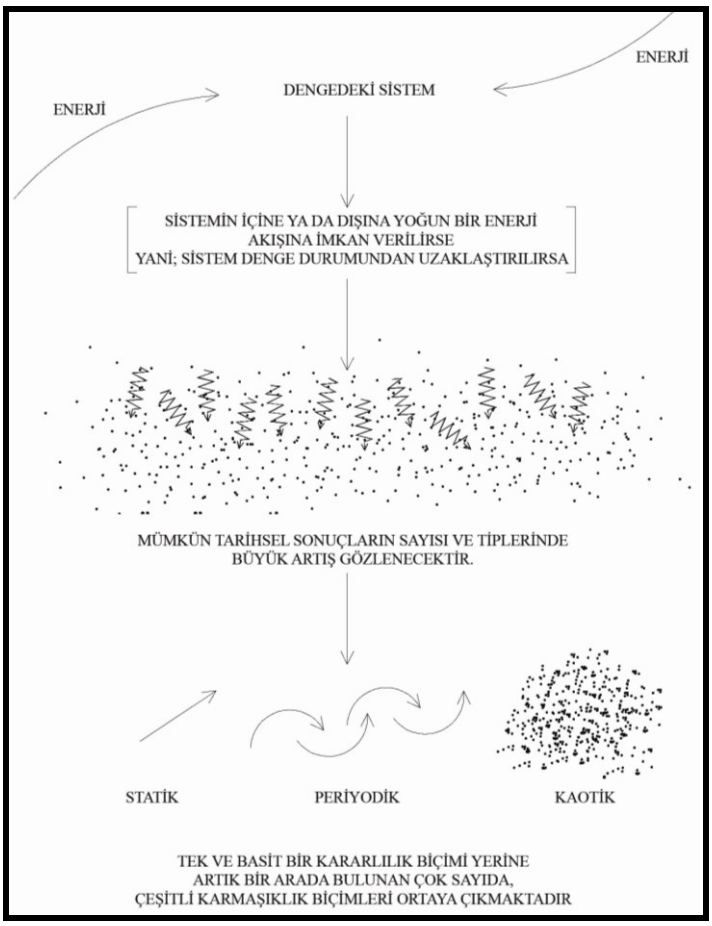
Şekil 2.1: Toplumsal yaşam süreçlerinin oluşturduğu katmanlı yapıyı gösteren bir şema.

Manuel De Landa'nın, Ilya Prigogine'in fizikteki sistemler ile ilgili yaptığı açılıma dair aktardıklarının toplumsal yaşamı açıklayabilecek bir metafor olduğu düşünülmektedir:

"Ilya Prigogine, 1960'larda klasik sonuçların yalnızca toplam enerji seviyesinin her zaman korunduğu kapalı sistemler için geçerli olduğunu göstererek termodinamikte bir devrim yaratmıştı. Sistemin içine ya da dışına yoğun bir enerji akışına imkan verilirse (yani sistem denge durumundan uzaklaştırılırsa) mümkün tarihsel sonuçların sayısında ve tiplerinde büyük artış gözlenecektir." (De Landa, 2006)

Prigogine'nin, 20. Yüzyılda, termodinamik yasaları ile ilgili yaptığı bu açılım, fiziksel sistemler ile ilgili bir buluş olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu buluşa

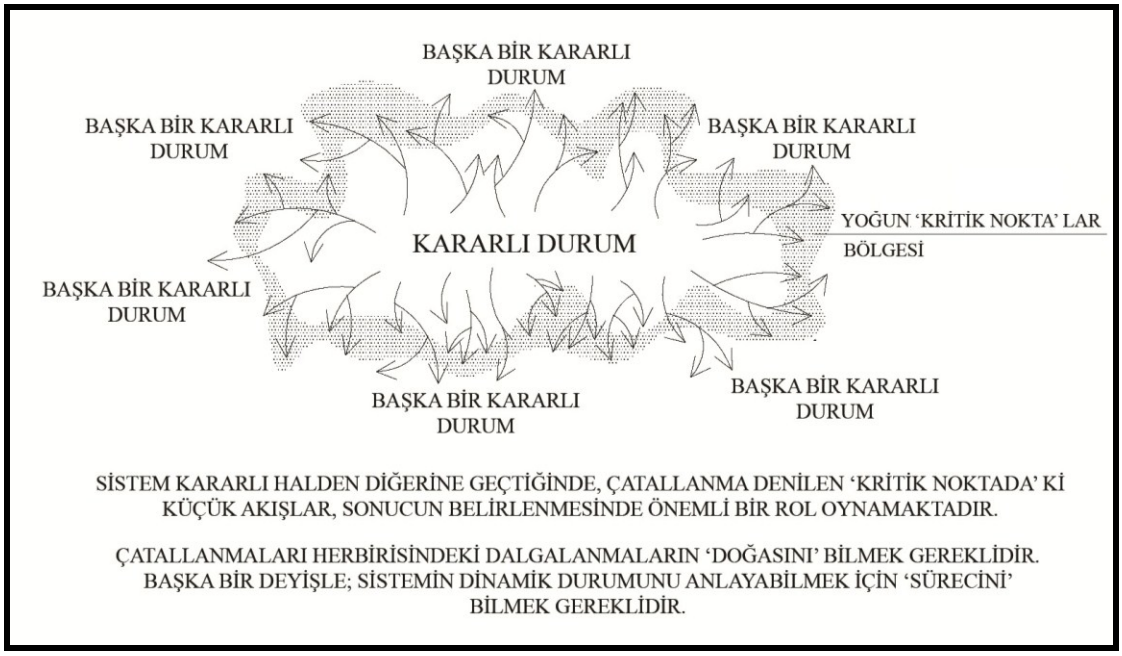
göre; belirli miktardaki enerji seviyesi üzerine temellendirilmiş olan bir ‘kapalı sistem’, enerji miktarı seviyesinde bir değişme olmaksızın hep aynı sonuçları doğurmaktadır. Kapalı sistem tanımlamasının nedeni olarak gösterilebilecek olan enerji seviyesine ait sabitlik, Prigogine’nin enerji akışına olanak verilmesi olarak açıkladığı, denge durumunun bozulması halinde bertaraf edilebilmekte ve sistem bir çok farklı sonuç doğurabilmektedir. Dondurulmuş bir ‘an’ın sonucu olarak değerlendirilemeyecek olan toplumsal yaşamın, tıpkı Prigogine’nin açılımını yaptığı gibi; farklı enerji akışlarının etkisinde, denge durumunda olmayan bir süreç olarak ele alınması gerekmektedir. Gerek siyasal gerek sosyal gerekse ekonomik gelişmelerin etkisi ile denge durumundan uzaklaştığı düşünülen toplumsal yaşam, her enerji akışı ile enerji fazlalılığının oluşması durumunda dönüşüme uğramaktadır.



Şekil 2.2: Ilya Prigogine’nin açılımını gösteren bir şema.

Manuel De Landa, tarih yazımı ile ilgili olarak, Arthur Iberall’ın insan toplulukları ve toplumsal yapı ile ilgili bir metaforuna yer vermektedir. De Landa’nın aktarımı ile Iberall, belirli bir büyüme durumuna erişen toplulukların, faz değişimi anında

bulunan bir maddeye benzetilebileceğini söylemektedir. (De Landa, 2006). Iberall'a ait bu söylem, Prigogine'nin termodinamik alanında yaptığı açılım ile benzer niteliktedir. Iberall, faz değişimi anındaki maddenin yoğun ve dinamik nitelikteki yapısını toplumsal yaşam ile örtüştürmektedir. Iberall'a göre toplumsal yaşam, başka bir duruma dönüşmeye hazır, belirli bir kütleye ulaştığı andaki yoğun aralıkların çokluğu ile tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla her iki söylemin ışığında, toplumsal yaşamın yalnızca neden-sonuç ilişkileri bağlamında, ard arda sıralanmış sonuçlardan oluşan bir gelişim süreci olarak aktarılamayacağı düşünülmektedir. Örneğin, bir topluma ait yeme içme biçimlerindeki, giyim tarzlarındaki ya da alışveriş biçimlerindeki farklılaşmalar, yalnızca zamanın değişmesi, modanın değişmesi, çağın olanakları gibi belirli nedenlerle ortaya çıkmış sonuçlar olarak değerlendirilmemelidir. Toplumsal yaşama ait bir biçimin dönüşüme uğrayarak başka bir biçim halini alması sürecinde varolan yoğun bölge ancak tüm süreçleri ile incelendiğinde kavranabilecektir.



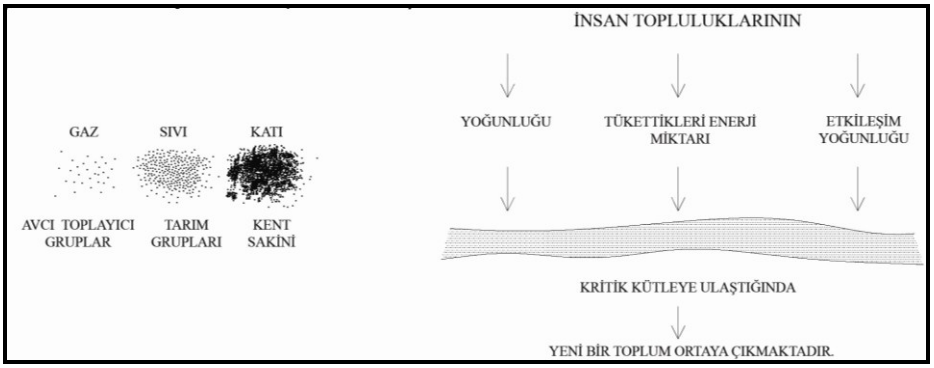
Şekil 2.3: Toplumsal yaşamdaki farklılaşmaların süreçler aracılığı ile kavranabileceğini gösteren bir şema.

De Landa, Iberall'ın insan topluluklarına ait faz değişimi metaforunun yanı sıra madde fazları aracılığı ile açıkladığı toplumsal yapı tanımına da yer vermektedir. Iberall, gaz partikülleri olarak nitelendirdiği avcı toplayıcı grupların, ekonomik

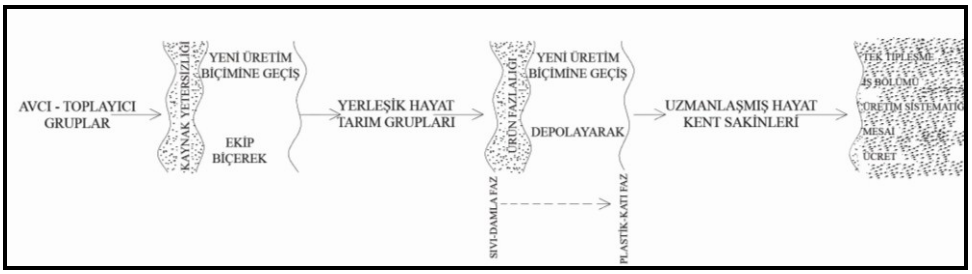
gelişmeler aracılığı ile gerçekleşen dönüşümlerine ait süreci şu şekilde açıklamaktadır:

"Iberall, ilk avcı-toplayıcı gruplarını, birbirlerinden ayrı yaşamaları, dolayısıyla nadiren ve düzensiz olarak etkileşime girmeleri anlamında gaz partikülleri olarak görmeye davet eder bizi… İnsanların tahıl ekip biçmeye başlamasıyla birlikte insanlarla bitkiler arasındaki iletişim yerleşik topluluklar yarattığında, insanlık sıvılaşmış ya da artık daha sık, fakat hala düzensiz bir etkileşim içinde olan gruplar halinde yoğunlaşmıştır. Nihayetinde bu topluluklardan birkaçı tarımsal üretimi, (üreticiler ve gıda tüketicileri arasında ilk kez bir iş bölümünü mümkün kılarak) üretim fazlasının biçilip, depolanıp yeniden dağıtılabileceği noktaya varacak denli yoğunlaştırdığında insanlık kristalleşmiştir." (De Landa, 2006)

Toplumsal yaşam, ekonomik alandaki farklılaşmalar ile doğrudan bağlantılıdır. Ekonomik alandaki herhangi bir farklılaşma, toplumsal yaşama ait dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, Iberall'ın aktardıkları, toplumsal yaşam ve ekonomik alan arasındaki ilişkiye örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Iberall, henüz üretim süreci ile ilişkili bir oluşumun varolmadığı avcı-toplayıcı insan topluluklarını, 'yerleşik' yaşama ait bir veri içermedikleri ve birbirleri ile kurdukları ilişkinin kesintili yapısı nedeniyle, moleküller arası uzaklığın en fazla olduğu gaz fazına benzetmektedir. Ekip biçme faaliyeti ile belirli bir üretim sürecinin başladığı, üretimin gerekliliği olarak yerleşik yaşamın belirdiği bir aralığın varolduğu bir sonraki faz ise toplulukların birbirleri ile kurdukları ilişkinin daha tanımlı çerçevelerde olması sebebiyle moleküller arası uzaklığın daha az olduğu sıvı fazdır. Toplulukların kristalleşmesi ise üretim süreçlerinin sistematik hale gelmesi ile gerçekleşmektedir. Bu sistem; Iberall'ın da ifade ettiği gibi ürünün miktarı ile ilişkili olarak ortaya çıkan topluluklara ait iş bölümü ile gerçeklenmektedir.



Şekil 2.4: Iberall'ın insan toplulukları ile ilgili aktardıklarını gösteren bir şema.



Şekil 2.5: Iberall'ın madde fazları aracılığı ile tanımladığı ekonomik alan – toplumsal yapı ilişkisini gösteren bir şema.

Üretim süreçleri, Iberall'ın, faz değiştirme 'an'ı olarak nitelediği eşiklerden biri sayılabilecek Sanayi Devrimi ile sistematik bir hal almaya başlamıştır. Üretime ait sistematikleştirme durumu, üretim süreçleri ve işgücünün belirli bir mesai ve ücret aracılığıyla kontrol edilmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum, avcı toplayıcı toplulukların, yerleşik düzene geçmelerinde olduğu gibi toplumsal yaşamda bazı dönüşümlere neden olmuştur. Örneğin, üretim biçiminin değişmesi, bir taraftan toplulukların yaşamını etkilemiş diğer taraftan ise kentte farklı programatik oluşumların ortaya çıkmasına neden oluşmuştur. Toplu üretimin yapılabilmesi için kurulan fabrikalar bu oluşumlara örnek olarak gösterilebilmektedir. Diğer taraftan tek amacın üretim olduğu Sanayi Devrimi sonrası dönemde, insan topluluklarının yaşamı yalnızca çalıştıkları yerde kontrol altında tutulmamıştır. Bu dönem içerisinde inşa edilmeye başlanan işçi konutları ile işgücünün yaşamı çalıştıkları süre dışında da kontrol altında tutulmaktadır. Gerek fabrikalardaki çalışma süreleri içinde gerekse fabrika dışı yaşamlarında kontrol altında tutulan iş gücü, daha sonraki dönemlerde farklı bir alanda kontrol edilmeye başlanmıştır.

Jean Baudrillard, üretimin sistematik hale gelmesi ve üretici güçlerin kontrol edildiği alanlar ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"XIX.yüzyılda üretim sektöründe gerçekleşen üretici güçlerin rasyonelleşmesi süreci, XX.yüzyılda tüketim sektöründe son bulur. İş gücü olarak kitleleri toplumsallaştıran sanayi sistemi tamamlanmak ve kitleleri tüketim güçleri olarak toplumsallaştırmak (yani denetlemek) için daha da ileri gitmek zorundaydı." (Baudrillard, 2010)

Baudrillard, daha önce bahsedilen üretimin sistematikleştirilmesi sürecini, insan topluluklarının toplumsal yaşama dahil edilme, 'rasyonelleştirilme' süreci olarak tanımlamaktadır. Bu süreç, 19. Yüzyıl boyunca sistematik bir faaliyet olarak

sürdürülmektedir. ‘Üretim miktarının arttırılması’ düşüncesi merkeze alınarak kurulan bu toplumsal yaşama katılım; üretim sektörünün, belirli sayıdaki insan topluluğunun yaşamlarını kontrol altına alma çabası olarak tanımlanabilmektedir. Toplulukların yaşamına ait kontrol, 20. Yüzyıla gelindiğinde, Baudrillard’ın da işaret ettiği gibi yerini farklı bir toplumsallaştırma biçimine bırakmıştır.

Yeni kurulan düzen ve dönüştürülen toplumsal yaşam ile ortaya çıkan ‘üretim fazlalığı’, bu fazlalığın ‘tüketilmesi’ gerektiği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. 20. Yüzyıla gelindiğinde; üretim faaliyeti için kontrol edilmeye devam edilen insan toplulukları, bu kez ‘fazlalığın tüketilmesi için’ toplumsallaştırılmaya, diğer bir deyişle kontrol edilmeye başlanmıştır. Bu kontrol, fazlalığın saklanması, bölüştürülmesi, dağıtımı ile ilgili yasaların ve kurumların ortaya çıkması aracılığı ile yapıldığı gibi tüketimin insan topluluklarına öğretilmesi ve toplulukların bu yönde teşvik edilmesi aracılığı ile de sağlanmaktadır.

2.1. Tüketimin Üretilmesi

Üretimin söz konusu olduğu her süreçte, tüketimin varlığından bahsedilebilmektedir. Söz konusu tüketim; üretim sonucu ortaya çıkan ürünün, ihtiyaç sahibi tarafından edinilmesi ve kullanılması ile gerçekleşmektedir. Sanayi Devrimi ve sonrasındaki süreçte, farklılaşan üretim - tüketim ilişkileri bağlamında, üretimin, daha önce aktarıldığı gibi toplu üretim merkezleri aracılığı ile (fabrikalar) toplumsal hayatı kontrol edebilen bir sisteme dönüşmesi, tüketim sürecinin de yapısını değiştirmiştir.



Şekil 2.6: Braudel’ in ekonomik ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiye ait açılımlarını gösteren bir şema.

Braudel'e göre üretim ve tüketim ilişkilerini barındıran ekonomik yaşam, üç bölgeyi tariflemektedir. Bu bölgelerden birincisi, en altta yer alan 'maddi hayat', topluma ait temel faaliyetleri içermektedir. Toplumların, kendileri için yaptıkları üretimin, gündelik yaşamlarındaki süreçlerin, ekonomik yaşamdan bağımsız olarak varolduğu alan, bu bölgededir. Braudel' in, ikinci bölge olarak tanımladığı alan ise toplumların basit iş bölümlerinin yapıldığı katmandır. Söz konusu iş bölümleri, toplumların üretimine aittir. Üretim sonucu çıkan ürünün, basit anlamda depolanması ve paylaşımına ait faaliyetler bu bölgede bulunmaktadır. Bu bölge, üçüncü bölge olarak belirecek, kapitalist ilişkilere göre daha özgür bir ortamdır. Pazar ekonomisinin üstünde varolan üçüncü bölge ise ürünün paylaşımına ait sistemlerin tam anlamıyla belirdiği, toplumsal hiyerarşilerin yer aldığı katmandır. Tüketim, toplumsal bir faaliyet olmaktan çıkarak günümüzdeki halini almaya başlamıştır. Üçüncü ve son bölge olan kapitalist ilişkilere ait bu alan, toplumsal yaşamın tam anlamıyla kontrol edilmeye başlandığı alandır. (Braudel, 1993)

Henri Lefebvre'in, Marksist teori ile ilgili açıkladıklarının, Sanayi Devrimi sonrasında değişen üretim – tüketim ilişkilerine ait etki alanlarının sınırlarını tartışmak açısından önemli olduğu düşünülmektedir:

"Sanayinin olanaklarını, yani doğaya hakim olma, mevcut maddi ve toplumsal dünyayı bir başka dünyaya dönüştürme potansiyelini ortaya koydu." (Lefebvre, 2007)

Üretim ve üretime ait süreçlerin belirli sistematik yapılar altında gerçekleşiyor olması, Lefebvre'in Marksist teoriye ilişkin çözümlemesinde de belirttiği gibi, mevcut ile olan ilişkilenme durumlarını değiştirmiştir. Üretim ve süreçlerine ait söz konusu kontrolden kaynaklanan bu değişim, toplumsal alanda kurulan tüm ilişkilere ait biçimlerin farklılaşmasına yol açmış hatta toplumsal yaşamın, üretim süreçlerine benzer bir şekilde dönüşmesine sebep olmuştur. Bu durum, üretim – tüketim ilişkisinin bir parçası olan pazaryerleri üzerinden örneklenecek olursa, Sanayi Devrimi öncesindeki pazaryerlerinde; ürünler üzerinden kurulan yüzyüze ilişkilerin varlığından bahsedilebilmektedir. Bu nedenle bu dönemdeki pazaryerlerinin, toplumsal yaşamın bir parçası olduğu söylenebilmektedir. Sanayi Devrimi sonrasındaki süreçte ise yeni bir büyüklüğe kavuşan üretim hacminin depolanması ve dağıtımı için ortaya çıkan denetleyici kurumların varlığı nedeniyle pazaryerleri

toplumsal yaşamdan ayrışmıştır. Dolayısıyla pazaryerinin Sanayi Devrimi öncesindeki toplumsal yaşama ait ilişkiler ile örülmüş nitelikteki yapısı yerini denetleyici kurumların hiyerarşik oluşumlarına dayanan homojen bir niteliğe bırakmıştır. (De Landa, 2006).

Baudrillard, toplumsal yaşamın her alanına sızmakta olan üretim – tüketim ilişkilerinin farklılaşan yapısına dair şunları dile getirmektedir:

> "Tüm tüketim ideolojisi bizi yeni bir döneme girdiğimize ve kesin bir insani 'Devrim'in Üretim'in acı ve kahramanlık dolu Çağı'nı, İnsan'a ve arzularına hakkının teslim edildiği Tüketim'in keyifli Çağı'ndan ayırdığına inandırmak istiyor. Hiç de öyle değil. Üretim ve Tüketim; burada söz konusu olan üretici güçlerin ve bu güçlerin denetiminin genişletilmiş yeniden üretiminin tek ve aynı büyük mantıksal sürecidir." (Baudrillard, 2010)

Baudrillard, üretim ve tüketim süreçleri için geçerli olan mantığın aynı olması nedeniyle, üretimin ve tüketimin iki ayrı süreç olarak değerlendirilemeyeceğine işaret etmektedir. Her iki süreç içinde geçerli olan mantık 'üretim' dir. Sanayi Devrimi sonrasında bilinen üretim süreçlerinin sistematik hale getirilmesi, üretilen ürünün 'tüketilmesi gerekliliği' sonucu doğurmuştur. Dolayısıyla tüketimin arttırılması için başlatılan bir üretim sürecinden bahsedilebilmektedir. Baudrillard'ın 'yeniden üretim' olarak tanımladığı bu sürecin, tüketimin arttırılmasına yönelik toplumsal ölçekte bir üretim olduğu söylenebilmektedir. Sanayi devrimi ile insan topluluklarına ait yaşamın yeniden üretilmesi süreci ile tüketime ait yeniden üretim sürecinin benzerlik gösterdiği ve bu nedenle birbirinden ayrıştırılamayacak süreçler olarak tanımlanmış olduğu söylenebilmektedir.

'Yeniden üretim' süreçleri olarak tanımlanan ve birbirinden ayrıştırılamayan süreçler olarak nitelendirilen üretim – tüketim ilişkileri, üretim için kullandıkları hammaddeler açısından farklılaşmaktadır. Maddi üretimin yapıldığı süreçte kullanılan hammadde, tüketim sürecine ait üretimde, yerini toplumdaki bireylerin ihtiyaç ve isteklerine bırakmıştır. Tüketim ilişkileri aracılığı ile yeniden üretilen bireye ait ihtiyaç ve istekler, tüketimin daha hızlı ve yaygın olarak yapılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla değişen üretim – tüketim ilişkileri bağlamında, yalnızca maddi ürünün üretilmesinden bahsedilememektedir. Yeni durumda üretilen ürün ile

birlikte o ürünün tüketilmesi için gerekli olan ilişkiler de üretilmektedir. (Baudrillard, 2010)

Lefebvre, Marx'ın yapıtları üzerinden yaptığı açılımda, üretim sürecinin değişen anlamı ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Marx'ın gençlik yapıtlarına bakıldığında, üretim terimi geniş ve güçlü bir anlam kazanır. Bu anlamın iki yüzü vardır. Üretim, yalnızca ürün imalinden ibaret değildir. Bu terim bir yandan (toplumsal zaman ve mekan da dahil olmak üzere) yapıtlar yaratılmasını, kısacası 'tinsel' üretimi; öte yandan maddi üretimi şeylerin imalini belirtir. Aynı zamanda, tarihsel gelişim sürecinde, 'insanın' kendi kendisini üretmesini belirtir. Toplumsal ilişkilerin üretimi de buna dahildir. Son olarak, tüm genişliği ile ele alındığında, bu terim yeniden üretimi de kapsar. Sadece biyolojik bir yeniden üretim/üreme değil, aynı zamanda üretim için gerekli aletlerin, araçların ve tekniklerin maddi anlamda yeniden üretimi, dahası toplumsal ilişkilerin de yeniden üretimi söz konusudur." (Lefebvre, 2007)

Lefebvre, Marx'a ait yapıtlarda sözü edilen 'üretim' teriminin, varolan iki anlamına işaret etmektedir. Lefebvre'in aktarımı ile üretim, yalnızca ürün imali değildir. Bir yanıyla maddi üretimi kapsayan bu terim, diğer taraftan maddi olmayan bir üretimi de kapsamaktadır. Maddi olmayan bu üretim ile birey hatta bireye ait tüm toplumsal yaşam dönüştürülmektedir. Bu bağlamda, kazandığı yeni anlamlar ile üretimin, bireyin, belirli bir toplum içerisinde oluşturduğu kendisine ait hafızayı da yeniden üretmekte olduğu söylenebilmektedir.



Şekil 2.7: Baudrillard'ın ve Lefebvre'in açılımını yaptığı üretim – tüketim süreçlerini gösteren bir şema.

Sanayi devriminden günümüze kadar olan süreçte, üretimin, yalnızca meta üretmekten daha fazla anlama dönüşmesi ile üretim süreçlerinin kapalı bir hale geldiği söylenebilmektedir. Tüketim sürecinin, üretilen ürün ile ilgili toplumsal

ilişkileri yeniden-üretmesi, ürünün maddi üretim süreçlerine ait tüm niteliklerini görünmez hale getirmiştir. Bu durum, ürünün, sosyal ilişkileri kurgulanmasına aracılık eden niteliğini kaybederek (üretilme ve ürünün tüketicisi ile karşılaşmasına ait sosyal süreç), yalnızca tüketilecek bir madde olarak algılanmaya başladığına işaret etmektedir. Lefebvre, ürünün, nitelik değiştirmesini sağlayan süreçlere ait durumu, "tüketim, üretimin ikamesi olma işlevini görüyor." cümlesi ile dile getirmektedir. (Lefebvre, 2007).

Üretim süreçlerinin ve ürünün dönüşümü ile ilgili olan bu süreç, pazaryerleri üzerinden okunabilmektedir. Her üretim biçiminin kendisine uygun olarak oluşturduğu pazaryerinin, maddi üretim dışında olan ilişkiler sistemi aracılığı ile dönüştürüldüğü söylenebilmektedir. Pazaryeri, toplumsal ilişkiler aracılığı ile kurulan aynı zamanda söz konusu toplumsal ilişkilerin açıkça okunabildiği, ürün üzerinden karşılaşmaların yaşandığı yer iken günümüzde üretim süreçlerinin okunamadığı, pazarlama yöntemlerinin, tüketiciyi etkilediği bir alan haline dönüşmüştür. Pazarlama yöntemleri ile üretim süreçleri gizlenen ürün, tüketim tarafından kurgulanmış biçimlerde, tüketiciye yeniden sunulmaktadır. Üretim süreçlerinin gizlenmesi, bu süreçlerin tüketimin istediği gibi yeniden canlandırılması olarak yaşamımıza katılmaktadır. Yemek hazırlama işlemlerinin müşterinin gözü önünde yapılması, eski üretim biçimlerinin yeniden canlandırılmasına örnek olarak verilebilmektedir. Ancak bu canlandırma, tüketim süreçlerinin, ürüne ait kurgusunu yansıtmaktadır. Sunulan mutfaklarda, ürünün gerçek üretim süreci ile karşılaşılamamaktadır. Bu mutfaklar, ürüne ait malzemelerin bir araya getirildiği yerler haline gelmiştir. Hamburgerin üretildiği mutfak ile haberin üretildiği mutfak aynılaşmıştır. (Taburoğlu, 2002).

Daha önce açıklanmış olan Sanayi Devrimi sonrası üretim – tüketim ilişkilerine ait durum, tüm toplumsal yaşamın üretim süreci haline dönüşmesine neden olmuştur. Söz konusu yeniden üretim süreci, nesneyle birey arasındaki ilişkiyi, bireyi hatta toplumu kurgulamaktadır. Bu durum, tüm toplumsal yaşamın üretildiği büyük bir fabrika inşa etmektedir. (Baudrillard, 2006).

2.1.1. Tüketimin ürün kurgusu

Üretim tüketim ilişkileri bağlamında gerçekleşen farklılaşma, ortaya çıkan ürün ile ihtiyaç sahibi tüketicinin karşılaşmasına ait süreçleri de değiştirmektedir. Üretim sürecinin ilk evrelerinde, üretilen ürün, ihtiyaç sahibi ile doğrudan karşılaşmakta iken; üretim sürecinin farklılaşması sonucu ürün-ihtiyaç sahibi karşılaşması dolaylı hale gelmiştir. Söz konusu karşılaşmaya ait süreçteki dönüşümün, üretim ve tüketim ilişkilerinin toplumsal yaşama ait kurgusunun bir parçası olduğu söylenebilmektedir.

Tüketim sürecinin kurgusu olarak gerçekleştirilen toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ile ürünler kendi anlamlarını kaybedip, başka anlamlara bürünmektedir. Bu anlam değişikliği; ürünlerin ortaya çıktığı süreçler ile değil, ürünlere ait göstergeler aracılığı ile yapılmaktadır. Üretim süreçlerinin kapalı hale gelmesi ile ürün, süreçlerinden bağımsız olan farklı anlamlar ile donatılmaktadır. Söz konusu donatı, ürünlerin göstergeler haline gelmesini sağlamaktadır. (Baudrillard, 2010).



Şekil 2.8: Ürün – tüketici karşılaşmasının değişimini gösteren bir şema.

Taburoğlu' nun; Marx'ın 'üretim ve yeniden üretim' süreçleriyle ilgili açılımlarına dair aktardıklarının, ürünün, göstergeler haline gelme sürecini açıklayabileceği düşünülmektedir:

"Marx bunu şöyle dile getirir: Dolaşım süreci yeniden üretim sürecinin bir safhasıdır. Fakat bu dolaşım sürecinde hiçbir değer ve dolayısıyla artı-değer üretilmez. Sadece aynı miktardaki değerin şekli değişir. Aslında, malların metamorfozundan başka bir şey ortaya çıkmaz ve bu durumun değerlerinin yaratılması veya değişimiyle ilgisi yoktur." (Taburoğlu, 2002)

Taburoğlu'nun aktarımıyla, Marx, dolaşım sürecinin, 'yeniden üretim' e ait bir evre olduğuna ve bu süreçte herhangi bir üretimden sözedilemeyeceğine işaret etmektedir. Dolaşım süreci aracılığı ile yeniden üretilebilen ürünün, 'gösterge' halini aldığı söylenebilmektedir. 'Gösterge'ler, ürünün kullanımına ait niteliğinden daha fazlasına işaret etmektedir. Ürün, kullanıma karşılık gelebilecek anlamların dışında bir çok anlam ile donatılmaktadır. Taburoğlu'nun aktardığı gibi bu durum, ürünün 'metamorfozu' olarak açıklanabilmektedir.

Lefebvre, ürünün, kullanımdan daha fazlasına karşılık gelen anlamları ve kitle iletişim araçları tarafından tüketiciye aktarımı ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Reklam bir ideoloji gibi önem kazanır. Bu metanın ideolojisidir. Felsefenin, ahlakın, dinin, estetiğin yerine geçer. Reklamcıların, tüketici 'özneleri' bir sloganı tekrarlayarak şartlandırdıklarını sandıkları dönem geride kaldı. Bugün, en ustalıklı reklam formülleri, bir dünya görüşü içerirler. Eğer seçmeyi biliyorsanız, şu markayı seçin." (Lefebvre, 2007)

Lefebvre'in aktardıklarının, günümüzde yayınlanmakta olan bir 'yara merhemi' reklamı üzerinden ele alınmasının açıklayıcı olacağı düşünülmektedir. Reklam süresince, çocukların düşe kalka büyürken, bu yara merhemine mutlaka ihtiyaçları olduğu vurgulanmaktadır. Bu ihtiyacı vurgulamak için tüm dünyanın bu merhemi kullandığı gösterilmektedir. Diğer taraftan, reklam süresince evrensel bir gösterge kullanılmaktadır. Bu gösterge, 'anne şefkati'dir. Çocuğun, annesiyle her karşılaşması zaten 'şefkatli bir karşılama'dır. Reklam, bu gerçek katmanın üzerine, merhemin iyileştiriciliğini de eklemektedir. Böylece ürün sadece ürün olmaktan çıkmakta, evrensel bir gösterge aracılığıyla yeniden üretime uğratılmaktadır. Ürün olarak merhem reklam filminden çıkarılıp, yerine başka bir ürün konulabilir. Bir başka ürünün, anne şefkatiyle yeniden işlenmesi de mümkün olabilmektedir.

Taburoğlu; ürüne ait yeniden üretimin, maddi üretim sürecine eklemlenmiş başka toplumsal oluşumların varlığına olanak sağladığına ve bu oluşumlar aracılığı ile ürünlerin bağımsız hale getirildiğine dikkat çekmektedir:

"Endüstri sonrasında, üretilenler, üretim bandından çıktığı yerde hazır bekleyen pazaryerindeki ihtiyaç sahibine doğrudan sunulmaz... Endüstriyel kapitalizm dolaysızca işlerken, 'hizmet sektörü' ya da ofis mürettebatının araya sokulduğu üretim ilişkilerinde, ortada kurulu bir pazaryeri bulunmaz... Müşterinin kayıtlı gereksinim profili sayesinde

alışveriş tam bir ergonomi kazanır. Çünkü pazarlanan nesne, her türden bireysel ayrımlara cevap verecek şekilde çeşitlenmiştir. Ofis çalışanlarından oluşan hizmet sınıfı, olası müşteri tiplerini önceden tanımlayarak tüketicinin tanımlarıyla eşleşen ürünün çizgilerini önceden belirler." (Taburoğlu, 2002)

Taburoğlu'na göre, ürün ve tüketici ilişkisinin dolaylı hale gelmesi, öncelikli olarak, ürün ile tüketici arasındaki oluşumların varlığını meşrulaştırmıştır. Bu oluşumlar, üretimin fiziksel bir süreç olmasından daha kapsamlı bir duruma işaret etmektedir. Toplumsal anlamda, farklı çalışma alanları olarak varedilmiş olan 'ara-oluşumlar', piyasa ile ilgili tüm kurgusal mantığı ürün üzerine yüklemektedirler. Belirli müşteri profili analiz istatistikleri aracılığı ile gerçekleşen bu durum ile ürün, üretim süreçlerinin hatta kullanımına ait niteliklerin önüne geçmektedir. Ürün, tüm pazarlama süreci aracılığı ile tüketicinin ihtiyacına cevap veren bir statüye yükseltilmiştir. Bu durum, tüketicinin konumu ile ilgili de bazı açılımların yapılmasını gerektirmektedir. Taburoğlu'nun 'olası müşteri profili' olarak tanımladığı ihtiyaç sahiplerinin tipleştirilmeye başlandığı ve üretimi sonrası tüketici ile karşılaşabilen ürünün artık varolmayan ihtiyaç sahibi için üretildiği söylenebilmektedir. Ürün, artık tüketici ihtiyaçlarına bağlı olarak üretilmemektedir. Üretildikten sonra tüketicisi için ihtiyaç haline getirilmektedir. Bu durum, ürünün bağımsızlaşması olarak değerlendirilebilmektedir.

Baudrillard, ürünün, gösterge haline gelmesi ve bağımsızlaşarak işlevinden ayrışması ile ilgili olarak şu örneklemeyi yapmaktadır:

"Örneğin, çamaşır makinesi mutfak eşyası olarak hizmet eder ve konfor,prestij..vb ögesi rolü oynar. Tüketimin alanı tam olarak işte bu ikinci alandır. Bu alanda her türden diğer nesne, anlamlandırıcı öğe olarak çamaşır makinesinin yerine geçebilir. Simgelerin mantığında olduğu gibi göstergelerin mantığında da nesneler artık hiç de bir işleve ya da tanımlı bir ihtiyaca bağlı değildir. Bu, tam olarak nesnelerin başka bir şeye cevap vermesindendir. Ister toplumsalın mantığı ister arzunun mantığı olsun bu başka şeye nesneler hareketli ve bilinçdışı anlamlandırma alanı olarak hizmet ederler." (Baudrillard, 2010)

Daha önce aktarıldığı gibi, ürün, gösterge olarak araç-gereç ya da kullanım amacı dışında başka bir alanı daha tanımlamaktadır. Göstergelerin tanımladığı bu alan, Baudrillard'ın belirttiği gibi konfor, prestij gibi ayrıcalıkların bulunduğu alandır. Sınırları net olarak çizilemeyen bu alanda her ürün başka bir anlama bürünebilmekte ve birbirlerinin anlamlarının yerine geçebilmektedir. Dolayısıyla ürüne ait işlev söz

konusu alanın dışında kalmaktadır. İşlevinden bağımsızlaşan ürün, tüketimin kullanabileceği bir hal almaktadır. Tüketime ait kurgu, anlamların tüketiciye ulaştırılması ile gerçekleşmektedir. Örneğin, kıyafetler, giyinmekten daha fazlasına işaret etmektedir. Kullanılan bir kıyafet, kullananı kişilik olarak tanımlayabilir hale gelmiştir.



Şekil 2.9: Ürün – Gösterge arasındaki ilişkiyi ve ürünün bağımsızlaşmasını gösteren bir şema.

Tüketim alanında kullanılabilmek üzere işlevlerinden bağımsızlaştırılarak, göstergeler aracılığı ile tanımlanan ürünlerin, yanyana gelişleri de göstergeleri aracılığı ile sağlanmaktadır. Tüketimin kurgusal mantığının etkin bir rol oynadığı ürünler, farklı işlevleri olmalarına rağmen bugünkü alışveriş merkezlerine benzer satış yerlerinde birarada bulunabilmektedir. Bu biraradalık, tüketimin, ürünlere ait işlevlerin, üretilmiş anlamların dünyası olan göstergeler aracılığı ile yeniden üretilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yiyecek dükkanı ile giyim mağazası ya da bilgisayar ile temizlik ürünü arasında bir fark kalmamıştır. (Baudrillard, 2010).

Tüketimin toplumsal yaşamın her alanına yayılmak amacıyla gerçekleştirdiği kurgu aracılığı ile ürün üzerinde gerçekleştirdiği dönüşüm, toplumsal yaşamın kurgulanmasına ait bir aşama olarak nitelendirilebilir. Ürüne ait söz konusu dönüşüm sürecinin, toplumsal olarak bazı farklılaşmaları da beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. Ürünün simgeler aracılığı ile gündeme gelen yeni hali, insan toplulukları arasındaki farkın keskinleşmesine neden olmaktadır. (Featherstone, 1996). Toplumsal olarak sınıfların belirmesine neden olan bu keskinlik, tüketim kurgusu tarafından bireylerin, beğenileri üzerinden tüketici olarak kurgulanmaları ile daha da artmaktadır.

2.1.2. Tüketimin tüketici kurgusu

Toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olan birey, toplumsal yaşamın kurulmasında etken bir rol oynamaktadır. Bireyin deneyimleri üzerine temellendirilmiş olan yaşamı, toplumsal alanda ortak bir hafıza oluşmasına neden olmaktadır. Toplumsal yaşama ait ortak hafıza, birey ve toplum arasındaki çaprazlama ilişkiyle sürekli beslenmekte ve kimi zaman bireyin davranışlarında, kimi zaman da toplumsal biçimlerde kendini göstermektedir. Dolayısıyla bireyin ve toplumsal yaşamın, ayrıştırılamaz bir örüntünün iki farklı yapısı olduğu söylenebilmektedir.

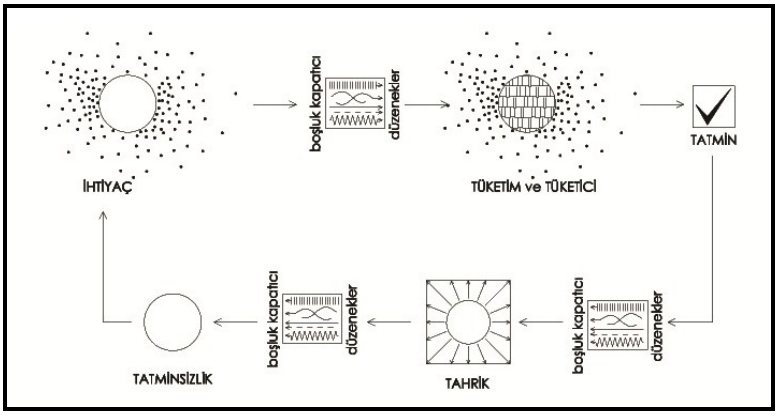
Toplumsal yaşam ve birey aracılığı ile oluşmuş bu örüntü çok katmanlı bir niteliğe sahiptir. Ancak günümüzde, yalnızca ekonomik ilişkiler ile yönlendirilen bir toplumsal yaşamın varlığından bahsedilebilmektedir. Ekonomik alandaki gelişmeler bağlamında, üretime ve tüketime ait ilişkiler, söz konusu örüntünün temeline yerleşmiştir. Toplumsal yaşamın vazgeçilmez parçası olan bireyin yaşamı, ekonomik alandaki değişimler aracılığı ile ayrışmakta ve birey 'tüketici' kimliği ile öne çıkmaktadır. (Baudrillard, 2010). Bireyin, toplumsal yaşamını sürdürebilmesi için tüketmesi gerekmektedir. Bireye ait söz konusu dönüşüm, yalnızca bireyin yaşamında değil, toplumsal yaşamda da gerçekleştirilmekte olan bir kurguya işaret etmektedir. Birey, tüketici olarak kurgulanmakta iken toplumsal yaşam da tüketim üzerine kurulu bir hale getirilmektedir. Dolayısıyla birey toplumu, toplum da bireyi yeniden üretmektedir.

Bireyin 'tüketici' konumuna gelebilmesi için; ürünle, diğer bireylerle ve toplumla kurduğu ilişkilerin yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bu tanımlama bireye ait ihtiyaçların, yeniden üretilmesi aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Baudrillard, bireye ait ihtiyaçların beslendiği kökenin 'mutluluk' olduğunu dile getirmekte ve günümüzde 'mutluluk' kavramının değişen anlamlarına işaret etmektedir. Daha önce ihtiyaçların giderilmesi ile gerçekleşen mutluluk, günümüzde satın aldıkça (tükettikçe) büyüyen, ölçülebilir bir durum halini almıştır. Dolayısıyla tüketmek, ihtiyaçların giderilmesinden daha fazlasına işaret eder hale gelmiştir. (Baudrillard, 2010)

Lefebvre, bireyin, tüketici konuma gelmesinde etkili olan ihtiyaçların, tüketim tarafından nasıl kullanıldığına yönelik şunları dile getirmektedir:

"Bu toplumun amacı, hedefi, resmi meşruiyeti, tatmindir. Bilinen, tasarlanan gereksinimlerimiz tatmin edilmektedir ya da edilecektir… Gereksinim bir boşluğa, fakat iyi tanımlanmış bir boşluğa, sınırları belirlenmiş bir çukura benzer. Bu boşluk tüketim ve tüketici tarafından kapatılır, doldurulur. Doygunluk budur. Tatmin edilir edilmez, tüketici doygunluğa yol açan aynı düzeneklerce tahrik edilir. Yeniden verimli hale gelebilmesi için gereksinim, öncekinden biraz farklı bir biçimde yeniden uyarılır. Gereksinimler, aynı manipülasyonlarla kışkırtılan tatmin ve tatminsizlik arasında salınır." (Lefebvre, 2007)

Lefebvre, gereksinimleri, tüketim ve tüketici tarafından doldurulan bir çukura benzetmektedir. Bireylerin, ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri, onların en temel hakkıdır. Toplumsal yaşama ait bu söylem, tüketim tarafından keşfedilmiş ve bireylerin ihtiyaçlarının hiç bitmeyeceğine inandırılabildikleri bir ortam kurgulanmaya başlanılmıştır. Bireyin ihtiyaçlarını karşılaması durumunda, tüketim, bireye ait yeni bir ihtiyaç kurgulamakta ve böylelikle birey yeniden tüketmektedir. Söz konusu ihtiyaçlar alanı, tüketim tarafından, bireye yönelik kurgular ile her defasında tekrar oluşturulmaktadır. Bu tekrar, etkilerini, bireyin de içerisinde bulunduğu toplumsal yaşamda da göstermektedir. Böylece bireyin ve toplumsal yaşamın kurgulanarak, daha fazla tüketmesi ve bu tüketimin sürekliliğinin korunması sağlanmaktadır.



Şekil 2.10: Tüketim kurgusunun bireye yönelik oluşturduğu ihtiyaç manipülasyonu sürecini gösteren bir şema.

Tüketimin sürekliliği, bireyin ihtiyaçlarına ait kurgu ile sağlanabildiği gibi bireye, tüketim araçlarına yönelik kullanımın öğretilmesi aracılığıyla da sağlanmaktadır. Baudrillard, söz konusu tüketim araçlarının öğretilmesi ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Kredi buluşu, örnek teşkil edecek niteliktedir. Çünkü: Zevk alma bolluğa ulaşma kolaylığı, hazcı ve eski tasarruf tabularından kurtarılmış, zihniyet görünümü altında aslında aksi takdirde varoluşları boyunca talep planlamasının elinden kaçıp kurtulacak ve tüketici güç olarak kullanılmayacak olan tüketici kuşaklarını zorunlu tasarrufa ve ekonomik hesaba alıştırmadır." (Baudrillard, 2010)

Tüketim, tüketici olarak tanımladığı bireylere bazı özgürlükler sunmaktadır. Bu özgürlükler kapsamında, bireylere istedikleri kadar ürün edinme hakkına sahip oldukları işaret edilmektedir. Tüketimin, etki alanını arttırmak amacıyla oluşturduğu kurguya ait bu söylem, bireyin alım gücüne bakılmaksızın oluşturulmaktadır. Baudrillard'ın örnek olarak gösterdiği kredi buluşu, bu noktada tüketicinin özgürlüklerini pekiştirmektedir. Kredi aracılığıyla istediği her şeyi edinebilen tüketici, tüketim tarafından bir sistemin içerisine dahil edilmektedir. Bu sistem, tüketim kurgusunun bireye dolayısıyla topluma tüketimin öğretilmesini amaçlamaktadır.

Tüketimin bahsedilen durumlar aracılığı ile bireyleri tüketici olarak kurgulaması, günümüz toplumlarında, bireylerin farklı nitelikler kazanmasına neden olmaktadır. Taburoğlu, Bauman'dan yararlanarak, günümüz toplumunda sözü edilen tüketime alışmış, istediği kadar refahı alma gücüne sahip olduğuna inanmış bireylerin özellikleri hakkında şunları dile getirmektedir:

"Endüstri sonrasının failleri ya da özne kipleri için ideal tip sayabileceğimiz yuppieler için gün boyu süren sıkı çalışma saatlerinin ardından mesai sonunda iş yaşamı tümüyle terk edilmiş olur… Yaşam onlar için tümüyle bölümlenebilir ve soyutlanabilir modüllerden kurulu gibidir… Onlar için zaman, 'tümüyle geçmiş ve gelecekten hijyenik şekilde yalıtılmış birbirini izleyen episodlar'dan kuruludur ve bu insanlar 'sürekli meşguldürler ve zaman darlığı'ndan yakınırlar." (Taburoğlu, 2002)

Taburoğlu, tüketim kurgusu aracılığı ile ortaya çıkan bireylere ait farklı nitelikleri, bireylerin yaşamları üzerinden açıklamaktadır. Söz konusu bireylere ait yaşam, kendileri tarafından tüketim kurgusuna göre yeniden düzenlemekte; iş yaşamı, okul

yaşamı, ev yaşamı şeklinde ayrıştırılabilmektedir. Yaşamı bölümlere ayırabilen bu bireyler için yaşam yalnızca ‘olduğu kadar’dır. Dolayısıyla yaşamda, tüketim aracılığı ile toplumsal yaşama ait her süreçten bağımsız olarak ‘an’ ın meşrulaştığından bahsedilebilmektedir. Bu durum, bireyin tüketici olarak kurgulanmasından daha fazlasına işaret etmektedir. Toplumsal yaşam, birikimlerin görmezden gelindiği, parçalanabilir bir niteliğe bürünmektedir.

Toplumsal yaşamın ayrıştırılamaz bir parçası olan her birey, kendisini diğer bireylerden ayıran farklı niteliklere sahiptir. Bu nitelikler, bireyin, diğer bireyler ile olan ilişkilerinin temel noktasıdır. Ancak bireyin, tüketici olarak kurgulandığı bu evrede, yaşamının parçalara bölünmesi gibi bu nitelikler de anlamlarını yitirmişlerdir. Bireyin kendi oluşuna ait bir durum olan nitelikler, tüketim tarafından talepler olarak kabul edilerek üretilmektedir. Bu üretim, bireyin, tüketim sistemine ait bir kaydıdır. Söz konusu kayıt, tüketim tarafından yeniden-üretilen niteliklerin, modeller halini alması ile gerçekleştirilmektedir. (Baudrillard, 2010).

Örneğin, her bireyin kullandığı şampuan incelenecek olursa; başlangıçta saç tiplerine göre çeşitli içeriklerle üretilmiş olan şampuanların, tüketimin arttırılması hedeflenerek daha da çeşitlendirildiği görülebilmektedir. Artık hem saç tipleri hem de kadın ve erkek kullanıcılar için kategorilere ayrıştırılarak üretilmektedir. Elbette çocuklar unutulmamıştır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, tüketim; bebek, çocuk, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları kategorize ederek modeller haline getirmektedir. Tüketim, bundan böyle ürün ve tüketicinin kurgulanmasından daha fazla bir duruma yönelmektedir: ‘Toplumun kurgusu’.

2.2. Tüketimin Toplum Üzerindeki Kurgusu

Toplumsal yaşam, birbirlerinden ayrıştırılamayan bir çok bileşenden oluşmaktadır. Birey de toplumsal yaşamın etkin bir parçasıdır. Üretim ve tüketim süreçlerinin toplumsal yaşam üzerindeki kurgusu, bireyi edilgen bir hale getirmektedir. Bu kurgu; önceki bölümlerde anlatılan, tüketimin yayılması için gerekli olan bütün ilişkilerin üretimi ile toplumsal bir kimliğe bürünmektedir.

Lefebvre, toplum ve toplumsal ilişkiler ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Bir toplum nedir? Marksist çözümlemeye göre, her şeyden önce ekonomik bir temeldir: Maddi nesneleri ve metaları üreten emektir, işbölümü ve işin örgütlenmesidir. Sonra bir yapıdır: Aynı anda hem yapılanan hem de yapılandıran, 'temel' tarafından belirlenen ve mülkiyet ilişkilerini belirleyen toplumsal ilişkilerdir. Son olarak, tüzel oluşumları (kanunlar),kurumları (bu arada Devlet'i) ve ideolojileri içeren üstyapılar gelir." (Lefebvre, 2007)

Lefebvre, Marksist çözümlemeye göre ele aldığı toplum tanımında, ekonomiyi temele yerleştirmektedir. Toplumu, üretimin işgücü ve iş bölümü olarak bu temel üzerine inşa etmektedir. Diğer taraftan, toplum, ekonomik temel tarafından belirlenen ve topluma ait mülkiyet ilişkilerini belirleyen toplumsal ilişkilerin mecrasıdır. Tüm bu süreçler sonrasında toplumsal bir yapıdan bahsedilebilmektedir. Lefebvre'in belirttiği gibi ayrıştırılamaz bileşenlerden oluşan toplumsal yaşam, günümüzde ayrışmaya başlamıştır.

Süreçleri itibariyle sistematikleştirilen üretim kavramı ile benzerlik gösteren tüketimin, topluma ve toplumsal yaşama ait söz konusu ayrışmada etkin bir role sahip olduğu söylenebilmektedir. Bireylerin, üretim ilişkileri ile belirli bir çalışma saatine ve emeklerinin karşılığı olarak aldıkları ücrete indirgenerek, kontrol altına alınmış ve yeniden üretilmiş yaşamı; tüm yaşamın yalnızca 'tüketmek' fikri üzerinden kavratılmaya çalışılması, toplumsal ilişkilerin çözünmesine neden olmaktadır. Söz konusu çözünme, bireyin, tüketici olarak kurgulanması sonucu toplumsal yaşama ait birikimi yok sayan niteliklere sahip olması ile örneklenebilmektedir.

Birey, toplumsal yaşama ait bağlarını tüketim kurgusu aracılığı ile kaybetmekte ve geçmiş ve gelecekten bağımsız bir kişi haline dönüşmektedir. Oysa toplumsal yaşam, belirli bir sürecin birikimidir. Bu birikim, içerisinde geçmişi ve geleceği barındırmaktadır. Toplumsal yaşam ile bağlarını yitirmekte olan birey, kendisi gibi toplumun da niteliklerini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu durum, Baudrillard tarafından 'kitleleşmek' olarak tanımlanmaktadır. Baudrillard'a göre kitle, şimdiki zamanı yaşamaktadır. Dolayısıyla 'kitle' yalnızca güncellikle ayakta durabilmektedir. (Baudrillard, 2006)

Baudrillard, toplumsal yaşam ile kitle arasındaki nitelik farkı ile ilişkili olarak şunları dile getirmektedir:

"Onlar anlam yerine gösteri istemektedirler. Hiçbir çaba onları içeriklerin ya da kodun ciddiyetine inandırmada yeterince kandırıcı olamamıştır. Gösterge isteyen insanlara mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Oysa onlar içinde bir gösteri olması koşuluyla tüm içeriklere tapmaktadırlar. " (Baudrillard, 2006)

Toplumsal yaşamın süreçlerin içerikleri ile oluşan bütüncül nitelikteki bir yapı olmasına karşın, kitle tüm bu içeriklerden arındırılmıştır. Kitle, gücünü, güncel olan gösteri niteliğindeki içeriklerden almaktadır. Dolayısıyla kitle için içeriğin bir anlamı yoktur. Kitle için varlık, gösteri süresi kadardır. Ürünün ve tüketicinin değişen anlamlarının aynı türden bir arındırma olduğu söylenebilmektedir. Ürün işlevinden, tüketici ise ihtiyaçlarının anlamlarından arındırılmıştır. Ürün, artık işlevinden bağımsız olarak her anlamın yerini alabilen, tüketici ise kendisi için ihtiyaç olmayan şeylere ihtiyaç duyabilen hale dönüştürülmüştür.



Şekil 2.11: Toplumsal yaşam ve kitlesel yaşam arasındaki nitelik farklarını gösteren bir şema.

Gelinen nokta itibariyle toplumsal yaşam, kitle içerisinde kaybolmuştur. Toplumsal yaşamda birbirleri ile bağlantılı olan 'an'lar; kitlede 'bağımsız şimdiler' halinde ardı ardına sıralanmaktadır. Kitlenin güncelliğini oluşturan 'bağımsız şimdiler'in sürekliliği, yani miktarıdır. (Baudrillard, 2006). Dolayısıyla aktarılmakta olan tüketim kurgusu aracılığı ile toplumsal yaşam, nitelikler aracılığı ile oluşan bir örüntü olma durumunu kaybederek nicelikler ile tariflenebilen bir yığın haline dönüşmektedir.

3. EVRENSEL SİSTEMLER VE YERELLİK

Bireyin yaşamını ve toplumsal yaşamı kuşatan oldukça fazla kurallar dizisi bulunmaktadır. Bu kurallar; birey-toplum-devlet arasında (ve çaprazlama yapılarak kendi aralarında) gerçekleşmektedir. İç içe geçmiş kuralların, belli bir sisteme dahil olup olmadığı ya da bir metodolojiye bağlı bulunup bulunmadığı konusu da oldukça karmaşıktır. Çalışmanın bu bölümünde; evrensel olarak kabullenilmiş olan 'sistemler' ve bu sistemlerle uzlaşarak ya da çatışarak var olan 'yerel oluş'ların (mekansallıkların, yordamların, geleneklerin, görgü kurallarının, kılavuzların vs.) karşılaştırılarak kavranabilmesi hedeflenmektedir.

3.1. Sistem ve Yöntem

Öncelikle bu kavramların sözcük karşılıklarını incelemekte yarar bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun resmi sitesinden yararlanılarak, Büyük Türkçe Sözlük başlığı altında yer alan Güncel Türkçe Sözlük ve Eğitim Terimleri Sözlüğü'nde 'sistem' ve 'yöntem' sözcükleri için şu tanımlamalar yapılmaktadır:

"Sistem; düzen, bir sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzeni, model ya da tip."
"Yöntem; bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol, usul, sistem, prosedür, politika";
"Yöntem; bir sorunu çözmek, bir deneyi sonuçlandırmak, bir konuyu öğrenmek ya da öğretmek gibi amaçlara ulaşmak için bilinçli seçilen ve izlenen düzenli yol." (TDK, 2011)

Vikipedi Ansiklopedi sitesinde ise 'sistem' ve 'yöntem' sözcüklerinin tanımı şu şekilde yapılmaktadır:

"Sistem veya düzenek; birbiriyle etkileşen veya ilişkili olan, bir bütün oluşturan cisim veya varlıkların, ki bunlar soyut veya somut olabilirler, bileşkesidir... Sözcük 'birleşme', 'oluşma', 'biraraya gelme' anlamını taşıyan Latince systēma'dan, o da Yunanca σύστημα (sustēma)'dan türemiştir... Kanunlar, insan sosyal davranışlarını belirleyen bir sistemdir. Gramer, dil kullanımını belirleyen bir sistemdir. Sistem, kurallar bütünüdür...";

"Yöntem ya da metot en genel tanımıyla, bir amacın gerçekleştirilmesi için izlenen yol ya da usuldür. Metot terimi; eski Yunanca'da 'izleyen, sonraki, müteakip' anlamındaki μετά, μέθ-

(metα, meth-) öneki ile ,'yol, araç' anlamındaki οδός (odos) sözcüğünün birleştirilmesiyle elde edilmiş bir terimdir." (Vikipedia, 2011)

Kent, yapısal olarak 'heterojen' ilişkiler ağıyla örülü olup her bir 'an' ında farklı ilişkilenmelerin açığa çıkabildiği, büyüklüklerin her karşılaşmayla farklı mekansallıklar üretebildiği, zamansal algının eylemsellikler aracılığıyla gerçekleşebildiği, programatik birlikteliğin farklılaşabildiği; ilişkilenmelerin niteliğine bağlı olarak gerçekleşen bir örüntünün varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla kentte, 'tek tip' ya da 'homojenleştirilmiş' ilişki türünden söz edilememektedir.

Diğer taraftan kentsel yaşamın içerisinde göze çarpan bir çok 'sistem' bulunmaktadır. Bu sistemler, yapısal olarak 'tek tip'leştirici ya da 'homojenleştirici' etkilerle kent içerisinde var olmaktadırlar. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için kentsel yaşam içerisindeki sistemlere ait bir incelemenin yararlı olabileceği düşünülmektedir. Bu sistemlerin bazıları şunlardır:

İlişki düzenleyici sistem olarak Hukuk; insan bedenine ait sistem olarak Tıp; üretim ve tüketime ait bir sistem olarak Ekonomi. Bu sistemlere dair, Türk Dil Kurumu'nun resmi sitesindeki Büyük Türkçe Sözlük'te ve Vikipedi Ansiklopedi sitesinde yer alan tanımlamaları şöyle sıralanabilir:

"Hukuk; toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü."(TDK, 2011)

"Hukuk;örgütlenmiş bir toplum içinde yaşayan insanların birbirleriyle veya kişilerin yine kendilerinin meydana getirdiği topluluklarla ve bu toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen, kişilerin güvencesini ve insan haklarını sağlamak amacıyla oluşturulan ve devlet gücü ile desteklenen bağlayıcı, genel, soyut ve devamlı kurallar bütünüdür." (Vikipedi, 2011)

"Tıp; hastalıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvurulan teknik ve bilimsel çalışmaların tümü." (TDK, 2011)

"Tıp, insan sağlığının sürdürülmesi ya da bozulan sağlığın yeniden düzeltilmesi için uğraşan, hastalıklara tanı koyma, hastalıkları sağaltma (tedavi etme) ve hastalık ve yaralanmalardan korumaya yönelik çalışmalarda bulunan birçok alt bilim dalından oluşan bilimsel disiplinlerin şemsiye adıdır. Hem bir bilgi alanı – vücut sistemlerinin ve bunların hastalıklarının ve tedavilerinin bilimi – hem de bu bilginin uygulandığı meslektir." (Vikipedi, 2011)

"Ekonomi; insanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat." (TDK, 2011)

"Genel olarak iktisat toplumların nasıl zenginleşeceği ve refah seviyelerinin artacağı sorusuna cevap arar. Bu süreçte izlenecek politikalar, işsizlik, enflasyon, üretim düzeyi gibi kavramlar iktisatın inceleme alanına girer. İktisat ya da ekonomi, yeryüzündeki kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının sınırsız olması yüzünden, kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur." (Vikipedia, 2011)

Hukuk, Tıp ya da Ekonomi gibi belirlenmiş düzenlere sahip sistemler; tüm insanlar için hazırlanmıştır ve bu sistemlere uyulması halinde iyilik, huzur, mutluluk vaadinde bulunulmuştur. Sistemin sonucu; sisteme uyma, sistemi benimseme ve sürdürme koşuluna bağlı olarak baştan belirlenmiştir. Dolayısıyla kurgulanmış düzenlerden sözedilebilmektedir. Modern dünyaya ait sistemlerin, amacına erişebilmesinin ön koşulu olarak sayılabilecek 'kurgu', çoğunlukla daha fazla güç elde edebilmenin de koşulu haline gelmektedir. Yani kurgunun amacı, modern dünyada daha fazla güç elde edebilmektir.

De Landa, bu konu hakkında şunları dile getirmektedir:

"Kitlesel gazeteler ve haber ajanslarının toplamdaki etkisi homojenleştirme oldu...

Jonathan Fenby'ye göre; ajanslar, tek tip bir editoryal yaklaşımı yalnızca mümkün değil; aynı zamanda arzu edilir görüyorlardı. Bir hükümet krizi ister Nijerya'da olsun, ister Hollanda'da aynı biçimde haberleştiriliyordu. Hikaye ister Pakistan'a gönderilecek olsun, ister Arjantin'e, aynı standartlar uygulanıyordu. Ajans haberciliğinin belkemiği, her olayın nesnel olarak doğrulanabilir tek bir anlatısını yaratmaktı (o da birçok durumda güvenilir bir resmi kaynağa dayanmak anlamına geliyordu)."

"Bugün haber ajanslarının gerçek sorunu, 'kapitalist ideoloji'yi Üçüncü Dünya'ya yayma amaçlı açık bir komploya girişmiş olmaları değil, artık yerkürenin her yanına erişebilecek hale gelerek güçlenmiş olan bu bakış açıları homojenliğidir." (De Landa, 2006)

De Landa, 19.yy.'da; sanayinin bazı kesimlerinin 'rekabetçilik karşıtı pratiklere' girişmelerine örnek olarak, büyük gazetelerin birleşerek oluşturdukları kartelin, dünyanın en büyük haber ajansını kurmalarını ve bu ajansın Avrupa'nın en büyük haber ajanslarına servis yapmasını, buradan beslenen diğer haber ajanslarının da dünyaya bu haberleri servis yapmasını dile getirmektedir. Gerçekleştirilen kurgunun sistematize edilmiş temel ilkesi, tek tip haberin üretilmesi olarak belirmektedir. Kurgulanmış bir düzenin homojen ortamında, dünyanın başka bir haberi duymasına

olanak bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle; haber, kurgusunun dışında bir biçimiyle karşılaşılmamak üzere üretilmektedir.

Sistemlere ait çerçeveler önceden çizilmektedir. Çerçevelerin dışına çıkılmadığı sürece, sistem hata vermemektedir. Burada 'kurgulanmış yaşam'a dair bir analiz yapmanın yerinde olacağı düşünülmektedir:

Sistemler, kentsel yaşamın karmaşık düzeninden türetilmektedir. Başka bir deyişle, yaşamın kendi doğasından beslenmektedir. Sistem içerisinde gerçekleştirilen kurgu ise yaşamın doğasını ve dinamiğini bozarak/değiştirerek varolmakta ve bir 'yanılsama' yaşanmasına yol açmaktadır. O halde; (kurgulanarak) yapısal olarak doğası bozulmuş yaşamın, 'bundan böyle bir simülatör' olma olasılığı artmaktadır.

Bu bakış açısının daha iyi anlaşılabilmesi için; sistematik hale gelmiş belirli bir yaşam kavrayışı, yine o seçilmiş olan yaşamdaki sorunlar aracılığıyla ele alınmaya çalışılacaktır. Örneğin; modern kentin, 'evrensel' olarak kabul edilmiş bir düzen kavrayışı ile varolduğu; tanımlanmış birkaç 'kentsel sorun' aracılığıyla anlaşılabilmektedir:

Kentte;

- Hava-su-gürültü kirliliği ve çöpler, insan sağlığını tehdit eder.
- Salgın hastalıklarla mücadele edilmelidir.
- Toprak kirletilmemelidir.
- Teknolojinin uygun olarak kullanılması gerekmektedir.
- Trafik kurallarına uyulmalıdır.
- Tarihi mirasın kaybolmasına izin verilmemelidir.
- Mülkiyet hakkına uyulmalıdır.
- Yönetimler, haksızlık yapmamalıdır.
- Hukuk düzenlemelerine güvenilmelidir ve uyulmalıdır.
- Enerji kayıpları önlenmelidir.
- Tabiata zarar verilmemelidir.

Bu yaklaşım; kentsel yaşamın ve kent kavrayışının, homojenize edilmiş ortak bir 'sağlıklaştırma girişimi' ya da 'sağlıklaştırma kurgusu' olarak düzenlendiğini göstermektedir. Teorik olarak, insanların mutlu ve huzurlu bir toplumsal yaşam sürebilmelerini sağlayan bu sistem, tek başına hayata geçirildiğinde hiçbir sorunla karşılaşılmaması gerekmektedir. Oysa sorunların içeriğinden de anlaşılacağı gibi bu sistematik durum, hedefine tek başına ulaşamamaktadır. Sistemin olanak tanımadığı bir bölgenin varlığından ve bu bölgenin mekansallıkların açığa çıkmasına daha fazla olanak veren niteliğinden söz etmek gerekmektedir:

Yaşam, her zaman sistemlere ait çerçevenin sınırlarında cereyan etmemektedir; sınırların dışına da çıkılabilmektedir. Modern hukukun ya da tıbbın ya da iktisadın ya da bir başka sistemin erişemediği durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Her coğrafyada farklı türden durumlar yaşanabilmektedir.

Berman, tüm insanlığı kuşatan sistemlere atıfta bulunarak; sistemin olumladığı ve insanlığa sunduğu yaşam biçimlerinin, aslında ne türden yaşantıları bölerek/parçalayarak var olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

"Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan hayati bir deneyim tarzı; başka bir deyişle mekan ve zamana, ben ve ötekilere, yaşamın imkanları ve zorluklarına ilişkin bir deneyim tarzı var. Bu deneyim yığınını modernlik diye adlandırmak istiyorum. Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama, paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğün birliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler. Modern olmak, Marx'ın deyişiyle 'katı olan herşeyin buharlaşıp gittiği' bir evrenin parçası olmaktır." (Berman, 2010)

Sistemlerin kuşattığı yaşam biçimleri ortaya çıkmadan önce (ya da eş zamanlı olarak), bir yaşam kavrayışı geliştirilmektedir. Çoğunlukla bu kavrayış; yaşamı, dolayısıyla yaşam çevresini ve mekansal olanakları da açığa çıkarabilemektedir.

Söz konusu yaşam kavrayışının varlığı ekonomik sistemler üzerinden örneklenecek olursa; dünyadaki aynı ekonomik sistemle işleyen birçok ülkenin ya da kentin;

yaşadığı ekonomik krizi, kriz yaşayan diğer ülke ya da kentlerde uygulanan yöntemlerle ve aynı süre içerisinde çözememiş olduğu ve herbirinde farklı yöntemler uygulandığı ve/veya yöntemlerin esnetildiği söylenebilmektedir. Bu durumun, cereyan ettiği coğrafyadaki/bölgedeki yerellikler ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Söz konusu ülkeye ya da kente ait yerel nitelikler, iyileştirmenin öne çekilmesinde ya da geciktirilmesinde rol oynamaktadır.

3.2. Mekansallık-Yordam ve Sistemlerin Meşruiyeti

Kent, reel süreçlerine bakıldığında; kentsel yaşamın iki farklı bünyeden izler taşımaktadır. Bu bünyelerin, yaşantının nasıl bir kurgu dahilinde gerçekleşeceğinin sınırlarını çizen 'sistemler' ve bu birlikteliğin aktivatörleri olarak nitelenebilecek 'lokallikler ya da yerellikler' olduğu düşünülmektedir. Bu bölümde, her iki durum arasındaki bağlar ile bu bağların ortaya çıkardığı mekansallıklar, ortamlar irdelenecektir.

Urry'nin, evrensel sistemler ve yerellik arasındaki ilişkinin karmaşıklığı üzerine söyledikleri; bu iki farklı durumun ayrı ayrı değil, birlikte ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

"Bu bölümde iki görüşü eleştireceğim: Küreselleşme süreçlerinin ekonomik, politik ve kültürel homojenleşme ürettiğini öne süren görüş; ve çağdaş dünyaya ilişkin en önemli şeyin yerel olarak farklı kültürlerin şaşırtıcı biçimde ortaya çıkışları olduğunu iddia eden görüş. Bu açıklamaların her ikisi de tek taraflıdır ve çözümlememiz gereken şey, küresel ve yerel süreçlerin karmaşık karşılıklı bağlantılarıdır... Bu karşılıklı bağlantıları deşifre etmek karmaşık bir iştir ve tek başına ekonomik incelemeye indirgenemez..."

"...Çeşitli akışlar ile bunların aldıkları biçimler arasındaki karşılıklı bağlantıları, Robins şöyle özetler:

Gerçekte küreselleşme, yeniden yer seçimine ait yeni dinamiklere eşlik eder. Küreselleşme, küresel mekan ile yerel mekan arasındaki yeni ve karmaşık ilişkilere, yeni bir küresel-yerel bağın kotarılmasına yöneliktir. Küreselleşme bir yapboz bulmacanın parçalarını birleştirmek gibidir: yeni bir küresel sistem görüntüsüne yerellikler çokluğunu sokma sorunudur." (Urry, 1999)

Evrensel sistemlerin yaşamı kuşatması yerel olanın kendini var etme sürecini gündeme getirmiştir. Bu süreç, 'doğal' olarak işlemektedir. Çünkü, yerelin, ait

olduğu coğrafya, tarih, kültür ya da ideoloji tamamen ortadan kaldırılamayacağına göre (yeryüzünde bir karadelik yaratılamayacağına göre); her ne kadar baskın olan sistemlerle kuşatılmış olsa bile, 'yerele ait olan' kendinde olanı açığa çıkarmak arzusundadır.

Evrensel sistemler, uzmanlaşmış olduğu 'yöntem' geliştirme yeteneğiyle bu doğal sürece karşı durmak yerine, 'içselleştirme' eğilimi göstermektedir. Yerelin kendini var etme süreci ile evrensel sistemlerin içselleştirme yöntemi yan yana geldiğinde 'birbirleriyle bağ kuran' üçüncü tür yapısallıklar oluşmaktadır. Zaman zaman sistemlerin genel karakteri olarak zaman zaman da yerelin özgün biçimlenişleri olarak karşılaşılan bu yapısallıklar, oluşturmakta oldukları bağlar hakkında bilgi içermektedir. Yeme içme biçimleri, giyime ait tercihler, dildeki deformasyon, fiziki çevre oluşumu, mekan-zaman kavrayışları gibi birçok toplumsal davranış biçiminde, bu bağlara dair izleri bulmanın mümkün olduğu söylenebilmektedir.

Urry, söz konusu toplumsal ve mekansal süreçlerin izlediği güzergahlara dair şunları dile getirmektedir:

"...'yerellik' ya da 'yerel' teriminin kendisi oldukça belirsizdir ve daha fazla incelemeyi gerektirir. Bunun nedeni, birbirine bağlı iki süreç grubuna gönderme yapmasıdır: coğrafi açıdan sınırlanmış belirli bir alanla, özel toplumsal ilişkiler bileşimi üreten, toplumsal ve mekansal süreçler. O halde bu tür yerel toplumsal ilişkileri açıklamak için, birçok karmaşık konunun üzerinde durulmalıdır: birincisi, 'toplumsal' ile mekan (ve zaman) arasındaki ilişki; ikincisi, toplumsal ilişkilerin ve bunların mekansal/zamansal olarak oluşturulma tarzlarının doğası; üçüncüsü, çeşitli biçimlerde toplum ve mekanın çözümlemeleriyle ilişkili olan, 'yerellik'in farklı anlamları."

"Daha geniş ve daha genel ulusal veya uluslararası süreçlere ilişkin kendine özgü bir kompleksin, bir yerel alan üzerinde etkide bulunma biçimi bu tür genel süreçlerin özgül, yerel açıdan benzersiz bir kombinasyonunu üretmektedir. Sonuçta, bu sonucu üreten süreçlerin çok genel olmalarına karşın, o verili yerellikte ortaya çıkan benzersiz toplumsal süreçler vardır."

"Bu nedenle, görece basit bir nosyon olarak görülen 'yerel', aslında oldukça karmaşıktır ve bir toplumsal ve mekansal süreçler karışımının çözümlenmesini gerektirir." (Urry, 1999)

Toplumsal ve mekansal süreçler, gündelik hayat içerisinde kayıtlı olan durumlarının açığa çıkarılmasıyla kavranabilmektedir. Farklı kombinasyonlar, evrensel sistemlerle yerellik arasındaki bağlara ait uçlardan üretilebilmektedir. Dolayısıyla her iki

yapısallık arasındaki benzerliklerin ya da karşıtlıkların araştırılması yerine kurulacak bağların arkasındaki oluşma sürecine göz atmakta yarar bulunmaktadır.

Evrensel olan düzenler; 'yerel' olanın yok edilmesini değil; 'kullanılabilir' hale getirilmesini talep etmektedir. Örneğin; restoranda balık yemenin kuralları varken, ızgara başında balık-ekmek yemenin ya da şık kıyafetlerle gidilmiş bir gece eğlencesi sonrasındaki atıştırmalık balık-ekmek yemenin çerçevelenmiş bir biçimi yoktur.

Böylece, bu 'dahiliyet' aracılığıyla, 'bir durumun nesnesi' yaratılırken, aynı zamanda evrensel sistemin, yerellikle kuracağı ilişki bazında 'kendi meşruiyet' alanını da tanımlamış olduğu görülmektedir. Bu tür bir karşılaşmanın bir birlikteliğe dönüşmesi halinde 'yeni bir yapısallık' söz konusu olmaktadır. Nesneleştirilmiş bir durumun, içeriğinde de bazı deformasyonlar gözlenebilmektedir. Böylece farklı yapısallıklara sahip iki durum, birbirine daha fazla yaklaşabilmektedir. (Evrensel sistemlere göre) yerellikteki hatalar, arızalar, aksaklıklar sistemler tarafından kabul edilebilir olmakta; (yerelliğe göre) tanımdışı kalan kurallar da yerellikler tarafından yeniden tariflenebilmektedir.

De Landa, standart hale getirilmiş zorunlu dil eğitimi üzerinden bu konu ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"İki eğitim yasası (biri 1870'te, diğeri 1918'de çıkmıştı), standart dilde eğitimi zorunlu kıldı (ve yerel lehçeleri savunanlarca, basın, demiryolları, turizm ve daha sonraları da radyoyla eşgüdümlü bir imha gücü olarak görüldü haklı olarak). Her iki yasa da, demokratik kurumlara daha iyi bir katılım göstersinler, silahlı kuvvetlerde komutanın dilini anlasınlar diye, kitleleri topluma asimile etme, onları 'eklemleme' ihtiyacına verilmiş kurumsal cevaplardı.

(Tony Crowley'den alıntılayarak) "Fakat zorunlu eğitimin etkisi, dilsel farklılıkları silmek olmadı: İşçi kökenli öğrenciler, 'sınıfsız' standardı yeni özel dilleri olarak öğrenmek yerine kod değiştirmeyi öğrendiler. Yani, belli durumlarda standardı kullanırken, evlerinde ya da mahallelerinde kendi dillerine dönmeyi öğrendiler."

"Böylece, evrensel eğitim; sömürgecilik ve ilk kitle iletişim araçları, standart dilin erişim alanını genişletirken, bu dili başka dillerle, kodlarla ya da çeşitli özelleşmiş alanlardaki kullanımlarıyla temas haline sokarak, heterojen unsurların standart dile girmesine ve onu yeniden değiştirmesine neden oldular. Standart olmayan dilleri konuşanların yeni kelimeler ve sentaktik yapılar uydurmakta gösterdiği büyük yaratıcılık dikkate alınacak olursa, standart dili konuşanlarla standart olmayan dilleri konuşanlar arasındaki temasın, standart dillerin Latince yazı dili gibi 'ölü diller'e dönüşmesini engellediği ve onları yeni dilsel kaynaklara bağladığı görülür." (De Landa, 2006)

Evrensel sistemler, ‘yerelliğin kullanılabilirliği’ hakkındaki talebini; yerelliğe, (gerek ekonomi gerek gündelik yaşam biçimleri gerek teknoloji gerekse dil üzerinden olanak bulan yöntemlerle) uyguladığı bir tür baskı halindeki ‘tahrikler’ aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Yerel olan da bu tahrik alanını kullanarak, kendi varlık alanını açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle; aslında evrensel olan inşa edilmektedir; yerel olan ise evrensel sistemler içerisinde kendini ‘açığa çıkarabilmektedir.’ Yerel olan böylece varolabilmektedir.

İlhan Tekeli, evrensel sistemler ve yerellikler ile ilgili şunları dile getirmektedir:

“Biz doğdumuzda kenidimizi bir yerellik içinde buluyoruz. Yaşamımızın güzergahına bağlı olarak yaşadığımız yerellikler değişebiliyor. Ama her zaman bir yerel içinde yaşıyoruz. Onu somut olarak birinci elden biliyoruz. Biz her yerelliği doğrudan biliyoruz. Oysa biz bir alanda küresel/evrensel olandan söz ettiğimizde, evrensel olanın somut olarak bildiğimiz yönü olduğu kadar, onun böyle somut olarak doğrudan bilemediğimiz soyut yönleri de bulunuyor. O birçok somut üzerinden kurulmuş olan soyut bir bilgi oluyor. Yerelin bilgisini kavramamız ve onun özgün yanını bilebilmemiz için de tek başına somutun bilgisi yetmiyor, onu daha büyük bir bağlama yerleştirmemiz gerekiyor, o da küresel/evrenselin soyut bilgisini gerektiriyor. Bu nedenle yerelin somut bilgisinden yola çıkarak, soyut olana tırmanıyor ve ondan yaralanarak yerelin özgün olan özelliğini tanımlıyoruz. Yereli bu şekilde bilmek, modernitenin yereli bilmesi olarak görülebilir...” (Tekeli, 2010)

Evrensel sistemler ile yerellik arasındaki bağlar hakkındaki teorileri güçlendirdiği düşünülen örneklemeler üzerinde durmakta yarar bulunmaktadır. Bu örneklemeler, sistemlerin genel çerçevelerini içerdiği gibi özgün yerelliklere de vurgu yapar niteliktedirler. Her iki durumun kendi varlık alanlarından diğerine doğru nasıl yaklaşabildikleri hakkında bilgi verebilmektedirler.

Bağ: ‘Kimlik’
Evrensel olan kimlik bilgilerini kullanır: ‘Ayşe Korkmaz’
Yerel olan ise lakap ya da takma ad kullanır: ‘Haznedargilin oğlu Ciğerci Bekir’

Bağ: ‘Saklama/Koruma’
Evrensel olan son kullanma tarihi verir: ‘SKT: 2009 . 08 . 16’
‘+3 C de / güneş ışığı almayan yerde’

Evrensel olan, son kullanma tarihi geçmiş ürünü kullanamaz. Evrensel olan, ürünün bozulmasına engel olmaya çalışır ve başaramaz. Yerel olan, reçeli yaparken üç taşım kaynatarak bulunduğu coğrafya içinde uzun süre koruyabilmeyi keşfeder. Tarifleyerek yapar, tanımlayarak değil. Serin yerde saklamak, yerele ait tariflerden biridir. Yerel olan eti kurutarak, kavurarak, tuzlayarak daha uzun süre saklayabilir. Yerel olan, ürünü kendisi baştan bozarak, 'turşu' yapar.

Bağ: 'Uzmanlaşma'
Evrensel olan, 'Eczacı Hanım' diye hitap eder.
Yerel olan 'Sünnetçi Hanifi' olarak (tarifleyerek) tanır.

Bağ: 'Tanıma'
Evrensel olan, nüfus bilgileriyle kayıt tutar.
Yerel olan, isim koyma törenleri yapar. Bebeğin kulağına üç kere isim okunur.

Bağ: 'Beden'
Evrensel olan, hastalığı tanımlar ve ilaç tedavisi uygular.
Yerel olan, hastalığı kabaca tarifler ve tedavi hastalığın seyri ile birlikte belirir.

4. KENTSEL YAŞAM VE KAMUSAL ALAN

Kentler, birey ve toplum arasındaki ilişkinin dönüştürülerek yeniden biçimlendirildiği yaşam alanlarıdır. Bu bağlamda, kentler üzerinden daha önce bahsedilen süreçler tarafından dönüştürülen toplumsal yaşama dair izler okunabilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, kent ve kentsel yaşam ele alınacak ve toplumsal yaşama ait dönüşümün mekansal durumları, kişisel ve kamusal alanlar üzerinden irdelenecektir.

4.1. Kent ve Kentsel Yaşam

Kent ve kentsel yaşam, birbirinden ayrı iki süreç olarak değerlendirilememektedir. Kent, kentsel yaşam dinamiklerinden beslenen bir varlık alanına sahiptir. Kentsel yaşam ise, üst ölçekteki kent kararları aracılığı ile dönüştürülmektedir. Örneğin, 'kalabalıklar', kentsel yaşam dinamiklerinden biri olarak görülebilir. (Stadyum kalabalığı, cami kalabalığı, buluşma kalabalığı, gösteri kalabalığı...vb.). Kente ait parçaların kalabalıklar olmaksızın sahip oldukları fiziki sınırlar, kalabalıklar tarafından genleştirilmektedir. Bu genleşme, kentte mekansal olanın açığa çıkmasına olanak vermektedir. Diğer taraftan; bir kentte, gelişim politikaları bağlamında alınan kararlar ve/veya evrensel ölçekte sosyal ya da ekonomik alanda gerçekleşen gelişmeler, toplumsal yaşamı dolayısıyla kentsel yaşamı dönüştürmektedir. Evrensel ölçekteki gelişmelere örnek olarak; tüm yaşamın, tüketim ilişkileri üzerinden kurulmaya başlanması kent içerisinde farklı programatik oluşumların belirmesine ve kentsel yaşamın yoğunlukla bu 'alanlar'da cereyan etmeye başlamasınan neden olmuştur. Kent ve kentsel yaşam üzerinden yapılan örneklemeler incelendiğinde, kentin ve kentsel yaşamın, süreçlerinin ayrıştırılarak okunamadığı, bu süreçlerin 'bütüncül' bir niteliğe sahip olduğu söylenebilmektedir.

Kent ve kentsel yaşama ait süreçlerin bütüncül niteliği, bu süreçlere dair yapılacak herhangi bir açılımda da kendini göstermektedir. Kent dolayısıyla kentsel yaşam, alt

ögelerine ayrıştırılarak açıklanamamaktadır. Kent içerisindeki fiziki çevre ve büyüklükler, ulaşım sistemi, binalar, tarihi çevre...vb ile o kentte yaşayan topluma ait tarih, kültür, inanç...vb. parçalara ait süreçler eşzamanlı olarak gelişmektedir. Söz konusu eşzamanlılık; içiçe geçmiş ilişkilerin, dolayısıyla kentte oluşmakta olan bir 'örüntü' nün göstergesidir. Kent ve kentsel yaşamın açıklanabilmesi, örüntü içerisindeki tek bir ilişki sistemi ile değil; kente ait tarifler aracılığı ile gerçekleşebilmektedir.

Bu bağlamda, kent bir büyüklüktür. Bu büyüklük, kentsel yaşama ait parçalar tarafından donatılmıştır. Kentsel yaşama dair birer gösterge olarak tanımlanabilecek bu parçalar, daha önce bahsedilmiş olan toplumsal süreçler ile yanyana geldiklerinde, gösterge olmaktan çıkarak 'yaşam fragmanları' halini almaktadır. Kent, bu yaşam fragmanları aracılığı ile yeniden tanımlanmakta ve kente ait büyüklük, bu tanımlamalar aracılığı ile fiziki bir nicelik olmaktan fazlasına işaret etmektedir.

Hans Jurgen Helle'nin yapmış olduğu kent tanımının, kentin büyüklüğü ile ilgili yaklaşımı açıklayıcı olduğu düşünülmektedir:

"Kent, kentlilerin karşılıklı etkileşimlerinden oluşan ve canlılığını sürdüren bir ilişkiler yumağıdır." (Helle, 1996)

Hans Jurgen Helle, kenti ilişkiler yumağı olarak tanımlamaktadır. Söz konusu ilişkiler yumağı bir 'ağ' olarak düşünülürse; daha önce bahsedilmiş olan, kent içerisindeki kentsel yaşam göstergelerinin yaşam fragmanları haline dönüşmesi ve 'ağ' gibi örülmesinin temel etkenin 'kentli', o kentte yaşayan bireyler olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla kentin büyüklüğü, yalnızca o kentte bulunan göstergelerin fazlalığı ile değil; göstergeler/yaşam fragmanları arasında kentli tarafından kurgulanan ilişkilerin çeşitliliği ile değerlendirilmelidir.

Kente ait başka bir tarifleme; kentin büyüklüğünün ortaya çıkmasındaki temel etkenlerden biri olan kentsel yaşam göstergelerinin/yaşam fragmanlarının, kent içerisinde parçaçıl nitelikte bulunduğudur. Özgür Taburoğlu; kenti, seyredilecek bir vitrin olarak tanımlamaktadır. (Taburoğlu, 1996). Bu tanımlama, göstergelere ait

çokluğun parçacıl niteliğinden ve kent içerisindeki heterojen dağılımından kaynaklanmaktadır.

Özgür Taburoğlu, kentin (göstergeler aracılığı ile) kazandığı parçacıl ve heterojen nitelikler konusunda şunları dile getirmektedir:

> 'Kent içerisinde fark edilebilir olan ve bir daha yakalanamayacak tekilllik ve izlenimlerdir...Kent kendisini izlenimci bir tablodaki gibi kimi zaman gelişigüzel, sisler altında, seyredenin gördüğünden emin olamayacağı bir renk ve ışık oyunuymuş gibi gösterir." (Taburoğlu,1996)

Taburoğlu'nun, kente dair yaptığı açılım, daha önce bahsedilmiş olan göstergelere/yaşam fragmalarına işaret etmektedir. Taburoğlu'nun ifade ettiği gibi kent içerisinde, göstergeler/yaşam fragmanları; 'bir daha yakalanamayacak' kadar heterojen ve 'tekil' olarak nitelendirilebilecek kadar parçacıldır; kent tarafından, kentliye, izlenim ve deneyim haline getirilmek üzere sunulmaktadır. Kentli ise ancak kentsel yaşam göstergelerini deneyimleyebildiği kadar kenti kavrayabilmektedir. Bu kavrayış, kentin kendisini sunma biçimlerine bağlı olarak her an değişmektedir. Kent kavrayışlarına ait değişimin kendisi, kentin farklı zamanlarda, birbirinden kopuk süreçler içermesi olarak anlamlandırılabilir. Ancak kentteki değişimin 'sürekliliği', kent ve kentsel sürecin bütüncül nitelikteki yapısı ile örtüşmektedir.

Tez çalışması kapsamında, kent ve kentsel yaşama ait süreç, kent hafızası ve kent zamanı ile ilişkili olarak yeniden ele alınacaktır. Günümüzde, kent ve kentsel yaşamda gerçekleşmekte olan dönüşüm ve bu dönüşümün mekansal nitelikler üzerindeki etkisi, bu ele alış aracılığı ile daha iyi kavranabilecektir. Açılımların temelinde kentli bulunmaktadır. Kentli, sürece ait ilişkiler ağını kurarak kentteki mekansallıkların ortaya çıkmasını sağlayan öge olarak ele alınmaktadır.

4.1.1. Kentin hafızası ve kentin zamanı

Kent ve kentsel yaşama ait sürecin bir 'örüntü'yü tariflemesine karşın, kente ait kavrayış parçacıl bir birlliktеliğe işaret etmektedir. Daha önce bahsedilmiş olan kentin donatıldığı kentsel yaşam göstergeleri ile kentlinin buluşma/karşılama 'an'ları kentin parçacıl olarak kavranmasına neden olmaktadır. Farklı zamanlarda farklı biçimlerde kente ait göstergeler ile karşılaşan kentli, söz konusu göstergeleri anlamlandırarak kendi yaşamına katmaktadır. Kent; anlamlandırılarak yaşam fragmanları haline getirilen göstergelerin, kentlinin yaşamında birleştirilmesi ile kavranabilmektedir.

Özgür Taburoğlu'nun, kent yazını ile ilgili söylediklerinin, kent kavrayışına ait parçacıl niteliği açıkladığı düşünülmektedir:

'Kentlinin bütünlüklü bir kavrama imkanının olmayışından, yazını da fragmanlar halinde ortaya çıkar. İçerisinde yazanın yolunu yitirdiği, belleğin durmadan dolup boşaldığı, hikayesini yitirmiş bir yazma şeklidir bu." (Taburoğlu, 1996)

Taburoğlu'nun, kent yazını üzerinden yaptığı bu değerlendirme, bir kent kavrayışı geliştirilmesine ait süreç için de geçerlidir. Sürekli dönüşmekte olan kent ve kentsel yaşam parçaları, kentlinin, kente ait kavrayışının da sürekli bir değişim içerisinde olması sonucunu doğurmaktadır. Diğer taraftan, bir kentte yaşayan topluma ait süreçler (o toplumun; tarihi, kültürü, inanç değerleri, hiyerarşik yapısı..vb) gereği belirli bir 'yaşanmışlık' içeren kentli, kentteki parçalara ait kavrayışını bu yaşanmışlık üzerinden gerçekleştirmektedir. Söz konusu 'yaşanmışlık' bir kentin, her kentlinin zihninde farklı belirmelere sahip olmasının nedenidir.

Nermi Uygur, kentlinin, kent ile olan ilişkisi ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Herkese başka bir yönüyle kentliğini açar kent, her birey kent'in başka bir kentliğine açıktır. Her birey başka yaşar kenti. Her birey kendisine özgü bir kent yaşantısıyla dopdoludur." (Uygur, 1996)

Kent ve kentli belirli zamansallıklara sahiptir. Söz konusu zamansallıkların, kent ve kentli için farklı olduğu söylenebilmektedir. Ayten Başdemir, kentin ve kentlinin zamansal aralıkları ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Kent, geçmişi ve geleceği olan bireyin ömrüyle kıyaslandığında durağan sayılabilecek fakat sürekli devinim halinde yaşayan bir organizma iken; birey, kentin şimdiki zamanını paylaşan bir varlıktır." (Başdemir, 2009)

Kent, yapısındaki ilişki sistematiklerine ait birbirinden farklı zamansallıklarını barındırmaktadır. Farklı zamansallıklar, daha önce bahsedilmiş olan, kente ait fiziksel parçalar (ulaşım sistemi, binalar, fiziki çevre..vb) ile kentteki topluma ait süreçler (tarih, kültür, hiyerarşiler,inanç..vb.) nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Söz konusu zamansallıklar kentte, birbirleri içerisinde kaybolmuş nitelikte bulunmaktadır. Dolayısıyla kentin zamanı; geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin bir süperpozesidir. Buna karşılık kentli, kentin şimdiki zamanın paylaşımcısıdır. Her an değişmekte olan kent ile, 'an' lar üzerinden ilişkilenebilmektedir. Şüphesiz, kentlinin, kent ile paylaştığı 'an', kentliye ait zamansal donanımları da içermektedir. Kentli, o 'an'a erişene kadar, kent içerisinde oluşturduğu kendine ait olan zamansallık (geçmiş) aracılığıyla kentle ilişkilenebilmektedir.

Kentin ve kentlinin zamansal farklılıkları arasındaki çatışma, kentliye ait hafızayı ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu hafıza, kentli tarafından kent ile karşılaşma 'an'larının birikimi aracılığı ile elde edilmektedir. Kent ise hafızanın biriktiği yerdir. (Urry, 1999). Bu birikim, kentlinin, kent içerisindeki kimliğini oluşturabilmesi için beslendiği bir hazne niteliğindedir. Diğer taraftan, kent kimliğinin oluşması bu birikimin çeşitliliğine bağlıdır. Kent kimliği ve kentli kimliği, bu birikim aracılığı ile sürekli olarak dönüşmektedir.

Kente ve kentliye ait zamansallıklar ve zamansallıklara bağlı olarak her iki süreçte de oluşmakta olan birikim, kent ve kentsel yaşam süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkan mekansal niteliklerin tanımlanmasını ve dönüşmesini sağlamaktadır.

4.1.2. Kentin mekansallığı

Kentin mekansallığı başlığı altında, temel olarak, ‘mekan’ üzerine açılımlar yapılmaya çalışılacaktır. Açılımlar, ‘mekansal olanın açığa çıkma’ koşullarına ait ‘tariflemeler’ aracılığıyla sürdürülecektir. Daha önce açıklanmış olan kent ve kentsel yaşama ait süreçler, mekana ait açılımlar ile ilişkilendirilerek kentin mekansallığı tanımlanacaktır.

‘Mekansal olanın’ açığa çıkmasının temel kaynağını ‘beden’ oluşturmaktadır. Dolayısıyla ‘beden’ üzerine yapılacak bir açılım, ‘mekansal olanı’ da beraberinde getirmektedir. Bedenin, yalnızca, yaşam için gerekli fonksiyonları barındıran bir büyüklük olarak kavranmaması gerekmektedir. Mekanın açığa çıkmasını sağlayan beden, bir büyüklük olmasının yanı sıra eylemselliği, eylemselliğe ait zamanı ve yaşama ait kayıtları barındıran bir yapı olarak kavranmaktadır.

Eylemsellik, belirli bir zaman kavrayışını da beraberinde getirmektedir. Eylemin yaşandığı zamansal aralık ve bu aralığa ait atmosfer katmanlaşarak beden tarafından birikim haline getirilmektedir. Fiziksel olarak bölümlerine ayrıştırılamayacak olan bu katmanlaşma, ‘deneyimler’ alanına işaret etmektedir. Yaşanan her deneyim, deneyime ait zamansal aralık ve deneyimin yaşandığı ortamın tüm nitelikleri ile birlikte, beden tarafından karmaşık kayıtlara dönüştürülmektedir.

Semra Aydınlı, günümüz metropollerinde, mekan-zaman ilişkisi üzerine yaptığı açılımda, ‘deneyimler alanı’ ve ‘mekansal olan’ ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

> “Mimarlığın bir mekan yaratma sanatı olduğu söylenir. Mekan algısı mekanı değerlendirme; mekan geometrisi ise mekanı ölçme aracı olarak, mekana dair bilginin üretilmesinde belirli bir alanı tanımlar. Bu bağlamda mekan, koordinat sistemi olarak algılanan bir gerçekliktir; kesin değerleri içerir. Zaman ise bu koordinat sisteminin eylem halindeki şeylere bölünmesi ya da dördüncü koordinatı olarak kabul edilmesidir. Oysaki, günümüz metropolünde, yaşamı kuşatan her yerde, zaman ve mekan matrisinin bir işlevi olarak ortaya çıkan ‘mekan’ a ya da ‘zaman’ a dair bilgiyi açık net olarak yakalamak olası değildir... Bu açıdan bakıldığında, mutlak ‘mekan’, yerini muğlak olan ‘mekansal’ a bırakır. Mekana dair bilgiye ulaşmada ‘algı’nın yerini, çok katmanlı mekan oluşumunu temsil eden ‘deneyim’ alır.” (Aydınlı, 2008)

Mekansal olan, çok katmanlı, karmaşık bir yapı olan beden aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. Beden ise mekansal deneyim aracılığı ile 'kendisi' ne ait bir 'varoluş' yaratabilmektedir. Deneyimlerin çokluğu/çeşitliliği, bedenin deneyimlere ait birikimlerinin yoğunluğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla beden, kendisini söz konusu yoğunluk aracılığı ile büyüklük ve sistem olmaktan çıkarmaktadır. (Lefebvre, 1997).

Mekansal olan, kent ve kentsel yaşam içerisinden yapılacak tarifler aracılığı ile daha iyi tanımlanabilmektedir. Her gün, 'evinizden iş yerinize gitmek' bir güzergah tariflemektedir. Bu güzergah, süreler ile kontrol edilebilen, katedilebilen kentsel bir mesafedir. Deneyimler ve bedende oluşmakta olan deneyimlere ait kayıtlar ile kesişemeyen bu mesafede, 'mekansal olan' açığa çıkamamaktadır. Ancak güzergah üzerinde, çevrilmiş olan güvenlik şeridi ile karşılaşmanın mekansal olanı açığa çıkarabileceği düşünülmektedir. Güvenlik şeridinin görüldüğü ilk an ile güvenlik şeridinden uzaklaşana dek süren aralık, beden için mekansal olandır. Bedene ait tüm deneyim bu aralıkta gerçekleşmektedir. Güzergahın süresinden farklı bir zaman işlemeye başlamıştır. Bedende varolan deneyime ait ortam kayıtları bu aralıkta ortaya çıkmaktadır. (Daha önce yaşanmış olma olasılığı göz önünde bulundurularak). Kent, bu aralıkta, (güzergah halinde iken olmayan) tüm nitelikleri ile beden tarafından keşfedilir hale gelmektedir. Dolayısıyla söz konusu aralık, bedenin, (kentsel) mekanına dönüşmüştür. Karanlık bir sokağın başındaki tereddütün benzer şekilde beden ile karşılaşma sonucu oluştuğu ve bu karşılaşmanın mekansal olanı ortaya çıkardığı söylenebilmektedir. Geçilen bir yerde tanıdık bir kokuyu almak, tanıdık bir ses duymak aynı şekilde bedene ait (kentsel) mekanın açığa çıkmasını sağlamaktadır.

Bu bağlamda, kente ait mekanın, kentsel yaşam (dolayısıyla kentli) olmaksızın ortaya çıkamayacağı söylenebilmektedir. Robins, kenti, görsel bir karşılaşma ve deneyim yeri olarak tanımlamaktadır. (Robins, 1999) Daha önce bahsedildiği gibi kent, Robins'in bahsettiği türden karşılaşmaların yaşanabilmesine olanak veren, kentsel yaşam göstergeleri ile donatılmıştır. Kentli ile göstergelerin karşılaştığı 'an'lar, deneyimi dolayısıyla mekansallığı açığa çıkarmaktadır.

Italo Calvıno'nun kent ve kentsel yaşam ile ilgili olarak aktardıklarının, kentin mekansallığı ile ilgili yaklaşımı açıklayabildiği düşünülmektedir:

"...bir kenti kent yapan şey, kapladığı alanın ölçüleri ile geçmişinde olup bitenler arasındaki ilişkidir: bir sokak lambasının yerden yüksekliği ve orada idam edilen zorbanın sallanan ayakları ile yer arasındaki uzaklıktır; o lambadan karşı parmaklığa gerilen ip ve kraliçenin düğün alayının geçeceği güzergahı donatan süslemelerdir; parmaklığın yüksekliği ve şafakta onun üzerinden kaçan gizli sevgilinin sıçrayışıdır..." (Calvino, 2004)

Calvino'ya göre, kent, fiziki varlık ile hafızanın kesişimidir. Kentte bulunan herhangi bir sokak lambası ya da parmaklık fiziki varlığından daha fazlasına işaret etmektedir. Sokak lambası ya da parmaklığın, kent içerisindeki bulunuşu; nicel değerleri ile yaşanmış 'an' arasındaki ilişki kadardır. Calvino'nun kent ile ilgili olarak yapmış olduğu bu örneklemeler, kente ait mekansallığa işaret etmektedir. Mekansal olan, kent parçalarına kodlanmıştır. Bu kodlar, kentli ile her karşılaştığında çözünmektedir. Kent içerisindeki parçaları birer nesne, mekansal olanı da kod olmaktan çıkaran, kentlinin söz konusu kentsel parçalar (kentsel yaşama ait göstergeler) ile karşılaşma 'an' ıdır. Her karşılaşma 'an'ı, bir deneyimdir. Bu karşılaşmanın 'nasıl' olduğu, kente ait mekansallığı ortaya çıkarmaktadır.

4.2. Kamusal Alan

Daha önce de sözedildiği gibi toplumsal yaşam dolayısıyla kentsel yaşam, kente dair üst ölçekte alınan kararlar ya da evrensel ölçekteki gelişmeler aracılığı ile dönüştürülmektedir. Bu dönüşüm, kentsel yaşam dinamiklerinden beslenen kentin de dönüşümüne neden olmaktadır. Kent ve kentsel yaşama ait karşılıklı etkileşim sürecinde, mekansal anlamda gerçekleşen farklılaşmaların en görünür olduğu aralığın kamusal alanlar olduğu söylenebilmektedir.

Bu başlık altında, kentin ve kentsel yaşamın dönüşüm süreçleri sonucu ortaya çıkan mekansal farklılaşmalara ait izler, kamusal alanlar üzerinden görünür kılınmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, kamusal alanlar ile ilgili olarak, kavramsal bir çerçeve içerisinde açılımlar yapılacak ve toplumsal yaşamda dolayısıyla kentsel yaşamdaki farklılaşmaların kamusal alanlar üzerinde gerçekleştirdiği dönüşüm ele alınacaktır.

4.2.1. Kavramsal çerçeve

Sanayi devrimi ile üretimin sistematik hale gelmesi ve bu duruma bağlı olarak tüketimin de kurgulanarak sistematikleştirilmesi çabası toplumsal yaşamın dönüşümüne neden olmaktadır. Üretim, tüketim ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkilere ait süreçler daha önceki bölümlerde aktarılmıştır. Toplumsal yaşama ait bu dönüşüm süreci, kentsel yaşamı dolayısıyla kenti de etkilemekte ve mekansal farklılaşmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Günümüzde kentsel yaşamın yoğun olarak cereyan ettiği kamusal alanlar, niteliklerini kaybederek yeni mekansal oluşumlara işaret etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, mekansal farklılaşmaların ortaya çıkarılabilmesi için 'kamusal alan' teriminin kavramsal bir çerçeve içerisinde açıklanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Neşe Gurallar, 'kamu, kamusal alan, kamu yapıları, kamusal mekân' ile ilgili olarak yapmış olduğu açılımda, 'kamu' terimine ait kapsamın genişliğine işaret etmektedir. Kamu kelimesinin etimolojik bir açılımını yapan Gurallar, kelimenin, Öztürkçe'de kullanılışının 'kamag' ve 'kamuğ' olduğunu ve bu kelimelerin 'bütün, tüm, toplum, genel' anlamlarına geldiğini söylemektedir. Tartışmada, aynı türden bir yaklaşım ile 'kamusal' kelimesinin karşılığı olabilecek Osmanlıca 'umum' ve 'umumi' kelimelerinin kökenine bakıldığında, 'hep, bütün, cümle, herkes' ve 'bütün insanlar, bütün halk' anlamlarına geldikleri vurgulanmaktadır. Söz konusu etimolojik açılım sonrasında Gurallar, 'kamu' kelimesinin günümüzde olduğu gibi 'devlet'i de kapsayan bir kelime olarak kullanılmadığını, kelimenin siyasal ve sosyal bilimler alanında yeniden tanımlanması ile farklılaşan kullanımlarının ortaya çıktığını belirtmiştir. (Gurallar, 2009).

Kamu kelimesinin daraltılmış anlamından sıyırılarak, kökeninde varolan anlamları üzerinden değerlendirilmesi, kamusal alan üzerine düşünülmesi fikrini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kamusal alanların, kamu kelimesinin etimolojik açılımları ile bağdaşır nitelikte, herkes tarafından erişilebilir, kullanılabilir olduğu söylenebilmektedir. (Gurallar,2009)

Cana Bilsel, Hannah Arendt' e ait kamusal alan tanımını şu şekilde aktarmaktadır:

"Felsefeci Hannah Arendt 'The Human Condition' (İnsanlık Durumu) adlı eserinde 'kamusal alan' ('public realm') kavramını, insanlar tarafından gerçekleştirilmiş, insan yapısı nesnelerden oluşan ve insanlar tarafından ortak olarak paylaşılan 'dünya' olarak tanımlar. Bu dünyada birlikte yaşam özünde bir nesneler dünyasını ('a world of things') ortak olarak paylaşmak anlamına gelir." (Bilsel, 2004)

Bilsel'in aktarımı ile Arendt, kamusal alanı, 'insanlar tarafından ortak olarak paylaşılan bir dünya' olarak tanımlamaktadır. Arendt'in sözünü ettiği bu dünya, yine insanlar tarafından oluşturulmuş nesnelerden oluşmaktadır. Kamusal alan, bu nesnelere ait ortak paylaşım aracılığı ile donatılmaktadır. Bu durum, kamusal alan çerçevesinde tartışılabilecek bir 'eşitlik' kavramına işaret etmektedir. Ortak paylaşımın temeli olarak sayılabilecek 'eşitlik' kavramının tartışılmasının, yol açacağı sonuçlar itibariyle kamusal alandaki mekansal nitelikleri açığa çıkarabilecek durumları tarifleyebileceği söylenebilmektedir.

Bu bağlamda, Arendt' in, kamusal alanı tanımlamak için kullandığı masa metaforu açıklayıcı olacaktır. Arendt, kamusal alanı donattığını düşündüğü ortak kulanıma ait dünyayı, bir masaya benzetmektedir. Söz konusu masa, etrafında toplanılması halinde insanları birbirleri ile ilişkilendirmektedir. Bu ilişkilenme durumu, bireylerin kendilerine ait olan dünyalarının yok sayılması anlamına gelmemektedir. Arendt, masayı aynı zamanda insanları birbirlerinden ayıran bir faktör olarak görmektedir. (Bilsel, 1994) Dolayısıyla kamusal alanlar üzerinden tartışılabilecek 'eşitlik' kavramının, bireylerin, kendilerine ait dünyaları ile diğer insanlarla kurdukları ilişkilere ait dünya arasındaki denge sağlandığında ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Dana R. Vılla, kamusal alan ve 'eşitlik' kavramı ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Kamu alanı kesinlikle özgürlük uzamıdır; çünkü bireysel yetenekleri doğal olarak kendilerini eşitsiz kılan kişiler arasında yapay bir eşitlik sağlar ve çoğulluk olarak tanımlanan insanlık durumunu, kişileri aynı anda hem ilişkilendirip hem ayırarak muhafaza eder. Kamu alanı; yurttaş olarak hepimizin ortak olduğu o 'yapay' dünya, hem eşitliği hem bireyselliği mümkün kılan bir 'ara-durum'dur" (Vılla, 1996)

Kamusal alan, Vılla tarafından ‘ara-durum’ olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, her bireye özgü nitelikler ile her bireyin diğer insanlar ile olan ilişkileri bağlamındaki durumunun, kamusal alanda birarada olmasından kaynaklanmaktadır. Kamusal alan, bireyin kişisel durumu ile kamusal durumu arasındaki eşitliğin sağlandığı ortamdır. Dolayısıyla kamusal alan, bireye ait kişisel alan ile bireyin kamusal niteliklerine ait alan arasındaki tüm özellikleri barındırmaktadır. Bu anlamda, kamusal alan, ‘melez’ olarak değerlendirilebilmektedir.

Daha önce bahsedildiği gibi bireyin kentteki dolayısıyla kente ait kamusal alanlardaki bulunuşu, kentsel yaşam içerisinde oluşturduğu kendisine ait hafıza aracılığı ile gerçekleşmektedir. (kültürel değerler, inanç değerleri...vb). Bu hafızanın kamusal olan ile karşılaşması sonucu bir ilişki doğmaktadır. Bu ilişkiye ait biçim, kente ait kamusal mekanın niteliklerini belirlemektedir.

Kentsel politikalar bağlamında alınan kararlar ya da evrensel ölçekte gerçekleşen gelişmeler, toplumsal hayatı dolayısıyla bireyi etkilemekte ve kişisel-kamusal karşılaşması farklı niteliklere bürünmektedir. Bu farklılık kamusal mekanın da dönüşümüne neden olmaktadır. Günümüzde, kentsel kamusal mekanlar, insanların ortak kullanımına ve birbirleri ile ilişkilenmelerine olanak sağlayan ortamlardan insanlar arasındaki ilişkilerin kurulamadığı ya da kurulmasının istenmediği kontrol altında olan alanlara dönüşmüştür.

4.2.2. Kamusal alanların dönüşümü

Günümüzde, evrensel ölçekte gerçekleştirilmekte olan bir tüketim kurgusundan bahsedilebilmektedir. Bu kurgu, bireyin ve toplumsal yaşamın dolayısıyla kentin ve kente ait mekansal oluşumların da dönüşümüne neden olmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kurgu ile kent arasındaki ilişkinin irdelenmesi, kamusal alanların mekansal niteliklerinin dönüşüm süreçlerini açıklayabilmesi açısından yararlı olacaktır.

Üretim ve tüketim ilişkilerinin değişmesi ve tüketimin bir kurgu olarak gündeme gelebilmesi konusunda kırılma noktası olarak değerlendirilebilecek Sanayi devrimi ile birlikte kentlerin nitelikleri değişmeye başlamıştır. Kentlerdeki nüfus artışı ve bu

nüfusun ‘süre’ kavramı ile kontrol edilmesi, toplumsal yaşamın dolayısıyla kentlerin mekansal niteliklerinin de dönüşümüne neden olmuştur. Kentler, üretim ve tüketim ilişkilerinin gerektirdiği ‘hızlı yaşamın’ koşulları doğrultusunda düzenlenmeye başlamıştır. Kentlerde, söz konusu hızlı yaşam koşullarından biri olarak ulaşım sistemlerinin güçlendirilmesi, kentteki mesafelerin önemini yitirdiği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kentler; birbirinden uzak, kendi içerisine kapalı bölgeler aracılığı ile gelişmeye başlamışlardır. (Yırtıcı, 2003)

Bilsel, kentlerde meydana gelen bu dönüşümü şu şekilde açıklamaktadır:

“...kentsel yayılma sonucunda iki olgu ile karşı karşıya bulunuyoruz: mekansal parçalanma (sapatial fragmentatiom) ve toplumsal ayrışma (social segregation). Diğer bir deyişle, kent bir yandan mekansal olarak parçalanarak çözülürken, diğer yandan toplum sosyo-ekonomik ve kültürel ayrışmalarla çözülmekte; mekanda ve toplumsal yapıdaki bu iki çözülme süreci karşılıklı olarak birbirini belirlemektedir. Artan ekonomik gelir dengesizliği ile ayrışan toplum grupları mekanda kendi yaşam çevrelerine kapanırken, kentin mekansal çözülmesi de bu toplumsal ayrışmayı daha da güçlendirmektedir.” (Bilsel, 2004)

Bilsel, kentin birbirinden ayrı parçalar olarak gelişmesini iki olgu üzerinden ele almaktadır. Bunlardan birincisi, mekansal olarak kentin ayrışmasıdır. Diğer olgu ise tüketime ait kurgu aracılığı ile gerçekleştirildiği düşünülen toplumsal ayrışmadır. Toplumsal yaşam, daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere tüketim kurgusu tarafından kitleye dönüşmektedir. Kitle içerisinde kişi, artık tüketime ait verdiği kararlar (gelir düzeyine bağlı olarak) doğrultusunda var olmaktadır. Yaşanılan yerin, seçilen giysinin, yenilen yemeğin, kişinin varoluşuna ait nitelikler halini aldığı söylenebilmektedir. İki olgunun yarattığı sonuçlar itibariyle, kent ‘heterojen bir süreksizlik’, toplumsal yaşam ise ‘homojen bir kişisel alan’ haline gelmektedir. Kent artık kentsel yaşam ile kimliğini kazanan mekansallıkların değil ulaşım sistemleri ile birbirlerine bağlanan farklı programatik oluşumların yeri olmuştur. Toplumsal dolayısıyla kentsel yaşamın ise yalnızca tüketim üzerine kurulu kişisel alanların yanyana bulunuşu halini aldığı söylenebilmektedir.

Tüketim kurgusu aracılığıyla, kentlerde ve toplumsal yaşamda gerçekleşen dönüşüm süreci, kamusal alanların da farklılaşmasına neden olmaktadır. Daha önce aktarıldığı gibi bireyin, tüketici olarak kurgulanması ve nesnelerin kullanım değerlerinden çok bireye ait bir kimliği oluşturabilecek güçte anlamlar dünyası olarak bağımsızlaşması,

bireye ait kişisel alanın güçlenmesine olanak vermiştir. Diğer taraftan, kitle iletişim araçları ile kamusal alanın, kişisel alan içerisinde sürekli olarak varolabilme durumu söz konusudur. Dolayısıyla, kişisel alan kamusal alanın yerini almakta; kişisel kamusal ilişkisinin kurulduğu kamusal alanlar, tıpkı kentler ve toplumsal yaşam gibi parçalanmakta ve niteliklerini kaybetmektedir. (Bilsel, 2004)

Richard Sennett, tüketim kurgusunun, kamusal alanlar üzerindeki etkisi ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Sanayi kapitalizmi de bizzat kamusal alanın maddi yaşamı üzerinde eşit ölçüde ve doğrudan etkide bulunuyordu. Örneğin; giyimde seri üretim ve tek tek terzilerin ve dikiş atölyelerinin seri üretim kalıplarını kullanmaları, kozmopolit kamunun çok farklı kesimlerinin hep birlikte benzer görünüşler aldıkları ve kamusal göstergelerin ayrıksı özelliklerini yitirdikleri anlamına geliyordu." (Sennett, 1996)

Sennett, kamusal alanların niteliklerini yitirmesi ile ilgili olarak giyim örneğini ele almakta ve bu örnek üzerinden; bireylerin, toplumsal yaşam süreçlerine bağlı olarak kendilerine ait farklılıklar alanının yok olduğuna işaret etmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, kişisel alanın homojenleşmesine yol açan tek tipleşmenin, kamusal alanın varlığını sürdürmesi için temel etmen olan 'çeşitlilik' kavramının yok olmasına neden olduğu söylenebilmektedir.

Kamusal alanlara ait bu dönüşüm süreci sonrasında, kamusal alan, kişisel bir deneyim haline gelmiştir. Bu deneyimin, daha önceki kamusal alan deneyimlerinden farklılaştığı söylenebilmektedir. Farklılaşma, kamusal deneyimin artık pasif hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. (Sennett, 1996). Dolayısıyla artık kişisel alanın, kamusal olan ile karşılaşmasından doğan ilişki biçiminin olanak verdiği kamusal mekan niteliklerinden bahsedilememektedir.

Kent içerisinde, kamusal alan olarak değerlendirilebilecek sokaklar, meydanlar..vb söz konusu dönüşüm süreci sonucunda, yerlerini farklı bir kamusal alana bırakmışlardır. Yeni kamusal alan tanımlarından birinin kent içerisindeki alışveriş merkezleri olduğu söylenebilmektedir.

Sennett, alışveriş merkezlerinin önceki dönemlerdeki biçimleri olan mağazalar ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Mağazaların doğuşu her ne kadar sıradan bir olay gibi görülse de, aslında bu, aktif bir alışveriş alanı olarak kamusal alanın yerini nasıl insan yaşamında daha yoğun fakat daha az sosyal bir kamusal deneyime bıraktığı paradigmasının özüdür." (Sennett, 1996)

Sennett'in mağazalar için dile getirdikleri, günümüzde birçok mağazayı bünyesinde barındıran alışveriş merkezleri için de geçerlidir. Alışveriş merkezleri, tüketim kurgusunun koşullarından biri olan 'hızlı yaşam' üzerine kurulmuş bir yoğunluğa sahiptir. Ancak bu yaşam biçimi, mekansal sonuçları açısından, daha önce yapılmış olan kent ve kentsel yaşam tarifleri ile benzerlik göstermemektedir. İlişkiler ağına ait bir deneyim sonucu ortaya çıktığı düşünülen mekansallığın yerini alışveriş merkezlerinde içe kapalı, kontrol altında tutulan alanlar almıştır. Kamusal olanın yer ile kurduğu güçlü ilişki, alışveriş merkezlerinde kendini alana ait büyüklüğe bırakmıştır. (Yırtıcı, 2003). Bireylere ait kişisel alan ile kamusal alanın karşılaşması sonucu doğabilecek durumlara ait olasılıklar, alışveriş merkezlerinde bulunmamaktadır. Örneğin alışveriş merkezlerinin, güvenlik önlemleri ile donatılması, sokakta gerçekleşebilecek bir kavgayı bünyesinde barındıramayacağı anlamına gelmektedir. Kavganın gerçekleşmesi halinde ise söz konusu güvenlik önlemleri en kısa zamanda kavganın bitirilmesine ait önlemlerini devreye sokacaktır.

Kentsel/kamusal mekanın açığa çıkmasına olanak veren 'yaşama dair süreçlerin bulunmadığı bir dünya olan' alışveriş merkezleri, içerisindeki kontrol edilebilir sokaklar (koridor), bitkiler (yaprağının dökülmesine izin verilmeyen), belirli dönemlerdeki aktiviteler (Razaman çadırı vb.) ile kentlere benzer bir görüntü sunmaktadır. Bu görüntü, niteliklerinden arındırılmış kent parçalarının nicelikler halini alarak, kapalı alanlara toplanması olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla tüketim kurgusu aracılığı ile oluşturulan yeni kamusal alan biçimlerinden biri olan alışveriş merkezleri, süreçlerinden arındırılmış bir kamusallığa işaret etmektedir. Kamusal alanlara ait bu dönüşüm, tüketim kurgusu aracılığı ile tüm toplumsal yaşamda gerçekleştirilmektedir.

5. İZMİT KENTİNDE YEME İÇME KÜLTÜRÜ

İzmit, önemli bir yerleşim yeri olarak, tarihin birçok evresinde yer almaktadır. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, birçok kentte yenilenme çalışmaları başlatılmış ve ülkedeki yeni düzeni temsil etmesi düşünülen kentsel yaşam çevreleri oluşturulmuştur. Yeni bir düzene geçişin ardından gelen yeni karşılaşmalar ve yeni kavrayışlar, melez mekansallıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde sözü edilen; toplumsal yaşama ait dönüşümler ve bu dönüşümlerin kente ve zaman-mekana etkileri bağlamında; İzmit'in melez bir niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. İzmit kenti; tarihsel zenginliği dolayısıyla yerel, İstanbul ve sanayi etkileri ile evrensel özelliklere sahiptir. Bu bağlamda, İzmit kenti içerisinde mekansal farklılıkların incelenmesi, bu özelliklerin en çok etkisinin görüldüğü, yaşamsal niteliğe sahip yeme içme biçimleri üzerinden yapılacaktır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde; Kocaeli İli kent merkezi konumundaki 'İzmit Merkez İlçesi'ni kapsayan alan, 'İzmit kenti' olarak anılacaktır.

5.1. İzmit Kenti Üzerine Tarihsel Analiz

İzmit kenti hakkındaki yazılı kaynaklara göre, kentin kuruluşu M.Ö. 8.yy.'a kadar uzanmaktadır. Bu bilgilere göre kent, Yunan kolonileri tarafından Astakoz ismiyle kurulmuş, daha sonra Bithynia Krallığı'nın himayesine girmiştir. Bithynia'nın, Roma İmparatorluğu yönetimine geçmesiyle (M.Ö. 74), Nikomedia adını almıştır. Bu dönemde kent, Roma İmparatorluğu'na ait doğu topraklarının yönetim merkezi haline gelmiştir. Bizans İmparatoru Konstantin'in, Konstantinapolis'i yeni başkent ilan etmesiyle Nikomedia önemini yitirmiştir. M.S. 7.yy.'da Arapların eline geçen kentin, vergi ödemesi koşuluyla, yönetimi Bizans İmparatorluğu'na iade edilmiştir. 1075 yılında ilk kez Türklerin hakimiyetine girmiş, fakat 22 yıl sonra tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. 4. Haçlı seferi sonrasında kent, Latin Krallığı sınırlarına dahil olmuştur. 1228 yılında Bizanslılar tarafından yeniden ele geçirilmiştir. Bu

tarihten itibaren, Bizans İmparatorluğu ile Osmanlı Beylikleri arasında birkaç kez el değiştiren kent; 1337-1338 yıllarında Osmanlı idaresine girmiştir. Bundan sonra kent, Osmanlı idaresinde kalmış; İznikmid, İzmid ve son olarak İzmit adını almıştır. (Kaya, 2009)

İzmit kentinin, farklı yönetimlere girmiş olmasından da anlaşılacağı üzere, önemli siyasi-ekonomik-askeri-coğrafi vs. değerlere sahip olduğu ve kentin toplumsal yaşamında sürekli farklılıklar yaşandığı söylenebilmektedir. İzmit'in kuruluşundan bu yana, yaşanan toplumsal serüvene bakıldığında oldukça dinamik bir yapıya sahip olduğu sonucuna varılabilmektedir. Siyasetin, dinin, yönetim şeklinin, ticaret yoğunluğunun vs. farklılaşması, doğal olarak zaman-mekansal durumun da farklılaşarak yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin; ticaret yollarındaki yeni güzergahların ortaya çıkması, kentte işlemekte olan 'zaman'a bir etkide bulunmaktadır. Bu etkiye 'tepki' olarak oluşacak durum, yeni güzergah ile oluşmakta olan mekansallıkla birebir ilişkilidir. Artık doğaya ait zaman, yerini kervanların geçişlerine bağlı bir zamansallığa bırakmıştır. Böylece mekansal durumlar da 'yeni zamanın' etrafında biçimlenmektedir. Farklı bir zaman-mekan kavrayışı, toplumsal olarak da farklılaşmayı destekler niteliktedir. Kervanlardaki insanların yeme içme alışkanlıkları, dini inanışları, kılık kıyafet biçimleri vs. İzmit'teki yerleşik olan davranış ya da biçimlerle karşılaşmaktadır. Bu karşılaşmadan doğacak olan yeni biçimler, artık her iki taraf için de hafızaya kaydedilmiş birer öge oluşturacaklardır. Dolayısıyla İzmit coğrafyası üzerinde tarihin çeşitli dönemlerinde yaşanan farklı toplumsallıkların incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bithynia Krallığı döneminde İzmit, ızgara planlı olarak yamaca kurulmuştur. Bu dönemde yapılan kamu yapıları (tapınaklar ve saraylar) kent merkezinde yer alırken; halk yaşamını bu merkez etrafındaki konutlarda sürdürmektedir. Romalılar döneminde kente yapılan tapınakla liman arasında sütunlu bir caddenin bulunduğu bilinmektedir. Aynı dönemde kent, dış surlarla çevrilmiştir. Bizans döneminde kentte; sarnıç, kilise, mezar vs. gibi çeşitli yapılar göze çarpmaktadır. Osmanlı döneminde de camiler, tersane, hamam, külliye vs. gibi toplumsal yaşamı etkileyen yeni yapılar inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde kent, mahalleler olarak gelişmektedir. 16.yy.'da Osmanlı İmparatorluğu'na ait ana yol sayılan Bağdat

Yolu'nun açılması (bugünkü İnönü Caddesi), kentteki ticaretin ve nüfusun artmasına neden olmuştur. Nüfusun artmasıyla birlikte, mahallelerin sayısında da bir artış gözlemlenmiştir. 16. yy.'da kenteki nüfus artışı, tüccarların gezerek değil, yerleşik olarak ticaret yapmalarına neden olmuştur. 17. yy'a gelindiğinde (Evliya Çelebi kayıtlarına göre) kentte; 3'ü Hıristiyan, 1'i Musevi olmak üzere 23 mahalle bulunmaktadır. Mescit ve caminin çevresinde kurulan mahallerin dışında ayrı bir alanda çarşı yer almaktadır. (Kaya, 2009)

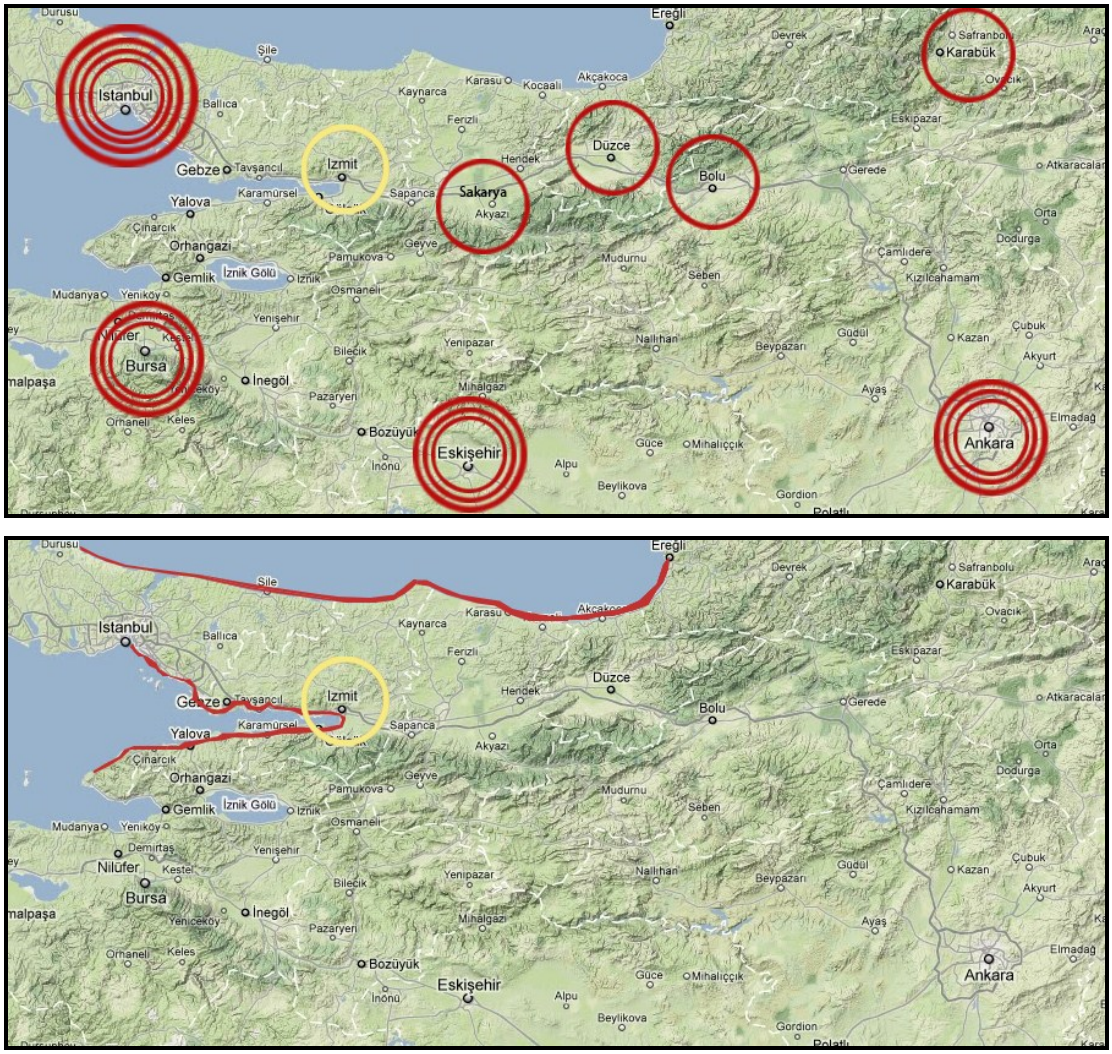
Bu tarihsel aktarımdan yola çıkarak; toplumsal yaşamın, belli olgunluğa erişinceye kadar, çeşitlenerek ve zenginleşerek, sürece yayılmış bir 'durum' olduğu söylenebilmektedir. Ortaya çıkan hiyerarşiler için de aynı durum söz konusudur. Örneğin; sütunlu bir caddenin, tapınaktan limana doğru uzanması; toplumsal yaşam içerisinde sosyalleşmenin, törenlerle ve sahneleştirmelerle gerçekleştirildiği anlamına gelmektedir. Diğer taraftan; yerleşik ticaret, kentin genişlemesi ve yeni ilişkilerin doğması anlamı taşımaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında ise; kent içindeki azınlıklara ait mahallelerin olması, kişisel yaşam alanındaki mahremiyetlerin korunduğu; ortak bir çarşının varlığı ise kamusal alanların yeni karşılaşmalarla zenginleştirilmesi anlamına gelmektedir. Mahrem alan ile kamusal alan arasında kurulan bir yaşamdan sözedilebilmektedir. Bu anlamda İzmit, tarihsel süreçte, bir çok toplumsal ve mekansal dönüşümün yaşandığı bir yer olmuştur.

5.2. Bağlam ve Yakın Çevre Analizi

Kocaeli İli, konum olarak bir taraftan İstanbul gibi bir metropole komşu olarak eşlik etmekte, diğer taraftan da Anadolu topraklarına geçiş sağlayan 'eşik kent' niteliği taşımaktadır. Bu anlamda İzmit; Anadolu'dan İstanbul'a geçişin son yerleşimi olarak değerlendirilebilir. Toplumsal yaşamın birçok alanında bu geçişin izlerine rastlanmaktadır. Dolayısıyla sosyal yaşam çevrelerinde, yeme içme kültüründe, alış veriş alışkanlıklarında, törenselliklerde vb. birçok davranış biçiminde, evrensel ve yerel bağlar aracılığıyla kurulmuş 'melez' nitelikler belirmektedir.

Diğer taraftan coğrafi özelliklerine bakıldığında; İzmit, kuzeyindeki Karadeniz ile güney batısındaki Marmara Denizi arasında, bir 'iklim eşiği'nde bulunmaktadır.

Bitki örtüsündeki çeşitlilik, ılıman iklim özelliklerinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla yerel olarak üretilen yiyecek-içecekler, kıyafetler, oyunlar, hastalıklara karşı tedavi edici bitkisel ilaçlar vs. bu iklim eşiği coğrafyanın ürünleridir.



Şekil 5.1: ‘Eşik kent’ ve ‘iklim eşiği’ olarak İzmit’in konumunu gösteren şemalar.

İzmit’in bağlamına dair incelemenin, ülkedeki ulaşım ağıyla ilişkilendirilerek sürdürülmesinde yarar bulunmaktadır. Ulaşımın, bir kentin gelişimindeki ve zenginliğindeki rolü düşünülecek olursa; İzmit’in, demiryolu, karayolu ve denizyolu ulaşımlarının birarada bulunduğu az sayıdaki kentlerden biri olduğu söylenebilmektedir.

İzmit kentinin ulaşım sistemindeki her dönüşüm, toplumsal yaşama ait farklılaşmaları açığa çıkarmaktadır. Yeni bir yol ya da varolan güzergahlardaki

değişim, kent içerisinde gerek toplumsal gerekse mekansal yeni biçimlere olanak sağlamaktadır. Örneğin; tren yolunun kent merkezinde bulunduğu yıllardaki toplumsal yaşam, bu mekansallıklarla biçimlenmişken; tren yolunun kıyıya taşınmış olması, yeni ve farklı mekansal durumların açığa çıkmasına neden olmuştur. Hatta yaşam içinde, tren yolunun getirdiği kentsel sorunlar yeniden tariflenmek ve ele alınmak zorunda kalmıştır.

Diğer taraftan İzmit kentine ait karayolu ulaşımındaki yeni düzenlemeler de kentsel yaşam üzerinde etkili olmuştur. Kıyıyı yoğun olarak kullanılması beklenen kentte, D100 karayolunun kıyıya parelel konumlandırılması nedeniyle yaya akışı kent merkezinde kalmış ve kentsel yaşamın kıyıya ait yaşam olanakları azalmıştır. Bu sorun üzerine de yeni çözüm arayışları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Diğer bir deyişle; karayolunun yeni düzenlenmiş durumu, yeni tür toplumsal karşılaşmaların yaşanmasına neden olmuştur. Diğer bir karayolu olan Anadolu Otoyolu, hızlı akışı ve büyüklüğü dolayısıyla kentsel yaşamın sosyalliğine dahil olmamakla birlikte, İzmit kentini 'ulusal' düzeyde bir ulaşım ağının kıyısında yeniden üretmektedir. Ülke karayolu politikasının, ülkenin kent politikasıyla olan ilişkisi söz konusudur.



Şekil 5.2: Karayolu ve Demiryolu ulaşım ağının İzmit'teki konumunu gösteren bir şema.

5.3. İzmit Kentinde Yeme İçme Kültürünün İncelenmesi

Beslenme, insan vücudu için gerekli bir fiziksel faaliyettir. İnsanoğlu başlangıçta, doğası gereği ayırdetmeden yediklerini, giderek belli kategorilere ayırmıştır. Bu süreç; denemelerle geçirilmiş, uzunca bir zamanı kapsamaktadır. İnsan, öncelikle yiyecekleri, vücudun verdiği fiziksel tepkilere göre ayırmaya başlamıştır. Sadece duyularla yapılan bir kategorizasyon, daha sonraları başka kategorilerin ve alışkanlıkların da ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Beslenmeye dair alışkanlıkların, kategorilerin, değerlerin ve ortak kabullerin tamamı bir hafıza oluşturmaktadır. Yaşanan coğrafyalara göre farklılıklar gösteren bu hafıza, biçimlenerek ve çeşitlenerek kalıplar oluşturmaya başlamıştır. Her biçimlenme, toplumsal yaşamda yerini almış, kabuklaşmış ve katmanlaşarak bir kültürün oluşmasına neden olmuştur.

M. De Certeau ve diğ., beslenme davranışlarının, kültürün bir parçası olması sürecine ilişkin şunları dile getirmektedir:

> "...Beslenme davranışları geleneğin ve yeniliğin aynı derecede önemli olduğu, şimdinin ve geçmişin, zamanın gereğini yerine getirmek, bir an'a zevk katmak, duruma elverişli olmak için birbirine karıştığı bir boyut teşkil eder." (De Certeau ve diğ., 2009)

De Certeau'ya göre beslenme davranışları bir süreçtir. Tıpkı toplumsal yaşam gibi geçmişten gelen bir birikim ile kavranabilecek bir bütündür. Böylece her topluma göre farklılaşan, 'damak tadı' oluşabilmektedir. Her baharatın kendine has bir kokusu bulunmaktadır. Koku, bir yapıyı işaret etmektedir. Birçok katmanın üst üste gelmesiyle oluşmaktadır. Söz konusu yapı; tohumun ekildiği toprağın özellikleri ve ekildiği mevsim, tohumun aldığı suyun niteliği ve miktarı, topraktan çıkıp filizlenme aralığı, güneşin, gölgenin, yağmurun, nemin, tozun etkisi, bulunduğu bölgedeki hayvan habitatının etkisi vb. birçok etkenle birlikte olgunlaşmaktadır. Olgunlaşma sürecindeki her durum, yavaş yavaş bir kokuya dönüşmektedir. Baharat kokusunun ardında, ayrıştırılamayan bütüncül nitelik gösteren bir yapı bulunmaktadır.

Yemeği oluşturan her meyvenin, sebzenin, tuzun, şekerin vb., tıpkı baharatın olgunlaşma sürecinde olduğu gibi katmanlardan oluşan bir yapısallığa işaret ettiği düşünülmektedir. Söz konusu yemekler, türdeş bile olsalar, her biri ayrı oluşum sürecine sahiptir. Bu yüzden hiç bir yemeğin lezzeti, bir diğerininkine benzememektedir.

Her yemeğin oluşumunda bir katmanlaşma söz konusudur. Örneğin; soğan ile domatesin karıştırılması ile bir yemek elde edilebilmektedir. Fakat sadece iki sebze üzerinden bile ele alınacak olursa; soğanı küp küp doğrayıp, az yağda pembeleşinceye kadar kavurarak bir lezzete ulaşılabilmektedir. Domatesin kabuğunu soyup, rendelemek ve kavrulmuş soğanla kısık ateşte biraz daha kavurmak bir başka lezzetin açığa çıkmasına olanak sağlamaktadır. Yemeğin içine katılanların, yalnızca malzeme olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Herhangi bir yemeğin, her bir malzemenin defalarca denenmesi, diğer bir deyişle tadılması ile bir lezzete kavuştuğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla yemeğe katılan malzemelerin toplamı, ölçülerek elde edilecek bir büyüklük olarak tanımlanamamaktadır. Ölçü, ancak deneyimler sonucunda, ortalama bir tadın açığa çıkarılması olarak değerlendirilebilmektedir. Oysa lezzet, birçok tadımla elde edilmiş bir karmaşıklığa sahiptir.

Katmanlaşarak değerlenen yemek yapımı sürecine, yemeğin yeneceği ortamın da kendi katmanlı yapısı eklemlendiğinde, yemek yemek sadece fiziksel bir faaliyet olmaktan çıkmaktadır. Bir tutam tarçının lezzete katkısı kadar bir mum ışığının ya da içeceğin mayhoşluğunun da yemeğin lezzetine ait katmanlı yapıya katkıları bulunmaktadır.

Standartlaştırılmış bir yemek yapımı, endüstriyel bir ürün elde etmek olarak tanımlanabilmektedir. Bu yapım, süreçlerinden yoksun bırakılmış bir ürünü tüketmek olarak değerlendirilebilir. Hiç bir zaman ‘lezzet’li bir yemekle aynı kategoride yer alamayacağı düşünülmektedir.

5.3.1. Yeme içme kültürü üzerine kavramsal ve tarihsel analiz

Toplumsal olarak kodlanmış (farklı sınıfsal yapılarda bile olsa) yemek yeme biçimleri, masa ve masa donanımında da kendini göstermektedir. Çalışmanın bu alt bölümünde; gerek sözcük kökenleri gerek yemek yeme biçimlerine etkileri gerekse içerisinde oluştukları toplumsal yaşama dair taşıdıkları izler açısından, lezzet ve kıvam ile masa ve donanımları incelenecektir.

Braudel, yemek ve mutfak kültürüne ilişkin şunları dile getirmektedir:

"Lüks aynı zamanda masa, tabak takımı, gümüşler, örtü, peçeteler, mum ışığı, yemek odasının çerçevesidir de." (Braudel , 1993)

Yemek ve mutfak kültürü içerisinde kullanılan araç gereçlerin, bu kültüre ait genel bir kavrayış elde etmemizi sağlayabileceği düşünülmektedir. Örneğin; masa etrafında kurulmakta olan düzen bazı bilgiler içermektedir. Yemeğin nasıl yendiği, kimlerin bu masaya dahil olduğu ya da olabildiği, yemeklerin nasıl yerleştirildiği ile ilgili değerlendirmeler, yeme içmeye ait düzen ve bu düzenin ait olduğu toplumsal yaşama ilişkin fikir verebileceği söylenilebilmektedir.

Emiroğlu, masa ve donanımının, mutfak kültürü ile etkileşimine ilişkin şunları söylemektedir:

"Masanın donanımı ve masa adabı, İtalyan şehir devletlerinin yarattığı zenginlikle biçimlenmeye başlamış, mutfak kültürüyle birlikte Fransız sarayında oluşmuştur." (Emiroğlu, 2002)

Emiroğlu, 15. ve 16. yüzyıllarda, soyluların lüks yaşamlarında yerini alan masa donanımına ait her bir parçayı, soyluların yaşamlarındaki zenginlikle ilişkilendirmektedir. Emiroğlu'na göre, Fransız saraylarında ortaya çıkan masa donanımı, Fransız mutfağındaki çeşitlenmeyle ilgilidir.

Yeme içmeye yönelik donanımlardan biri olan masa ve etrafında kurulan yemek yeme biçimlerinin; farklı toplumlarda farklı anlamlar kazandığı söylenebilmektedir. Bu anlamlar, hem sözcüklerin kendilerinde hem de eşyanın toplumsal yaşamda yerleştirildiği kullanım alanında içerik kazanmaktadır.

Emiroğlu, masa ve etrafında kurulan yaşamla ilgili olarak, sözcük kökenleri ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

"Türkçe 'masa' sözcüğünün kökeni Latince 'mensa'dır. Masadan önce herkesin kendi yemeğini yediği tepsi benzeri tahtalar vardı. Latince 'mensa'nın 'porsiyon'u, herkesin payına düşeni gösteren ölçmek anlamında 'me-' kökünden geldiği ileri sürülmüştür... İtalyanca 'tavola', Fransızca ve İngilizce 'table' sözcükleri de Latince 'tabula'dan gelir ki yine tahta plaka demektir. Yunanca 'trapeza' masa ve tahta sıra anlamına geldiği gibi, çağdaş Rusçada masa ve İngilizcede sandalye anlamına gelen 'stool'un kökü de sehpa, masa demektir. Bugün yaşayan sözcüklerin kökleri masa, sandalye ve tabağın, bu işlevleri aynı anda gören düz tahta parçasından evrimleştiğini göstermektedir.

Başlangıçta şölenlerde ortak kaptan yenilmekte, ortak kepçe kullanılmaktadır. Sonra herkes kendi kaşık ve bıçağıyla şölenlere gitmeye başlar. Masada bardak yoktur, ortadaki kap veya şişeden içilir. Herkese ayrı tabak gereksinimi hissedildiğinde bu, bugünün et veya ekmek kesme tahtalarına benzeyen bir tahtadır. Tabak sözcüğünün etimolojik açıdan araştırılması gene masa veya İngilizceden bilinebileceği gibi dish (tabak), disc (disk), desk (sıra) gibi yakın anlamlı sözcüklere çıkmaktadır. Arapçadan gelen Türkçe 'tabak' da, tabaka sözcüğünün hemen ele verdiği gibi düz, yüzey, ince kat anlamlarındadır. Sonraları yemek bu tahtaların üstüne konulan bayat ekmeklerin üstünde yenmeye başlanmıştır." (Emiroğlu, 2002)

Toplumsal yaşam ve ilişkiler; eşyayı yaratmakla kalmayıp, ihtiyaçlar dizisi haline getirerek, eşyanın biçimini ve kullanım alanlarını da etkileyebilmektedir. Masa ile kurulan düzen; yeme içme alışkanlıklarında yenilikler yaratmıştır. Fakat bu yenilikler aniden belirmemiştir. Özellikle, eşyanın üretimi ve ekonomik ilişkileri bağlamında 'hiyerarşiler' oluşmaktadır. Kullanılacak eşyaların nerede ve nasıl kullanılacağı, kimlerin kullanacağı ve en önemlisi, bütününde bu kullanımın nasıl bir anlama karşılık geleceği söz konusu hiyerarşiler tarafından yönlendirilmektedir.

Emiroğlu, kaşığın kullanımı ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Mevlevilerde kaşık ağzı sola, sapları sağa ve çukur yüzü aşağı doğru gelecek şekilde sofranın kenarına dizilir ve kaşık niyazda denir. Bektaşiler çukur yüzü yukarı doğru koyar, kaşık duada derler..." (Emiroğlu, 2002)

Toplumsal yaşamı sürükleyen ‘anlam’ların, yemek kültüründe de kendini gösterdiği söylenebilmektedir. Başlangıçta, henüz toplumsal olarak içselleştirilmemiş bir eşya, daha önce kabul görmüş ve içselleştirilmiş bir başka ‘biçim’e benzetilerek ya da bu ‘biçim’ ile eşleştirilerek adlandırılmaktadır. Hem kökenindeki bu eşleştirmenin hem de kullanımıyla yavaş yavaş oluşan değerlerin, eşyanın toplumsal olarak içselleştirilmesine ait süreci oluşturmakta olduğu söylenebilmektedir.

Emiroğlu, sofranın sözcük kökleri ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

“Sofra Arapça sufra’dan gelir. Sofra yerine geçen tepsi ve sini Çin kökenlidir. Tepsi, pişmiş et konan büyük ahşap kap, ağaçtan oyulmuş tekne, sofra anlamlarıyla çeşitli dönemlerde çeşitli diyalektlerde bulunan, yeme adetleri bakımından açıklayıcı bir sözcüktür.” (Emiroğlu, 2002)

Toplumlar arasındaki farklı yapılanmalara rağmen sofra sözcüğü, bütününde, yeme alışkanlıklarına ve geleneklerine karşılık gelen anlamda kullanılmaktadır. Bu anlamlara ait biçimlenmeler, farklı toplumlara ait süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Osmanlı’da sofraya oturulduğunda, besmele ile yemek yemeye başlanmaktadır. Yemeğin sonunda, sofrada bulunanların ve sofrayı hazırlayanların da dahil olduğu ‘yemek duası’ okunmaktadır. Oysa Avrupa’da yemek yemeden önce dua edilmemektedir.

Emiroğlu, bıçak sözcüğünün kökleri ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

“Yemek masasında bıçak kullanma adeti Rönesans’ta başladı. Ortaçağda üst sınıf yemeklerinde et sofraya bütün olarak geliyordu. Geleneğe göre herkes bıçağını yanında taşır ve yemek dahil her işte kullanırdı...

Çinliler ise yemekte bıçak kullanılmasını barbarca bulurlar. Yüzyıllardır Çin’de yemek, bıçak kullanılmadan yenmekte ve yemekler sofraya bıçak kullanmayı gerektirmeyecek biçimde hazırlanmış olarak gelmektedir.” (Emiroğlu, 2002)

Emiroğlu’na göre; bıçak, Rönesans öncesinde her bireyin kimliğinin bir parçasıdır. Ancak bıçağın zaman içerisindeki kullanımı ile bıçak, bireyin kendisine ait bıçağı olmaktan çıkmış; yemek bıçağı halini almıştır. Bu durum, bireyin diğer aksesuarları üzerinden düşünüldüğünde; bireyin standartlaştığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla bireyin bıçağı, derinleşen bir aynılaşma / aynılaştırma operasyonu ile yemek bıçağı

halini almıştır. Bıçak kullanımındaki değişime ait bu bilginin, toplumsal yaşamda bir dönüşümün yaşandığına işaret ettiği düşünülmektedir. Diğer taraftan, bıçak kullanımı, farklı toplumlardaki yerel niteliklere uygun olarak gelişmiştir. Emiroğlu'nun aktardığı gibi Çinliler'de bıçak kullanılmaması ve yemek sunum biçimlerindeki durum söz konusu yerel niteliklere örnek olarak gösterilebilmektedir.

Masa ve donanımına ait araçlar, farklı toplumlarda farklı süreçlerden geçerek genel kullanımına kavuşmuştur. Bu araçlar, özellikle Sanayi devrimi sonrasında herkesin kullanabildiği ürünler haline dönüşmüştür. Yeme içme biçimlerine ait bir sürecin toplamı olarak ortaya çıkan bu araçların, standartlaşarak herkesin kullanabildiği araçlar haline geldiği söylenebilmektedir. Diğer taraftan, yeme içme kültürüne ait donanıma ilişkin standartlaşma, yeme içmenin yapıldığı ortamları da standartlaştırmaktadır. Hamburgerin mekanı ile içli köftenin mekanı aynılaşmıştır. Bu durum, yeme içme kültürü üzerinden izleri sürelebilecek bir toplumsal yaşam dönüşümünün varlığını işaret etmektedir.

5.3.2. Yeme içmenin toplumsal yaşamdaki izleri

Toplumsal yaşam, daha önce bahsedildiği üzere ancak ortak hafızayla varlığını sürdürebilmektedir. Bireyin, toplumsal yaşam içerisinde yaşadıkları, ister reddedilerek dışarıda bırakılsın, ister uzlaşılarak ya da benimsenerek içselleştirilsin; hafıza sürekli olarak söz konusu yaşananlara ait kayıtlar oluşturmaktadır. Eğlenmek için oyunlar türeterek, sevinç ya da hüzünleri anlatmak için müzikler üreterek, yaşamı yeniden inşa edebilmek için cenaze törenleri düzenleyerek, üzerinde yaşadıkları coğrafyayı kutsamak için devletler kurarak, hatırlamak istedikleri için tarihler yazarak vb. toplumsal yaşam, tüm nitelikleri ile söz konusu hafızaya kaydedilmektedir. Yaşananlara ait bir 'yer' ve 'zaman' bilgisinin de bu kaydın ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilmektedir.

Toplumsal ilişkiler, insanlar arasındaki ortak pratiklerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle; yemek, giyim, inanç, gelenek, öğretim, eğitim vb. gibi ortak eylem ve faaliyetler, toplumsal ilişkileri açığa çıkaran ifadelerdir.

Herhangi bir kavrayışa ait ifadeler, kavrandıkları biçimlerin açığa çıkması ile anlaşılabilmektedir.

Antonio Gramsci, toplumsal ilişkilerin ifadelerine ilişkin, yeme içme pratikleri üzerinden şunları dile getirmektedir:

"Yiyeceğin, bütünü ile ele alınınca, toplumsal ilişkilerin bir ifadesi olduğu ve her sosyal topluluğun bir temel besini bulunduğu düşünülürse, 'insan ne yerse odur'. Ama tıpkı bunun gibi 'insan ne giyerse odur', 'insan nasıl bir konutta otururs odur' da denebilir. Çünkü yiyecekte, giyimde, evde, ailede toplumsal yaşamın ögeleri vardır ki, toplumsal ilişkilerin birleşimi, bunlarda en açık ve en yaygın biçimde kendisini gösterir." (Gramsci, 1986)

Toplumsal yaşamın parçası olan birey, kendi yaşamına ait tüm gerçekleştirdiği davranışlarda; içinde bulunduğu toplumu (dolayısıyla kültürü, ideolojiyi, tarihi, yeri ve zamanı) yansıtmaktadır. Birey; içinde yaşanılan toplum ya da içine doğulan kültüre ait ortak hafızayı kullanarak varlığını sürdürmektedir.

Şerif Mardin, 'yaşamı kavrama biçimleri' üzerine vurgu yaparak, toplum içindeki insanların ortak davranışları ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

"Bütün toplumlardaki insanların ortak sayabileceğimiz davranış kökenleri var, fakat bunlar temelde birbirine benzemekle birlikte toplumdan topluma değişik şekiller gösteriyorlar. Hele 'dünyayı algılama haritaları' bir toplumdan diğerine çok değişiyor. Bunun nedeni birbirinden ayrı olan toplumların ayrı koşullar içinde oluşmuş olmalarıdır. İnsanın dünya hakkındaki bilgileri bu çevre şartlarının etkisini sürdürüyor." (Mardin, 2000)

Birey, dünyayı, içinde bulunduğu 'toplumun kalıpları' eşliğinde kavramaktadır. Dünyaya gelmekle başlayan söz konusu kalıplara ait toplumsal aktarım; toplumsal yaşam içerisindeki ortak bir kavrayış aracılığı ile sürdürülmektedir.

Kudret Emiroğlu, yemek yemenin sadece bir açlık giderme faaliyeti olmadığı, toplumsal yaşam içerisinde kültürü oluşturan katmanlardan biri sayılabileceği üzerine şunları dile getirmektedir:

"Beslenme ve yemek kültürü, insanların zihniyet dünyasında daha önemli bir yer tutmaktadır, çünkü doğal olarak beslenme biçimi kültürün en önemli, temel yaşamsal öneme sahip alanını oluşturmaktadır ve sağlık anlayışıyla kutsallık, ritüellerle toplumsal yapı iç içe geçmektedir... Totem ve tabuların temel besin maddesiyle ilişkili olmasıyla beslenme

adetleri normatif hale gelir. Böylelikle çiğ ve pişmiş yenenler, pişirme, kızartma, haşlama, tütsüleme, kurutma işlemleri içerik kazanır. Toplumun ilahi mirası ile icat ve başkalarından ödünç aldıkları ayrışır. Doğal ve uygar ayrımı doğar... Haşlama halk tarzı, kızartma ise yönetici sınıfın halktan ayrıştığı, aristokratik tarzdır. Fakat bu anlayış, kültürlere göre değişir... Bu sınıfsal ayrıma; belli yiyecek ve içeceklerin, örneğin çikolata ve sigaranın, kadın ve çocuklara yakışır veya yakışmaz kabul edilişiyle, cinsellik ve statü ayrımını da ekleyebiliriz." (Emiroğlu, 2002)

Yemek kültürünün, yalnızca 'açlığı gidermek' üzerinden okunamayacağı ve yemek ile ilgili tüm yaşanan deneyimlerin hassasiyetle biriktirildiği söylenebilmektedir. Bu bağlamda, yemek kültürü toplumsal yaşama ait katmanlardan biridir. Söz konusu katman, toplumsal yaşam içerisindeki diğer katmanlar ile birlikte toplumsal yaşama ait bir hafıza oluşturmaktadır. Dolayısıyla yemek kültürü, diğer katmanlarından ayrıştırılamayacak bir niteliktedir ve toplumsal bir değer haline gelmiştir.

Jean Baudrillard, besin, insan vücudu ve kültür arasındaki bağı şu şekilde dile getirmektedir:

"İnsan niceliksel sınırlı miktarda besin alabilir, sindirim sistemi sınırlıdır; ama besinin kültürel sisteminin kendisi sonsuzdur." (Baudrillard, 2010)

Kültür; niceliksel olarak ölçülemeyecek, deneyimler aracılığı ile oluşturulan toplumsal hafıza içerisinde, defalarca yoğrularak, belli bir kavrayışa erişebilecek bir örüntü olarak tanımlanabilmektedir. Baudrillard' ın da belirttiği gibi beslenmenin nicelikler ile ölçülebilir olmasına karşın, oluşumuna ait süreçlerin kendisi kültürel olarak nicel değerler ile ölçülemeyen bir duruma işaret etmektedir.

Günümüzdeki toplumsal yaşam, üretim ve tüketim ilişkilerindeki dönüşümler ile kendini yeniden yapılandırmaktadır. Tüketim ilişkilerinin gerek tüketici gerekse ürün üzerindeki kurgusu, toplumsal yaşamın kitlesel bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Toplumsal yaşama ait bu dönüşüm, yeme içme kültürüne ait niteliklerde de kendini göstermektedir. Tüketim kurgusunun, ürün üzerinde gerçekleştirmekte olduğu dönüşümün, yeme içmeye ait malzemelerde de geçerli olduğu söylenebilmektedir. Yeme içme kültürüne ait dönüşümün incelenmesi için beslenme alanındaki ürünlerin dönüşümüne ait incelemenin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Günümüzde ürün, üretimi yapıldıktan sonra, doğal yollarla tüketiciye ulaşamamaktadır. Ürünün, nasıl üretildiğine dair süreçleri bünyesinde barındırması beklenirken; artık bu süreçlere dair bütün izlerin silinmesi ön koşuluyla bir üretim gerçekleştirilmektedir. Hatta bu ön koşul ile üretilmemiş bir ürün; eksik ve şüpheli sayılmaktadır.

Üretimi yapılmış ve depolarda bekleyen ürünler; hijyenik koşullarda üretilmiş, ambalajlanarak tüketici ile karşılaşıncaya kadar koruma altına alınmış, üretici firma tarafından lezzet ve tazelik garantisi verilmiş olarak tüketiciye sunulmaktadır. Söz konusu garanti ise; uluslarüstü örgütler aracılığıyla kontrol edilerek ve onay verilerek standartlara kavuşturulmuştur.

Ürünün daha geniş kitleler üzerinde etkili olabilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekliliği, tüketime ait kurgunun bir parçasıdır. Buna göre ürün; herhangi bir yerde imal edilememektedir. İmalat koşulları, 'olası tüketici' için, ürünle birlikte ürünün bir parçası olarak hazırlanmıştır. Artık bu koşulların, 'olası tüketici'nin güvenini kazanmak için açıklanmak durumunda olduğu söylenebilmektedir. Aslında üretimin nasıl yapıldığından çok, tüketicinin beklentileri önemli hale gelmiştir. Tüketici, alacağı ürünün, üretim koşullarını bilmektedir. Tüketicinin ürüne ait beklentisi, üründen daha öncelikli olarak, 'hijyen'dir.

Bu evrensel sistem içerisinde ürün, hijyenik ortamlarda, el değmeden üretilmektedir. Tüketici de hijyenik ortamlarda üretilmiş ürünü beklemektedir. Dolayısıyla ürüne ait tüm üretim süreçlerinin, ürünün hijyenik olmasına indirgendiği söylenebilmektedir. Toplumsal yaşamda yemek yapımında ön koşullardan biri olan 'temizlik', tüketimin büyük kurgusu eşliğinde, yerine getirilmesi gereken bir koşul olarak 'hijyen'e dönüşmüştür.

Tıpkı hijyenik olan üründe olduğu gibi; tüketim kurgusu dahilinde, bir tüketim stratejisi olarak gerçekleştirilen 'ambalaj', ürünün tüm üretim süreçlerinin yok edilmesine yol açmaktadır. Paketleme pratiğinin, içindekini maskelediği düşünülmektedir. Söz konusu paketleme pratiği, kırılma eğiliminde olan ürüne kutu

yapmakta; dağılacak olan ürünü bir arada tutmaya çalışmaktadır. Ambalajın, içindeki ürünün doğasına uyguladığı 'yalıtım'; ürüne ait niteliklerin arındırılmasına yol açmaktadır. Örneğin; kokusu, nanenin doğasından kaynaklanmaktadır; nane ferahlığı içeren naneli şeker ise sadece ferahlık temasıyla anlatılabilmektedir. 'Ferahlık' düşüncesi, nane kokusunun görüntüsü haline gelmiştir. Tıpkı görüntüsünde olduğu gibi, ambalaj içerisindeki ürün de ferahlatacaktır. Artık nane de kokusu da ferahlatıcılığı da nane şekeri olarak bir ambalajın içerisinde koruma altındadır. Artık ürün kendisi değil, ambalajı kadardır. Cam kırılabilme özelliğini bünyesinde barındırır; cam kırılgandır. Su akışkandır. Başka örneklemeler yapılacak olursa; pirinç taneleri dağılma – saçılma eğilimindedir; baharat kokusu ise yayılma özelliği göstermektedir. Kırılma, saçılma, yayılma ve akışkan olma hallerinin tümü, ürünün; kendi doğasından kaynaklı kalıp-bilgidir. Gelinen evrede, tüketici ürüne ait bu bilgi ile karşılaşamamaktadır.

Bu durum bir başka örnek ile açıklanmaya çalışılacak olursa; günümüzde, yiyeceklerin kokusunun yok olduğu söylenebilmektedir. Yiyecek, sadece alınıp tüketilen bir ürün halini almıştır. Yiyeceğin, ne kendine has bir kokusu yayılmakta, ne de lezzeti açığa çıkmaktadır. Kurgulanmış olanın (ürün), alış verişi yapılmaktadır. Diğer bir deyişle; yiyecek üzerinden bireylere, bozulmaması, daha uzun süre saklanabilmesi, her an pişirilmeye ya da yenmeye hazır olması, zahmetsizce ve çabuk hazırlanabilmesi ile kolaylaştırılmış bir yaşam vaad edilmektedir. Bu kolaylaştırılmış yaşam vaadi, toplumsal yaşamı dönüştürmek üzere tüketim kurgusunun kullandığı bir söylemdir.

Üretim ve tüketim ilişkileri, kurgusal bir denetimi gerçekleştirerek varlıklarını sürdürebilmektedir. Denetimden geçirilerek üretilen ürünün, tüketiciyle karşılaşıncaya kadar, hatta tüketicinin kullanımı sırasında bile söz konusu denetimin koruması altında olduğu söylenebilemektedir. Tüketicinin beklediği ürün, tam da kurgulandığı gibi kullanıma sunulmaktadır. Hem kurgunun sürdürülebilmesi hem de üretim süreçlerinden arındırılmış yeni ürünün meşru hale gelebilmesi, ürünlere dair korumanın 'garanti' altına alınması ile mümkün olmaktadır.

Ürün, üretilmesi ve dağıtımı aşamalarında, ikincil bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duymaktadır. Ürünün, kurgulandığı biçimiyle doğru kişiye (hedeflenen müşteriye) ulaşabilmesi için bu denetimin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Hedefe ulaşabilmenin en önemli koşullarından biri de üründeki eksikliklerin, hataların, sunumdaki arızaların hızla yeniden sunulabilir hale getirilebilmesidir. Garanti kapsamında, ürün standartlaşmaktadır; aynılaştırma operasyonuna uğratılmaktadır. Bu operasyonun başarıyla gerçekleşebilmesi, ürünün titizlikle takip edilmesine bağlıdır. Bir anlamda, ürünün korunmasıdır. Yalnızca ürüne ait gibi gözüken bu durum tüketicinin de denetim altına alınması anlamına gelmektedir.

5.3.3. İzmit kentinde yeme içme biçimleri

Kent içerisindeki yeme içme biçimleri, farklı türden mekansallıklarla varlıklarını sürdürebilmektedir. Söz konusu biçimler, kentsel yaşam alanını kullanarak; evrensellik, yerellik ya da her ikisine ait ortamların nesnesi durumuna gelmekte ve donanımlarını belirledikleri kapsama yönelik geliştirmektedir. Mutfakları, servisleri, servis biçimleri, çalışma saatleri, hedef müşteri profilleri, kullandıkları ürünlere dair özellikler, yer seçimleri vs. gibi içeriğin oluşmasında etkili olan ögeler, yeme içme biçimlerine ait bir çerçeve çizmekte ve tüm bu ögeler aracılığı ile varlıklarına ait mekansal durumu oluşturmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, İzmit'teki yeme içme biçimlerine ait, mekansal olarak farklılaşma gösterdiği düşünülen kategoriler belirlenmiştir. Bu kategoriler, 'programatik kapsamları ve yer seçimleri' gözetilerek yapılmıştır. Sırasıyla 'kendi bağlamını oluşturan yeme içme biçimleri, bağlamından yalıtılmış yeme içme biçimleri, geçici oluşan yeme içme biçimleri' olarak üç temel başlık altında incelenmektedir.

5.3.3.1. Kendi bağlamını oluşturan yeme içme biçimleri

Çok katmanlı toplumsal yaşam içerisinde bir katman olarak yer alan yeme-içme kültürü, bağlamıyla ilişkilerini sürekli tazeleyerek çeşitlenmekte ve zenginleşmektedir. Bu çeşitlenmenin, farklı kültürlere ait yeme içme biçimlerinin

deneyimlenmesi ya da içerisinde bulunduğu kültüre ait deneyimlerin dönüştürülerek yeni lezzetlerin ortaya çıkarılması olarak ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Diğer taraftan, kentsel yaşam dolayısıyla kent, bu çeşitlenmeye olanak sağlayabilecek bir ortam niteliği taşımaktadır.

Yeme içme biçimi hangi kapsam ile var olursa olsun; biçimi, kent içerisindeki konumu ve kendisine bağlam olarak seçtiği ortamlar, zamanla bir 'bölge' tariflemeye başlamaktadır. Kendisine benzeyen, aynı türden yeme içme biçimlerinin zamanla bir araya gelmesi, yeme içme biçimine ait kapsamdan daha fazla anlamlar oluşturmaktadır.

İzmit kentinde kendisine yer bulan ve kendi bağlamını oluşturabilen yeme içme biçimlerinin örnekler ile ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir:

Balık tekneleri

İzmit Marina'da konumlanmış olan balıkçı tekneleri, kendi bağlamını oluşturan yeme içme biçimlerine örnek olarak verilebilmektedir. Bir teknenin diğer bir tekneyle yan yana gelmiş olmasından daha fazla bir mekansallık içerdiği düşünülmektedir. Teknelerdeki yemekler, deniz mahsüllerinden oluşmaktadır. Alkollü ya da alkolsüz olarak servis yapan tekneler bulunmaktadır. Gündüz saatlerinde de hizmet veren teknelerin asıl müşterileri, akşam havanın kararmasıyla tekneleri tercih etmektedirler. Tekne sahipleri ya da garsonlar, sezgisel olarak bu mekansal durumun farkındadırlar. Bu sebeple, akşam havanın kararmasından hemen önce; teknelerin giriş köprülerinde müşterilerini karşılayarak, bu mekansal durumun atmosferini daha da derinleştirmeye (standart bir jest bile olsa) çabaladıkları görülebilmektedir. Yenilen balığın tazeliği, servisin titizlikle yapılması ya da rahatsızlık yaratmayacak bir ortamın oluşturulmaya çalışılması gibi hassasiyetler de bu mekansallıktan türemiş durumlardır.

Marinada altı ya da yedi teknenin yeme içme servisi verebildiği bir büyüklük oluşmuştur. Bu büyüklük, yalnızca tekneleri kapsamamaktadır: rıhtımdan müşterilerini kabul eden teknelerin, arkasında balıkçı tekneleri demirlemiş

durumdadır. Rıhtım, amatör balıkçıların kullanımına da uygundur ve balıkçılar tarafından kullanılmaktadır. Dolayısıyla deniz ürünlerinin tüketimine ait bir biçim olan balıkçı teknelerinin, yalnızca kendilerinin sayılabileceği bir mekansallığa sahip olmadıkları söylenebilmektedir. Mekansal olan, tekneler ve teknelere ait etki alanlarını da barındırmaktadır. Karşılamaya ait seramoni bu etki alanlarına ait bir biçim olarak örneklenebilmektedir.



Şekil 5.3: İzmit Marina'daki balıkçı teknelerine ait bir fotoğraf (deniz tarafı).



Şekil 5.4: İzmit Marina'daki balıkçı teknelerindeki yeme içme biçimine ait bir fotoğraf.

Balık lokantaları

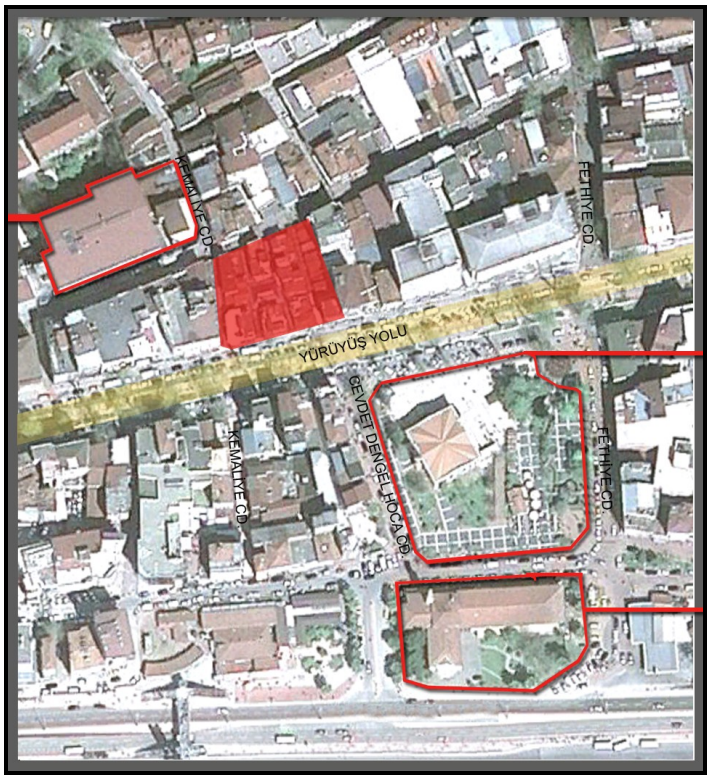
Balık teknelerinde yenilen yemek, daha çok yerelliklerle bezenmiş bir mekansallıkla varlığını sürdürmektedir. Aynı sahilin devamında, başka bir içeriğe sahip balıkçı lokantalarının; mekansal açıdan, söz konusu yerel niteliklerden uzaklaşma eğiliminde olduğu söylenebilmektedir. Baskın olmamakla birlikte, lokantalarda, evrensel olarak kabul görmüş bazı kuralların varlığı hissedilebilmektedir. Bununla birlikte, lokantanın çoğu donanımını yerellikleri açığa çıkarması, farklı bir mekansal katman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Otoparktaki görevlilerin, araçtan başlayarak lokantanın kapısına kadar size eşlik etmeleri; kapıda yeni bir yer göstericinin görevi devralması, hemen ardından masanın asıl garsonunun menü sunumu, kominin masa ve donanımını hazırlaması, garsonun siparişleri alması vs. gibi bir dizi işlemin sırayla gerçekleşiyor olması, hissedilebilir kurallar dizisine işaret etmektedir. Fakat bu kuralların evrensel sistemlere mi yoksa yerelliğe mi daha yakın olduğu ayrıştırılamamaktadır. Lokanta sahibinin tüm akşam boyunca müşterileriyle ilgilenmeye hazır olmasının, yerellikten gelen bir ilgilenme mi yoksa evrensel sistemlerden türetilmiş bir kontrol mekanizması mı olduğu birbirine karışmıştır.

Sayısal olarak 6-7 komşu balık lokantasının biraraya gelerek oluşturduğu büyüklük, İzmit sahilinde mekansal olarak ayrışmakta ve bu durumda kendi bağlamını oluşturan bir yaşamdan sözedilebilmektedir.

Kapanönü Çarşısı

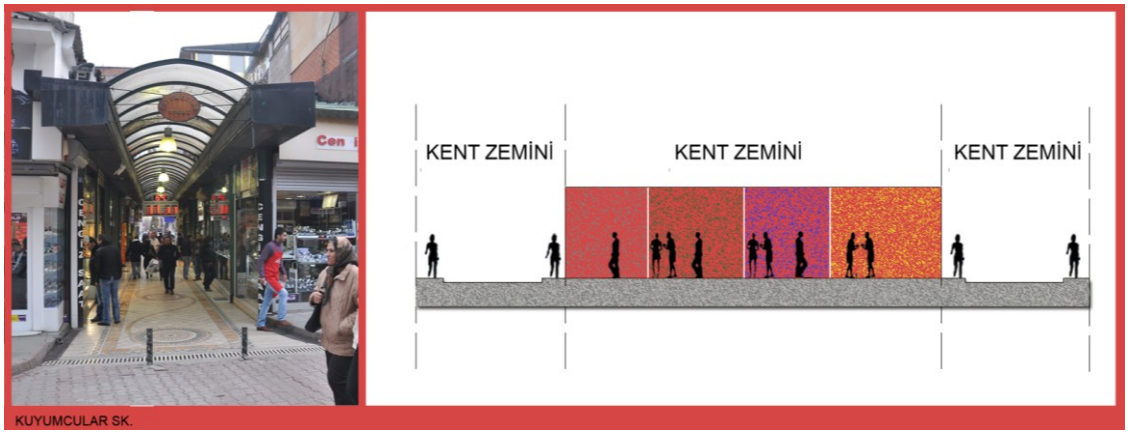
Kent merkezinde bulunan Kapanönü Çarşısı, kendi bağlamını oluşturan yeme içme biçimlenmelerine örnek olarak gösterilebilmektedir. Çarşı, eski demiryolunun geçtiği güzergah üzerinde, kent zemini sürekliliğinde, gündelik kullanım açısından oldukça yoğun bir çarşı yaşantısı olarak canlılığını sürdürmektedir. Kentin en hareketli caddelerinden birinin üzerinde yer alan, birkaç girişi ve çıkışı olan bir çarşı niteliğindedir. Bu giriş ve çıkışlar, aynı zamanda kentin içerisindeki farklı yaşantıların birbirine bağlanmasını da sağlayan eşiklerdir.



Şekil 5.5: Kapanönü Çarşısı'nın kent içerisindeki konumunu gösteren bir şema.

Kapanönü Çarşısı; kentsel yaşam ile sıcak bir temas halindedir. Çarşı zemininin, kentsel zeminden koparılmamış olması; çarşının kentin farklı bölgeleri arasındaki bağlantıyı sağlamasına olanak vermektedir. Dolayısıyla eşik niteliğine bürünen çarşı, kalabalıklar ile varlığını sürdürmektedir.

Kapanönü Çarşısı'nın içerisindeki yaşantı, ortak olarak kullanılan bir zemin üzerinde gerçekleşmektedir. Çarşıda, birbirlerinden ayrıştırılamayacak kadar benzerlikler gösteren, kullanım ve yayılım alanları iç içe geçmiş birimler yer almaktadır. Aktarlardan yayılan kokular ile köftecilerden ya da kokoreççilerden yayılan kokular birbirlerine karışmaktadır. Ortak zemin üzerinde ve ortak örtü altında bütünleşik bir yapıya sahip olan Kapanönü Çarşısı kentin içerisine sonradan yerleştirilmiş gibi değil, kentle birlikte varolmuş gibidir.



Şekil 5.6: Kapanönü Çarşısı ve kentsel zemin sürekliliğini gösteren fotoğraf ve şema.



Şekil 5.7: Kapanönü Çarşısı' na ait fotoğraflar.

Yiyecek ve içeceklere ait süreçlerin daha açık okunabilidiği Kapanönü Çarşısı'nda, yemek yeme ortamının donanımlar aracılığıyla kurulduğu görülebilmektedir. Yiyeceğin ne olduğu, nasıl tüketileceği, hangi yiyeceğin ya da içeceğin eşlik edebileceği gibi birikim süreci sonunda pratikler haline gelmiş donanımlar, yemek yemenin ortamını kurmaktadır. Örneğin; Kapanönü Çarşısı'ndaki köfteci, masaya servis olarak sadece çatal getirmektedir. Bu bir eksiklik değil, Kapanönü'nde yemek yemenin ortamına hazırlıktır.

Yemek yemenin ortamına dair diğer bir hazırlık katmanı da, masaya yapılan servislerdir. Garson tarafından yapılan servis, yemeğin hazırlanma süresinin bir parçası olarak düşünülmektedir. Ocaktan çıkan yemek sunuma hazırlanmakta, yemeğin masaya getirilişi seramonilerle bezenmektedir.

Menüden seçim yaparak değil, gelen garson ile kurulan diyalog aracılığıyla gerçekleştirilen yemek siparişi, müşterinin yemek yeme ortamına kendini hazırlaması ve bu ortama dahil olduğu bir aralık olarak açıklanabilmektedir. Müşteri, sunulan yemeklere yaptığı ilaveler ya da eksiltmeler ile kendine has lezzetler edinebilir.



Şekil 5.8: Kapanönü Çarşısı' ndaki yeme içme biçimlerine ait fotoğraflar.

Yürüyüş Yolu kafe-lokantaları

Eski tren yolu güzergahı olarak bilinen, günümüzde Yürüyüş Yolu olarak adlandırılmış lineer güzergah İzmit kent merkezinde yer almaktadır. Uzatılmış kentsel bir alle niteliğindedir. Koruma altına alınmış tarihi çınarlar, yol boyunca kullanıcılarına eşlik etmektedir. Dolayısıyla çınarların dallarını yuva edinmiş kuşlar da bu birlikteliğin parçasıdır.



Şekil 5.9: İzmit Yürüyüş Yolu güzergahını gösteren bir şema.



Şekil 5.10: İzmit Yürüyüş Yolu' na ait bir fotoğraf.

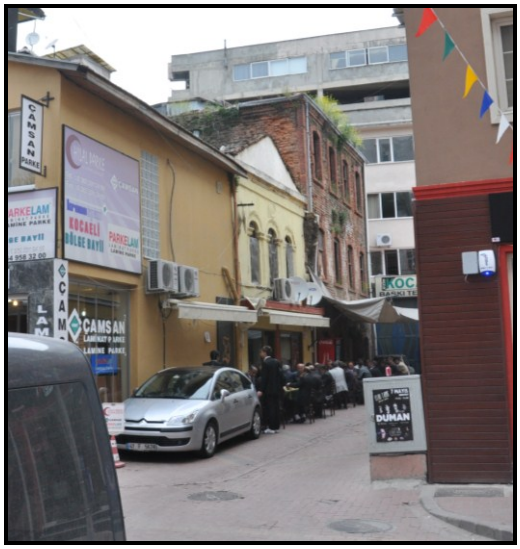
Yürüyüş Yolu (eski tren yolunun bulunduğu güzergah), yaya kullanımına ayrılmıştır. Her iki tarafında araç trafiği bulunmaktadır. Araçlara ayrılmış yolların bitiminde Yürüyüş Yolu'na parelel kaldırımlar yer almaktadır. Kaldırımları zaman zaman kendi bahçeleri gibi kullanan kafe-lokantalar, bu güzergah üzerinde yerlerini edinmişlerdir. Hatta belediye, pilot bölge olarak seçilmiş bir aralıkta (Yürüyüş Yolu üzerinde; Ulugazi İlkokulu doğu sınırından, Endüstri Meslek Lisesi batı sınırındaki kavşağa kadar olan bölge), kaldırımları da şahıslara kiralamıştır. Kafe-lokantalardan ikisi, belirlenen bu pilot bölgede kamusal alanın kendi inisiyatiflerince kullanılabileceğini ileri sürmektedirler. Kaldırımın da kullanımını ellerinde tutan bu kafe-lokantalar, bir güzergah üzerinde serpiştirilmiş gibi yer alsalar da; gerek yeme içme içeriği olarak gerekse konstrüktif biçimlenme olarak farklılaşmamışlardır. Yiyecek isimlerinden yemeklerin hazırlanmasına kadar, sunumlarından servislerine kadar birçok ögenin, evrensel sistemlerle kuşatılmış bir düzen içerdiği gözlemlenmektedir.



Şekil 5.11: İzmit Yürüyüş Yolu kafelerine - lokantalarına ait bir fotoğraf.

Yayalaştırılmış sokak lokantaları

İzmit kent merkezinde bazı sokaklar, araç trafiğine kapatılarak yayalaştırılmıştır. Yayanın kullanımına ayrılmış bu sokaklar üzerinde lokantalar, fast food büfeler yer almaktadır. Kimi yerellik çerçevesinde yemekler hazırlamakta ve sunmakta, kimi evrensel düzenin araçlarını kullanmaktadır. Çoğu çıkmaz sokak niteliğinde olmasına karşın, ara geçişlerin ve pasaj-çarşı giriş çıkışlarının bulunması dolayısıyla bu nitelik çözünmektedir.



Şekil 5.12: İzmit' te yayalaştırılmış sokak lokantalarına ait bir fotoğraf.

5.3.3.2. Bağlamından yalıtılmış yeme içme biçimleri

Günümüzdeki kentsel yaşam, sosyal aktivitelerin çok katmanlı olarak yaşandığı mekansallıklar içermektedir. Bu sosyal aktivitelerin ilk sırasında da alış-veriş gelmektedir. Sosyal bir aktivite, 'sadece alış-veriş' etkinliği olarak kalamayacak bir dizi eylemselliğe dönüşmüştür. Bununla birlikte; özel araçlarla ulaşımın artması, kredi kartı kullanımının artışı ve ödemelerdeki kolaylıklar, her aranan eşyayı bulma olanağındaki artış gibi birçok etken, alış-veriş yapılan ortamların, hızla sosyal bir aktivite niteliğine bürünmesine neden olmuştur.

Kent, birçok farklı nitelikteki alış-veriş biçimlerinin birarada varolabildiği yapısallığa sahiptir. Bu bölümde üzerinde durulacak biçim, AVM'ler (alış-veriş merkezi) olacaktır. AVM' lerde var olan yeme içme biçimleri üzerine açılımlar yapılacaktır.

AVM' ler kent içerisinde yerleşmeye başladıklarında; kentin yaşamına bir müdahalede bulunmuşlardır. Alış veriş biçimleri farklılaşmaya başlamıştır. Aranılan herşeyin bulunabildiği, rahatça dolaşılabilen, ödeme kolaylıklarının sunulduğu ve kolayca ulaşılabilen bir yer olması; toplumsal yaşamda, bu yeni biçimlerin hızla kullanılması ve tüketilmesi sonucunu doğurmuştur.

Günümüzde diğer bir alış veriş olanağı da kentlerde yer alan AVM'lerdir. Konumlanmasından önce; araştırmalar yapılarak, istatistikler incelenerek ve anketler düzenlenerek en uygun yer belirlenmektedir. Yer seçiminde temel olarak şehirlerarası bir yola yakınlık aranmaktadır. İzmit'teki başlıca AVM'ler şekil 5.6'da gösterilmiştir.



Şekil 5.13: İzmit' te başlıca AVM' lerin konumlarını gösteren bir şema.

Genel olarak alış-veriş merkezleri içerisindeki mağazalar, lokantalar, çok büyük atriumlar, dev ekranların, eğlence parkları, çocuk oyun alanları, banklar, havuzlar, yapay bitkiler vs. ile mekansal olarak tüm donatıları sağlanmış, akıcı ve rahat dolaşılabilecek ortamlar sunmaktadır. Bu ortamları, güvenli, konforlu, rahat ve karışıklığa yer verilmeyen ortamlar olarak tanımlamak mümkündür. AVM' ler, toplumsal statünün ortadan kalktığı, gerek satış görevlilerinin gerek güvenlik görevlilerinin gerek müşterilerin standart davranış modelleri sergiledikleri kapalı alanlardır.

AVM'ler içerisinde yer alan yeme içme birimleri de evrensel sistemlerin birer uzantısı niteliğindedir. Bağlamı ile ilişkisini koparmış bir ortamda yer alan yeme içme biçimlerinin de kendine özgü bir yapısallıkla varolduğu söylenebilmektedir. Yeme içme biçimlerine ait bu durum; evrensel sistemler ile oluşturulduğu ve tüketim kurgusuyla ilişkilidir.

Kendi içine kapalı bir program olan alış veriş merkezlerinde, ürün ile ilgili süreçler, tüketimin sürekliliği düşüncesiyle gizli kalmaktadır. Bu gizlilik, yiyecek ve içeceklere ait yapım süreçlerinin silinmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla

toplumsal yaşamdan beslenerek günümüze kadar gelmiş olan yiyecek içecekle ilgili donanımlar ortaya çıkamamaktadır. Ürün hazır kaplar içerisinde alınarak, donanıma ihtiyaç duymaksızın tüketilmektedir. Ortaya çıkan donanım araçlarının eksikliği, dekoratif olarak tamamlanma gereğini doğurmaktadır. Yiyecek içecek ortamına ait bir oluşum gibi görünseler de tüketilenin tadı ile ilgili reklam panoları çoğunluktadır.



Şekil 5.14: AVM' lerde yiyecek ve içeçek ile ilgili reklam panolarına ait fotoğraflar.

Tüketimin, tüketici üzerindeki kurgusu olarak açıklanabilecek self servis uygulaması, ürün ile tüketici arasındaki (yapım süreçlerinin ortadan kaldırılmasıyla) dolaylı ilişki kurulduğuna dair bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Bu gösterge, tüketicinin ürün ile ilk elden karşılaştığı düşüncesinin güçlenmesine neden olmaktadır. Oysa ki tüketicinin ürün ile olan bağı, önceden tüketim kurgusu tarafından koparılmıştır. Ürünün edinimine ait bir sürece işaret eden donanımlar ortadan kalktığında göstergeler çoğalmaktadır.

Self servis uygulamasında olduğu gibi ürün ile tüketici arasında kurulan dolaylı bir ilişkiye işaret eden diğer bir araç da satış bankolarıdır. Satış bankolarının, aynı zamanda ürünün bir diğer ürün ile yan yana gelişine ait kombinasyonların sunulduğu reklam panolarına ait bir sahne olduğu söylenebilmektedir.



Şekil 5.15: AVM' lerde self servis ve satış bankolarına ait fotoğraflar.

Ürünün hazırlanma süreçlerine ait bilgi verildiğinin bir göstergesi olarak, satış bankosu arkasında konumlanan mutfaklar, günümüzdeki alış veriş merkezlerinde çoğunlukla görülen bir biçimdir. Tüketime ait kurgunun, ürünün, üretim süreçleri ile olan bağını koparması, bu süreçlere ait bilginin merak edilmesine neden olmaktadır. Bu merakın giderilmesine yönelik bir temsil olduğu düşünülen hazır mutfakların, yiyecek veya içecek yapımına ait süreçlerin kısmi bir gösterisini sunduğu, gerçek bir muftağın mekansallıklarını içermediği düşünülmektedir.

5.3.3.3. Geçici oluşan yeme içme biçimleri

İzmit'te, bağlamına dair verilerin ikincil değerde ele alındığı, yeme içme biçimlerine de rastlanmaktadır. Çoğunlukla kamusal alanlarda 'yer'leşen bu tür yeme içme biçimleri, büfeler olarak tanımlanabilmektedir. Çabuk ve hızlı yiyecek hazırlama bakımından fast food denilebilecek, malzeme kullanımı ve sunumu bakımından yerel sayılabilecek birimlerdir. Büyüklük olarak, kamusal alan kullanımı içerisinde özelleşmesiyle mekansal olarak bir farklılaşmaya yol açamayacak kadar küçük kentsel ögelerdir. Diğer bir deyişle, kamusal alanın oluşturduğu mekansal atmosfere karışabilir / eklemlenebilir niteliktedirler. Belli bir yere bağlı değillerdir. Fakat mekansal olarak olanakların yoğunlaştığı 'yer' lerde her daim bulunma eğilimindedirler. Örneğin; bir camiye komşu park / bahçe içerisinde, her zaman bir büfe / çay-tost-simit bulunmaktadır.



Şekil 5.16: Yeni Cuma Camii Parkı'nın içerisinde konumlanmış büfeye ait bir fotoğraf.



Şekil 5.17: Fevziye Camii' nin yanındaki belediyeye ait çay bahçesini gösteren bir fotoğraf.

Bunun yanısıra, kent merkezinde 'artık alan' sayılabilecek (fakat kamusal olarak kullanıma açık) alanları da değerlendirebilen yeme içme biçimleri açığa çıkmaktadır. Örneğin; bir 'duvar dibi', kamusal kullanım bakımından, sadece gelip geçme eylemselliği barındırırken; yeme içme biçimlerinin, kendisine bünye olarak bu duvarı seçmiş olması, yeniden üretilmiş kamusallıklar içermektedir.



Şekil 5.18: Halkevi yakınındaki yol üstü çay ocağına ait bir fotoğraf.

Kent içerisinde salınan, seyyar yemek satıcılarının (köfteci, kokoreçci, tatlıcı, nohut/pilavcı, simitçi, börekçi, bozacı, vs.) da geçici oluşan yeme içme biçimlerine dahil edilmesi olasıdır.

Diğer taraftan kurulan açık semt pazarlarında, gerek pazarcılara gerek pazara gelenlere hizmet veren, birer yeme içme biçimi olduklarını söylemek mümkündür. Bu biçimlerin, yeme içmeye ait tezgahlar kurarak, aslında birer pazarcı gibi çalışmakta oldukları söylenebilmektedir.

Tüm geçici oluşan yeme içme biçimleri, geçici konstrüksiyonlarla belirmektedirler. Mekansallıkları ‘esnek’lik üzerine kuruludur. Genleşme aralıkları vardır. Müşterilerinin çokluğuna ve çeşitliliğine göre sınırlarını genleştirmektedirler, müşterileri olmadığındaki sınırları da kendi büyüklükleri kadardır.

6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Üretim ve tüketim ilişkileri, toplumsal yaşamın dönüşümünde etkin rol oynayan koşullardan biridir. Bu ilişkiler; zaman içerisinde, ürüne ait üretim ve tüketim olmaktan çıkmış, giderek daha da karmaşıklaşan bir sisteme dönüşmüştür. Bu sistem, tüketimin yeniden yapılandırılması aracılığıyla kurulmuştur. Tüketim, toplumsal yaşama ait tüm ilişkileri üreten bir duruma gelmiştir.

Toplumsal yaşam, birbiri içerisine geçmiş farklı türden katmanlardan oluşmaktadır. Bu katmanların birbirleri içerisinde çözünmesi ile giderek karmaşıklaşan bir ağ ortaya çıkmaktadır. Bireyin yaşamı, söz konusu karmaşık ağ'a bağlı olarak biçimlenmektedir. Ailenin bir parçası olmak, okulda birey ve aynı zamanda öğrenci olmak, bakkaldan ya da marketten alış veriş yapan müşteri olmak, yasalar karşısında haklı ya da haksız olmak, televizyon seyircisi olmak gibi iç içe geçmiş ilişkiler ağında, birey, toplumsal yaşam içerisinde, bir konumlanma gerçekleştirmektedir. Bu anlamda, bireyin toplumsal yaşamdaki konumuna ait temeller, 'sonuç'ların toplamından çok 'süreç' lerle biçimlenmektedir. Günümüzde, tüketim düşüncesiyle kurgulanan bireyin yaşamına ait pratikler, süreçleri silmektedir. Birey ve toplumsal yaşam, bir 'hafızasızlaştırma operasyonu'na uğratılmaktadır.

Bu durumun, evrensel sistemlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Sistemlerin ürettiği 'tek tip', toplumsal yaşama ait birikimi (dolayısıyla bireye ait birikimi) görmezden gelerek, sistemin gerektirdiği kurgu çerçevesinde sonuçlar üretmeyi hedeflemektedir. Ancak, bu kurgu, toplumsal yaşam ile karşılaştığında farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yaşam kaynaklı yerellikler, sistemlerin varlık alanında bir çözünmeye ve sistemler tarafından oluşturulan kurgunun dönüşümüne neden olmaktadır. Diğer taraftan, tüketim kurgusunun örnek olarak verilebileceği bu sistemler, her bir yerel niteliği içselleştirmektedir. Bu durum, evrenselliklerin ve yerelliklerin, kentsel yaşamda, uzlaşma ya da çatışma üzerine

kurulu birlikteliğine işaret etmektedir. Günümüz kentlerinde, söz konusu birliktelikten doğan sonuçlar ile karşılaşılabilmektedir.

Bu bağlamda, tez çalışmasında, evrensel sisteme ait etkiler ve bu etkilerin kente yansımaları, yeme içme biçimleri üzerinden ele alınmaktadır. Özellikle ekonomik ilişkiler kapsamında gerçekleşen değişimin, temel gereksinimlere etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla yeme içme biçimleri, toplumsal yaşamı kurgulayan ekonomik değişimlerin oluşturduğu mekansal dönüşümlerin anlaşılabilmesi için bir araç olarak kullanılabilmektedir.

İster evrensel sistemlerin donatılarıyla kuşatıldığı steril yeme içme birimleri olsun, ister yerelliklerin açığa çıktığı ve kendi ortamlarına dair içeriklerle bezenmiş yeme içme olanakları olsun; İzmit'teki kentsel yaşam, yeme içmeye dair tüm olasılıklara nüfuz etmekte ve sürekliliğini sağlamaktadır. Kent içerisinde yeme içmeye dair mekansal durumlar kendilerine özgü niteliklerle oluşabildikleri gibi, tüketim etkisi ile kentsel dolayısıyla toplumsal yaşamdan yalıtılmış olarak da oluşturulmaktadır. Toplumsal yaşam ise tanımlanmış niceliklerden çok (tüketim kültürü tarafından oluşturulan biçimler), evrensel ve yerel niteliklerle yoğurulmuş bir sürecin mekansal durumlarından beslenmektedir.

KAYNAKLAR

Agrest, D. I., "Dışarıdan Mimarlık: Beden, Mantık, Cinsiyet", Aktaran: Neşe Gürallar, ***Mimarlık***, Sayı: 277, 14-17, (1997).

Althusser, L., "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları",4.Basım, Çeviri: Yusuf Alp – Mahmut Özışık, ***İletişim Yayınları***, (2000).

Aydınlı, S., "'Mekan'dan 'Mekansal'a: Mekanın Zamansallığı / Zamanın Mekansallığı" , Zaman-Mekan, 150-160, (2008).

Bachelard, G., "Mekanın Poetikası", Çeviri: Aykut Derman, ***Kesit Yayıncılık***, (1996)

Başdemir, A., "Kent ile Birey Arasındaki İlişkinin Kamusal Alan ve Mobilite Üzerinden İncelenmesi", Yüksek Lisans, ***İstanbul Teknik Üniversitesi FenBilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 1-5, (2009).

Baudrillard, J., "Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu", 3. Basım, Çeviri: Oğuz Adanır, ***Doğu Batı Yayınları***, 12-30, (2006).

Baudrillard, J., "Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm", 2. Basım, Çeviri: Oğuz Adanır, ***Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi***, (2008).

Baudrıllard, J., "Tüketim Toplumu", 4.Basım, Çeviri: Hazal Deliceçaylı - Ferda Keskin, ***Ayrıntı Yayınları***, 18-105, (2010).

Berman, M., "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor", 13. Basım, Çeviri: Ümit Altuğ – Bülent Peker, ***İletişim Yayınları***, 27, (2010).

Bilsel, C**., "**Yeni Dünya Düzeninde Çözülen Kentler Ve Kamusal Alan: İstanbul'da Merkezkaç Kentsel Dinamikler Ve Kamusal Mekan Üzerine Gözlemler", http://www.metropolistanbul.com/public/temamakale.aspx?tmid=&mid=8, **(Ziyaret Tarihi: 28.04.2011)**

Boudan, C., "Mutfak Savaşı", 1. Basım, Çeviri: Yaşar Avunç, ***Ayrıntı Yayınları***, (2006).

Braudel, F., "Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV. - XVIII.Yüzyıllar Birinci Cilt Gündelik Hayatın Yapıları", 1. Basım, Çeviri: Mehmet Ali Kılıçbay, ***Gece Yayınları***, 153-180, (1993).

Calvino, I., "Görünmez Kentler", 4. Basım, Çeviri: Işıl Saatçıoğlu, ***Yapı Kredi Yayınları***, 62, (2004)

Certau, Michel de.,Gıard, L., Mayol P., "Gündelik Hayatın Keşfi II Konut, Mutfak İşleri" , 1. Basım, Çeviri: Çağrı Eroğlu - Erkan Ataçay, ***Dost Kitabevi Yayınları***, 183-204, (2009).

De Landa, M., "Çizgisel Olmayan Tarih Bin Yılın Öyküsü", 1.Basım, Çeviri: Ebru Kılıç, ***Metis Yayınları***, 10-14, 312-316, (2006).

Emiroğlu, K., "Gündelik Hayatımızın Tarihi", 3.Basım, ***Dost Kitabevi Yayınları***, 100-105, 306-307, (2002).

Featherstone, M., "Postmodernizm ve Tüketim Kültürü", 1.Basım, Çeviri: Mehmet Küçük, ***Ayrıntı Yayınları***, 36-41, (1996).

Frolov, I., "Felsefe Sözlüğü", 2. Basım, Çeviri: Aziz Çalışlar, ***Cem Yayınevi***, (1997)

Gramsci, A., "Hapishane Defterleri", 2.Basım, Çeviri: Adnan Cemgil, ***Belge Yayınları,*** 56, (1986).

Gurallar, N., "Kamu - Kamusal Alan - Kamu Yapıları - Kamusal Mekân: Modernite Öncesi ve Sonrası için Bir Terminoloji Tartışması", ***Mimarlık***, Sayı: 350, (2009).

Helle, H. J., "Kentlileşmiş İnsan", ***Cogito***, Sayı:8, 71-80, (1996).

Kandiyoti, D., Saktanber,A., "Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat", 2.Basım, Çeviri: Zeynep Yelçe, ***Metis Yayınları***, (2005).

Kaya, Ş., "Tanzimat'tan Günümüze İzmit Kenti, (1839-1938), 1. Basım, ***Kocaeli Büyükşehir Belediyesi***, 10-48, (2009).

Lefebvre, H., "Modern Dünyada Gündelik Hayat", 2.Basım, Çeviri: Işın Gürbüz, ***Metis Yayınları***, 42-209, (2007).

Lefebvre, H., "Bedenmekan", Çeviri: Aslı Doğay-Derleme: Murat Uluğ, ***Mimarlık***, Sayı: 277, 8-13, (1997) .

Mardin, Ş., "İdeoloji", 6. Basım***, İletişim Yayınları***, 101-108,(2000).

Oktay, A., "Türkiye'de Popüler Kültür", 4. Basım, ***Yapı Kredi Yayınları***, (1997).

Oskay, Ü., "Yıkanmak İstemeyen Çoçuklar Olalım", 5. Basım, ***Yapı Kredi Yayınları***, (2004).

Robin, K., "İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası", 1. Basım, Çeviri: Nurçay Türkoğlu, ***Ayrıntı Yayınları***, 194-212 (1999).

Sennett, R., "Kamusal İnsanın Çöküşü", 1. Basım, Çeviri: Serpil Durak – Abdullah Yılmaz, ***Ayrıntı Yayınları***, 20-44/163-189, (1996).

Taburoğlu, Ö., "Endüstri Sonrasında Sınıf, Politika ve Şiddet", ***Toplum ve Bilim***, 92, 139-146, (2002).

Taylor, C., "Modern Toplumsal Tahayyüller", 1. Basım, Çeviri: Hamide Koyukan, 104-110, ***Metis Yayınları***, (2006).

Tekeli, İ., "Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları", 1. Basım, ***Tarih Vakfı Yurt Yayınları***, 167-177, (2010).

Urry, J., "Mekanları Tüketmek", 1. Basım, Çeviri: Rahmi G. Öğdül, ***Ayrıntı Yayınları***, 41, 93-94, 103-107, 208-210, (1999).

Uygur, N., "Kentler, Köyler", ***Cogito***, Sayı:8, 132-149, (1996).

Yağlı, S., "Gündelik Hayat ve Medya, Tüketim Kültürü Perspektifinden Okumalar",1.Basım, Selda İçin Akçalı, ***Ebabil Yayınları***, 5-42, (2006).

Yırtıcı, H., "Modern Kapitalist Toplumlarda Mekan Üretimi, Hipermarketler Özelinde Tüketim Mekanlarının Altyapısal Dönüşümü ve Yeni bir Mekan Epistemolojisi Tartışması", Doktora, ***İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 76-88, (2003).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Hukuk **(Ziyaret Tarihi: 28.04.2011)**

http://tr.wikipedia.org/wiki/Tıp **(Ziyaret Tarihi: 28.04.2011)**

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomi **(Ziyaret Tarihi: 28.04.2011)**

http://tr.wikipedia.org/wiki/Yöntem **(Ziyaret Tarihi: 28.04.2011)**

http://tdkterim.gov.tr/bts/ **(Ziyaret Tarihi: 28.04.2011)**

ÖZGEÇMİŞ

Özleyiş KARAKUŞ KOLCU 31 Ocak 1985 yılında Kocaeli/İzmit'te doğdu. İlköğrenimini Seka İlköğretim Okulu'nda, orta ve lise öğrenimini Kocaeli Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2003 yılında girdiği Eşkişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2007 yılında Mimar olarak mezun oldu. 2008 yılında Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı' nda yüksek lisans öğrenimine başladı.

2008-2010 yılları arasında Bursa Ikea ve Anatolium Alışveriş Merkezi şantiyesinde mimari ekip içerisinde mimar olarak görev alan Özleyiş Karakuş Kolcu, ailesine ait mimari ofiste mesleğine devam etmektedir.